

Agnostik Hararetli Bir Manifesto

LESLEY HAZLETON

kitabix

Agnostik için ne dediler?

"Nihayet ateistler ile inananlar arasındaki "ya/veya" tartışmasına özgürleştirici bir panzehir geldi. Hazleton bilmeme noktasındaki duruştan kazanılabilecek içgörüler (ve hazlar) hakkında tutkulu ve ikna edici fikirler sunuyor."

– Reza Aslan,
'Zelot' ve 'Tanrı Yoktur Allah'tan Başka' kitaplarının yazarı

"Tanrı, anlam, ölümlülük ve var oluş gibi büyük meseleleri sorgulamaya teşebbüs etmek zorluklarla dolu bir uğraştır fakat Hazleton kitabında bunu saygı duyulacak bir dengeyle ve yapmacık tek bir söz bile etmeksizin başarmış. Bu manifesto benim açımdan bir sevinç kaynağı, dogmacıların baskın oldukları bir alana gereken bir keyif açısı."

– David Guterson,
'Snow Falling on Cedars' (Sedirlerin Üzerine Kar Yağarken) kitabının yazarı

"Dinî anlam hakkında yaptığım araştırmalar sürekli olarak şüphe ile yenilenen bir rabbi olarak Lesley Hazleton'ın kitabına hayran oldum. Çok canlı, cesur, eğlenceli ve derin. Ve gizem ile bilimin her ikisinin çelişkilerini ele alış biçimiyle son derece bilge."

– Rabbi Rachel Cowan,
Yahudi Ruhâniliği Enstitüsü Eski Direktörü

Agnostik "Sorgulama" üzerine bir kitap. Lesley Hazleton gerçek bir Tek Tanrılı Dinler uzmanıdır. Tek Tanrılı Dinlerdeki Allah/Tanrı anlayışını, bu dinlerin inanç sistemlerini tam bir tarafsızlık ve büyük bir vukufla incelemiştir. Bu kitabı ile "Agnostisizmi" yani "Kuşkuculuk" ya da "Şüphecilik" kavramını, dogmatizme karşı olarak ele alıyor ve bütün inanç sistemlerine karşı "Sorgulamayı" ön plana çıkaran bir yaklaşım sergiliyor. "Hayatın anlamı", "Evrenin sırrı" gibi kavramlara "Sorgulayıcı" bir bakış açısı getirirken, insanlığa olan inancı ve sorgulama yöntemine bağlı olan bir yaşam biçimini vurguluyor. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra egemen olan "Küresel Dönemde", siyasete hakim kılınan, dine ve mezhebe bağlı "Kimlik Politikalarının" bireysel ve toplumsal düzeyde bir nevi irdelenmesi olarak da kabul edilebilecek bu çalışmayı Erdal Bodur tertemiz ve duru bir Türkçe ile dilimize kazandırmış. Din bilimcilerin, siyaset bilimcilerin, sosyologların ve felsefecilerin mutlaka okumaları gereken bir çalışma.

– Emre Kongar

9 786056 541070

SCENT::LINQ

www.kitabix.com.tr
twitter.com/kitabixyayinlar
facebook.com/Kitabix Yayinları

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

kitabix

BELONGS TO KAKTUS TEAM

Agnostik: Hararetli Bir Manifesto / Lesley Hazleton
Kitabın Özgün Adı: Agnostic: A Spirited Manifesto

kitabix / 17
© kitabix 2012

Türkçe yayın hakları Akçalı Ajans aracılığıyla alınmıştır.
Bu kitabın her türlü yayın hakkı, anlaşmalı olarak kitabix'e aittir.
Kaynak gösterilip alıntı yapılabilir. İzinsiz hiçbir yolla çoğaltılamaz.
kitabix Sespa Yayıncılık Paz.San. ve Tic.Ltd. Şti'nin tescilli markasıdır.

Yayın Yönetmeni: Kubilay Şenses
Yayın Koordinatörü: Sinan Nuri Kaçar
Editör: Mine Akbulut
Çeviren: C. Erdal Bodur

Kapak Tasarımı: Hüseyin Özkan
Sayfa Tasarımı: Çelebi Şenel

Baskı: Melisa Matbaacılık Yay. San ve Dış. Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Davutpaşa Çifte Havuzlar Yolu Sokak
Acar San Sit. No:16 Zeytinburnu / İstanbul
0 212 501 97 57
info@melisamatbaacilik.com
Sertifika no: 45099

ISBN: 978-605-65410-7-0

Sertifika No: 23622
1. Baskı: Eylül 2017

kitabix

© Sespa Yayıncılık Paz.San. ve Tic.Ltd. Şti
19 Mayıs Mah. Yaşar Doğu Sok. No:9/B Şişli/İSTANBUL
Tel: (0212) 291 23 24 Faks: (0212) 233 95 56

web: www.kitabix.com.tr
e-mail: info@kitabix.com.tr

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

LESLEY HAZLETON

AGNOSTİK

HARARETLİ BİR MANİFESTO

Çeviri: C. Erdal Bodur

kitabix

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Lesley Hazleton

On iki yıldan fazla yaşadığı Kudüs'te Orta Doğu muhabirliği yaptığı sırada Time Dergisi, New York Times, New York Times Kitap Eki ve Harper's ile daha birçok yayın için makaleler yazdı. Bundan önceki son kitabı Peygamberden Sonra Amerikan PEN Center Edebiyat Ödülü finalisti olmuştur. Hazleton halen Seattle, ABD'de yaşıyor.

thefirstmuslim.com
accidentaltheologist.com

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

İÇİNDEKİLER

BİR | YA / VEYA'NIN ÖTESİNDE 7
İKİ | BEŞ HARFLİ SÖZCÜK 27
ÜÇ | ŞÜPHEYE İNANIYORUZ 53
DÖRT | GİZEMLİ OYUN 77
BEŞ | ANLAMLANDIRMAK 99
ALTI | BİR SONU OLMA HİSSİ 121
YEDİ | HER ŞEY VE DAHA FAZLASI 145
SEKİZ | KUSURLU RUH 165

TEŞEKKÜRLERİMLE 184
KAYNAKLAR 185

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

BİR

YA / VEYA'NIN ÖTESİNDE

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

Seattle'da dört yüz kadar yüzen ev var. Bunların çoğu benimki gibi mavnaların üzerine yerleştirilmiş kulübelerdir fakat benimki, giriş kapısına bir *mezuzah* asılmış yegâne ev olsa gerek. Eğer dindar biri olsaydım küçük silindirik muskanın içinde, üzerine Hristiyanların *Pederimiz Duası* veya Müslümanların *Kelime-i Şehadet*'ine benzeyen *Şema Yisrael* duası yazılmış minnacık bir kâğıt rulosu olurdu. Ama benimkinde olmamasının iki nedeni var çünkü hem *mezuzah*'yı kapıya astığımda içindeki rulo düşüp duruyordu hem de duada söylenenlerin tek bir kelimesine bile inanmıyorum. İçindeki kâğıda ne olduğundan emin değilim. Belki ters bir anıma rasgeldiğinde atmışımdır ya da bir yolunu bulup çekmecelerden birinin dibinde kendine bir yer bulmuştur. Mühim değil. Çoğu zaman *mezuzah*'nın orada olduğunun ne ben ne de başkaları farkında. Orada olduğunu biliyorum ve benim için önemli olan da bu.

Diyeceksiniz ki neden? Ben gayet katı bir agnostiğim ve yıllardır bir sinagoga gitmedim. Hatta on

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

yıllardır. Şimdi bu *mezuzah* benim için içi boş duygusal bir hareket mi yoksa buna ikiyüzlülük mü denir? Aslımı inkâr ediyor olabilir miyim? Yoksa gizli bir Deist veya daha da derinden gizli bir Ateist miyim? Yoksa ben sadece korkak, tarafsız kalmaya çalışıp ne yardan ne serden vazgeçebilen, iki tarakta da bezi olsun isteyen korkak omurgasız bir yaratık mıyım?

İşte sorun burada, tam da bu "*ne yardan ne serden*" deyiminde. Bu, dünyayı siyah beyaz gören bir anlayıştır: evet veya hayır, bu veya şu taraf. Bu anlayış benim ya agnostik ya da Yahudi olmamda ama ikisini birden olamayacağımda ısrar eder. Ne var ki, bunların her ikisi de benim çok yönlü hayatımın ayrılmaz parçalarıdır. Aynı bir yazar, psikolog, feminist ve beni ben yapan diğer tüm özelliklerimin benim ayrılmaz parçalarım olduğu gibi. Bunların hepsi benim dünyayı ve onun içinde kendimi deneyimleme yollarının bir parçasıdır. Bu boyutlarımdan birini çıkarırsanız ben artık bambaşka biri olurum.

Agnostik olmak bu tür bir çelişkiyi sevmek demektir. Teğet geçmek veya sadece tahammül etmek değil, aksine etkin olarak bundan zevk almak demektir. Agnostik duruş, inanç ve inançsızlık arasına çekilmiş olanlara benzer yapay düz çizgilere meydan okur ve her şeyin birinde veya diğerinde bittiğine dair ısrarcılığı sarsar. Agnostiklik özgür ruhlu, düşünceli ve bağımsız fikirliliktir; o ateistlerin sıklıkla "karaktersiz bir ben bilmiyorumcu" olmakla suçladığı tiplerle ilgisi yoktur. Aslında, o tür suçlamalardaki aşağılama tarzına bakarsanız dogmatik ateizmin ne kadar

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

sınırlı olduğunu kendiliğinden ifşa ettiğini görürsünüz. Bunda "inançlarındaki cesaret eksikliği" yüzünden agnostiklerle alay eden, sanki okul bahçesi zorbalığını andıran bir boyut vardır. Tabiî burada hemen akla inancın cesaretle ne ilgisi var sorusu geliyor. Oysa "bilmiyorum" kelimesini söyleyecek cesareti toplayamamanın, sonunda sadece kökten sahtekârlığa yol açtığı kolayca unutuluyor. İnsan en azından birisinin bilmediği bir şeyi başından savmak için palavra sıkabilmesini bekliyor, ki bu yüzden medya eğitiminde (bu terim bana hep köpeklere verilen itaat eğitimini anımsatır) ilk önce, zor sorulara kaçamak cevaplar verilerek yerle bir olmuş üstünlük illüzyonunun nasıl korunacağı öğretilir.

Ben agnostikliğimin arkasında dik duruyorum çünkü özünde yalnızca bilmemek değil ama aynı zamanda çok daha zorlu ve sonsuz ilginçlikte bir şey olan "*bilinmeyebilinirlik*" kavramının içindeki muazzam oksimoron yatıyor. Bununla her şeyin bilinebilir olmayacağı, her sorunun kesin cevabının bulunmadığı, hele ki en kaba ifadeyle Tanrı'nın var olup olmadığına dair soruların yanıtının kesinlikle olmadığı kabul ediliyor. Ne var ki, agnostiklik biraz daha ileri giderek bilmemekten neşeli bir haz alıyor ve bu hazzın içinde bilgi ve zekâyı kaba saba horlama bulunmuyor. Daha ziyade gizeme, hayal gücüne, duyumsanan ama kanıtlanamayana, sezilen ama tanımlanamayana, dolayısıyla, doğruca sahte olarak yaratılmış bir görüntünün iki ucundan birindeki güvenli koltuğa gitmek yerine,

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

olasılıkları keşfedip tartışmak için bir alana ihtiyacımız olduğunu kabul ediyor.

Çoktandır eksik olan şey, konular üzerinde kafa yormayı geçiştirmeyecek veya çaresizce bana ne demeyecek, aksine *îman-inanç-anlam-gizem-varoluş*'un sonsuz ve çeşitli evreninde mevcut çelişki ve olasılıkları etkin biçimde araştırıp keşfedecek güçlü ve sofistike bir agnostiklik anlayışıydı. Buradaki amacım bu. Cevabı verilemeyen sorulara alaycı bir önemsemezlik veya ağırbaşlı dindarlığın ürkek adımları ile boyun eğmişliği içinde yaklaşmak yerine açık fikirlilikle araştırmak, köhnemiş eski sınıflandırmaların ötesine geçerek entelektüel ve duygusal bütünlük içinde ve bu garip ama yine de insanı meraklandıran dünyada varoluş işiyle her bakımdan ilgili bir agnostik duruş sergilemek istiyorum.

Neredeyse kendimi bildim bileli hep bir agnostik idim. Bir İngiliz rahibe okulundaki tek Yahudi öğrenciydim, şimdilerde muhtemelen ruhum üzerinde olduğunu tahmin ettiğim birbiriyle rekabet içindeki iddialarla iç içe büyüdüm. Yemeklerden önce bir rahibe okulunda bir de evde iki farklı şükran duası okumak zorundaydım ve hep keşke ikisine mecbur olmasan derdim. Okulun kilisesi eski tütsü, ailecek gidilen mahalledeki Ortodoks Sinagogu ise kadınlar balkonunda annemin komşusunun omzuna attığı ve benim de cam gözüne bakarak vakit öldürmeye çalıştığım tilki etol sayesinde tütsüyle aynı bayatlıkta Chanel No. 5 kokardı. Evde kuşbaşı ciğerin rahatlığı okuldaysa domuz pirzolasının günaha davet kışkırtıcılığı vardı.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Ve nihayet bir gün tehdidi hiç ikna edici bulmadığım halde gökten başıma yıldırım düşüp beni çarpmasını beklememe rağmen dayanamayıp tadına baktığımda haşlanmış tavuğa benzediğini görüp hayal kırıklığına uğramıştım. Yasaklanan bir şey nasıl bu kadar yavan olabilirdi?

Sanki iki büyük din beni ele geçirmek için savaşıyorlarmış gibi geliyor ve benim gibi sıska bir kızın neye inandığı nasıl bir fark yaratabilir diye merak ediyordum. Çocukluktan çıkar çıkmaz mantığım bana dinle uzaktan yakından alâkalı her türlü şeyden uzaklaşacağımı dayatıyor gibi görünmüş olsa da işler hiç öyle gitmedi. Aksine iki haftalığına diye Kudüs'e gidip tam on üç sene kalarak ilgimi daha da yoğunlaştırdım. İlk önceleri kalışımın nedeni yirmi yaşında ve klasik yanlış bir adama âşık olma vakası yüzündendi, sonrasında aklım başıma gelip âşık olmadığımı anladığımdaysa İngiltere'deki üniversiteme çoktan bana ayırdıkları araştırma bursunu başkasına vermelerini söylemiş bulunmuştum. Bu her ne açıdan ele alırsanız alın felaket bir karardı ama asla pişman olmadım.

O zamanlar siyaseten masum birisinin Kudüs'ü hâlâ romantikleştirebilme imkânı vardı. Havada gizemin ışıklarının parladığını sanıyordunuz. Yahudi, Hristiyan ve Müslüman efsaneleri birbirlerinin üzerine yığılıyor, hepsi aynı killi tepeciği sahipleniyor ve bu taşra kasabasının kozmopolit bir ruhu olduğunu size kolayca hayal ettiriyordu.

Kudüs'ü tam merkezine oturtup dünyayı üç yapraklı gösteren Ortaçağ'dan kalma ünlü haritaya gözüm

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

gibi bakıyor, Eski Şehir'in daracık sokaklarının arasında saklı duran Dünyanın Merkezi havuz başında becerilerimi geliştiriyordum ama kendini dünyanın merkezi zannetmenin bizzat kendisinin taşralılığın asıl işareti olabileceğinden henüz bîhaberdim. Ama bir zamanlar kutsal ile kâfirin büyüleyici bir uyum içerisinde yan yana yaşadıkları yerde bunlar git gide daha çok birbirlerinden ayırt edilemez olmuşlardı. Kudüs beni din ile siyasetin kesiştiği her an patlamaya hazır bir gayya kuyusuna getirmiş ama ben bu arenayı bir psikolog ve bir gazeteci kimliğimle keşfederken Tanrı'nın gölgesindeki gizemli şehir olduğunu düşündüğüm topraklar zamanla çok fazla Tanrılı ama yeterince insanlık olmayan bir yere dönüşmüştü.

Üç yıl sonra Manhattan'a daha sonraları da yüzen ev teklifi gelince Seattle'a taşındım. Ama Kudüs nereye gidersem gideyim hep yanımda benimleydi. İkinci bin yılı devirdiğimiz sıralarda Lake Union'ın sisleri içinde yaşarken her sabah karabatakların şenlikli çığlıkları arasında uyanıp kalkar ama dünyanın öteki ucunda, kişisel tarihimin önceki yarısında kalmış Orta Doğu'nun çöllerindeki yazı masamın başına otururdum. Celileli Meryem'i, Celatlı İlyas'ı ve Mekkeli Muhammed'i burada yazdım ve onların aracılığıyla üç büyük tek tanrılı dinin köklerini kadim çağlara dek izleyerek siyasî ve sosyal adalet için süregiden araştırmalar yaptım. Ve yine aynı sıralarda *"accidental theologist*-kazara din-bilimci" mahlasıyla blog yazmaya başladım ve yolladığım yazılarımı "din, siyaset

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ve varoluş üzerine agnostik bakış" şeklinde tanımlayarak binlerce farklı günahı konularımda işleyebilmeyi ümit ettim.

Ne var ki, din sözcüğünü kullanırken bile özellikle de kelimenin Latincedeki *religari*: "bağlı olmak, sınırlandırılmak" anlamına gelen kökenine çok bağlı olması nedeniyle içimden bir şeyin çekildiğini hissediyordum. Dayatılan tanımlarla sınırlanamayan agnostiklerin ilk başlarda özgür-düşünenler olarak adlandırılması boşuna değildi. Zira, atıf yaptığını iddia ettiği o muazzam anlam ve deneyim yapısında, filozof ve psikolog William James'in "dinî deneyim çeşitlemeleri" olarak adlandırdığı birçok boyutu seyretmek için önerilen tek bir mercek olan din sözcüğü hayli yetersiz bir kısaltma gibi görünüyordu.

Bir agnostik için hiç de alışıldık sayılmayacak kiliseler, camiler ve sinagoglar gibi forumlarda konuşmalar yapmam istendiğinde sanki o çeşitlemeleri keşfetmenin kendime göre bir yolunu bulmuşum gibi gelmişti bana. '*Benim burada ne işim var?*' diye düşünüyordum kilisede sunak taşının önüne geldiğimde. '*Bu nasıl oldu?*' Ne ki, ben gizemin evet veya hayır dayatmasıyla nasıl kasvetli bir sınıra çekildiği hakkında konuştukça insanlar başlarıyla beni onaylıyordu. Bir yanda kendi hissettikleriyle diğer yandan dayatılan inanç arasında bir kopukluk olduğunu kabul ediyorlardı. On küsur yıldır süren ve boş laftan başka bir şey üretmeyen Ateist-Deist tartışmasından sıkılmış, inanç ile inançsızlığın kati ayrımından daha fazlasını duymak istiyorlardı.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

O tartışmaya bulaşanların git gide daha da fazla bir titizlikle kendi belirlemiş oldukları ve/veya, doğru/yanlış gibi ayrımlara hapsoldukları görülüyordu. Miadını doldurmuş bir torba dolusu savlarla karmaşıklığı tek bir boyuta indirgeyerek, sonunda tüm mevzuyu garabet biçimde örneğin aynı yılbaşı gecelerine yapıldığı gibi, tek bir geceye aşırı anlam yüklenmesiyle kısa süre içinde büyük beklentilerin altında ezerek hayal kırıklığına mahkûm olmaya benzer biçimde aşırı-belirlenmiş hale getirdiler.

O tartışmanın malzemesi olan bayat mecazların ötesine geçip basit ikilemlerin üzerine çıkmak ve nefes alabilecek bir alan yaratarak kavramsal deli-gömlekleri içine hapsedilmeye çalışılan fikirlerle dans etmek arzusundaydım. Ve bu çabamda yalnız olmadığımı gördüm.

İman ve inanç konusunda hem Amerikalıların hem de diğer ulusların nabzını tutan en saygıdeğer kamuoyu araştırmalarını 2001 yılından bu yana yapan ve olduğu gibi yayınlayan kurum Pew Din ve Kamu Hayatı Forumu adlı kuruluştur. Pew elde ettiği sonuçları genellikle özet halinde yayınlar ve görülen o ki bizler dinî bir zaman sıçraması içine kısılıp kalmışız. Anlaşılır bir dille belirtmek gerekirse, Birleşik Devletler'in hâlâ kurulduğu yıllardaki kadar derinden dindar bir ülke olduğu görülüyor. Amerikalıların üçte ikisinden biraz daha fazlası Tanrı'ya inandığını belirtiyor. Rakip kurum Gallup'un yaptığı araştırmada aynı soru "Tanrı'ya mı yoksa daha büyük bir güce mi?" şeklinde açıldığında ise oran yüzde yetmiş yediye yükseliyor.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Amerika size tanrının kutsadığı yer gibi görünse de Avrupa'nın da pek farkı yok. Cevap verenlerin yüzde yetmişi inançlı olduklarını belirtiyor.

Ne var ki, bu cevapla deneklere ne kast ettiklerini sormak kimsenin aklına gelmiyor. Şöyle düşünün: Tanımadığınız biri size telefon ediyor, bir araştırma yaptığını söylüyor ve Tanrı'ya inanıp inanmadığınızı soruyor. Bilmiyorum cevabı geçersiz olduğu için sadece evet veya hayır diyebilirsiniz. Ve elbette bunun absürt basitlikte bir soru olduğunu düşünürseniz büyük ihtimalle telefonu suratına kapattığınızı farz edin yine fikriniz geçerli olmayacak. Hadi laf olsun diye ve soru ilginizi çektiği için hatta kaldığınızı varsayalım ama yeterince emin olamıyorsunuz. Bir yandan kendinizi terimin kişiyi dindar olarak tanımladığı alışıldık manasıyla inançlı olarak kabul etmiyorsunuz. Öte yandan da bunu kendinize yarım ağızla itiraf etseniz bile telefonun diğer ucundaki elin adamına yüksek sesle söylemek bambaşka bir şey diye düşünüyorsunuz. Çıkıp hayır derseniz tepenize bir şey iner de çarpılırım diye mi düşünürsünüz? Dolayısıyla hâlâ hayatta kalıp soruya güvenli evet cevabını verenlerin oranı sizi şaşırtıyor mu?

Deneklere dinî mensubiyetleri sorulduğunda da benzer bir muğlâklık yaşanıyor. Bu tam olarak ne demek? Mensup muyum veya mensup değil miyim yoksa bir kere Yahudi bir kere de agnostik olarak iki kere mi sayılacağım? Buna benzer mensubiyet kararsızlığı içindeki tek insan ben değilim. Anlaşılan o ki İngiltere'de halkın yüzde yetmişi kendini Hristiyan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

olarak tanımlıyor fakat bunların sadece yüzde onundan daha azı belli bir devamlılıkta kiliseye gittiği için ve öyle görülüyor ki bu insanlar Yahudi, Müslüman, Hindu, Budist veya hâlihazırda mevcut herhangi bir dinî sınıflandırmaya mensup sayılmıyorlar. İçlerinden gittikçe yok olan pek azı nostaljik bir Noel Arifesi ayinine katılmak veya ölen birisi için mum yakmak amacıyla kiliseye uğrayabilir ama hepsi bu. O halde bir Noel ağacı kurmak sizi Hristiyan mı yapar? Veya ağzınızdan "Yüce İsa!" diye bir hayret belirtisi çıkması (o halde ben Hristiyan'ım demektir)? Ya da Kalvari Haçı'nın önünde batıl inançla parmaklarınızı çaprazlamak?

Anketlerde açık olarak görülen tek şey din konusunda ortalıkta bir dolu modası geçmiş düşünce olduğu. Gerçekten de asıl soru, militan köktencilikten tanımlanmamış kültürel geleneksel bir ruhânîliğe dek her şeyi içine katan bu kadar geniş bir terimin aslında somut bir anlam ifade edip etmediği olmalıdır. Hangi dine mensup oldukları sorulanlar arasında sınıflandırmaya inatla direnerek "belirli herhangi bir din değil" demekte ısrar edenler kesinlikle dolaylı olarak bu soruyu soruyorlar.

Artık dört Amerikalıdan biri geleneksel anket sınıflandırmasını reddediyor ve bu grubun yaş ortalaması genç. Otuz yaşın altındakilerin üçte biri herhangi bir dine mensup olmadığını söylüyor ve bu oran her yeni ankette artıyor ve sakalları kırlaşmışlara 'gençler yolunu kaybetmiş' dedirtecek yeni malzeme üretiyor.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Sanki din daima kuzeyi gösterirmiş gibi "ahlâk kumkumaları" da çoğunlukla tanrıya yakarır. Kır sakallıların aklına gelmeyen nokta ise din ile ahlâkın eş anlamlı olmadığı veya gaddar beyinlerin bunları birbirinin zıddına çevirebileceğidir. Yine onların aklına, gençlerin özellikle farklı bir yön arıyor olabilecekleri ve bunu kitlesel sayılarda yaparken anketçileri de "*maneviyatlı ama dindar değil*" diye yeni bir sınıflandırma açmaya zorladıkları da gelmez. Genç Amerikalıların yüzde kırka yakını artık kendilerini bu şekilde tanımlayarak Tanrı'nın emri yasalarına sıkı sıkıya bağlı muhafazakârları afallatıyorlar.

"*Maneviyatlı ama dindar değil*" tanımı kişinin aklını ve kalbini açması adına son derece insanî bir arzunun ifadesidir, bu, bastırıp sopa ve havuç yobazlığının dar kalıplarına sokmak yerine rutin deneyimlerini geliştirip güzelleştiren bir ruh ve kişilik anlayışıdır. Geleneksel inanç ve dindarlığın dogma, doktrin ve yargılamalarını reddediştir. Bilindik sınıflandırmaya sokma girişimlerine direnir "Yaftalaman senin olsun!" der. Bu yürekli bir agnostikliktir.

Birçokları gibi ben de bayatlamış varsayımlardan ve bu iş sanki okul bahçesinde takım almaca yapıyormuşuz gibi benden bir taraf seçmem istenmesinden ve elbette beni ikna etmeğe çalışan diğerlerinden çok sıkıldım. Aslına bakarsanız, dindar olsun olmasın kendilerine güvenli bir dal bulup tünedikten sonra oradan tüylerini kabartarak vaaz veren veya azarlayanlardan da yoruldum. İkna olmak yalnızca kabullenmek değil fikren biat ile bir kalıba hapsolmak da demektir.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

İnsanın zihnini kapaması, hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kendini bir noktaya çivilemesi, bunu tersten okursak, şüpheyi, merakın yakın dostu ve hür düşüncenin ön şartı yerine çevresel görüşünde dolanıp içeriye girmeye çalışan dolayısıyla yenilmesi gereken bir karaltı gibi tehdit olarak görmesi demektir.

Beni bir çeşit entelektüel veya spiritüel tarafsız bölgeye aitmişim gibi göstermeye çalışanlara bu zevki tattırmak için bir sebep görmüyorum. Bunların kitapları yıllarca inancı kanıtla, şiddeti gerçekle karıştıran ateşli savlardan oluşan bir mayın tarlası gibi yerde üst üste yığılı durdu; o kadar çok kitap vardı ki yüzer evimi batıracaklardı az daha. Boşuna ciltlere tuğla denmiyor. Teolojiyle felsefenin alttaki kolay ulaşılabilir örnekleri düzyazının neredeyse nüfuz edilemez çalılıklarıdır ama ben buna rağmen tanımı itibarıyla cevabı olmayan soruların cevaplarını vermek amacıyla en mükemmel beyinlerin olağanüstü laf cambazlıkları yapmalarına şahit olma duygumu daha da derinleştirmek için inat edip okudum.

Kendimi sayfaların kenarlarında deliler gibi homurdanır, varsayımları aksiyomatik diye sunanlara, hafife alınan olguların üst üste yığılmasına ve kulaktan dolma bilgilerin kanıt diye sunulmasına sövüp sayar buldum. Kurşun kalemle kondurduğum soru işaretleri binleri geçti, dehşetle ağzımdan sık sık *'Olamaz!'*lar çıktı ve ardından sayfaların alt ve üst marjlarına reddiyeler karalandı. Sanki bana cevap verebileceklermiş gibi yüzyıllar evvel göçüp gitmiş adamlarla konuşuyor, azizler ve bilgelerle tartışıyordum.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Ezberimde tutmaya alıştığım şekliyle H2D2 (Harris, Hitchens, Dawkins, ve Dennett) diye söyleyebildiğim ve felsefe yerine polemik yapmayı tercih eden yeni ateistler kesinlikle en okunabilir olanlardı. Ne var ki, kullandıkları aşağılayıcı üslup en kararlı usçuların bile dengelerini yitirebileceklerini, fikirlerini açıkça belirtmek yerine nükteli cümlelerle genellemeler yapmayı seçtiklerini açıkça göstermişti.

Kesinlikle herkes Christopher Hitchens'ın yaptığı gibi din adına işlenen bütün vahşetleri sayabilir zira Tanrı biliyor ya ardımızda kan banyosu içinde uzun bir tarih yatıyor. Fakat ardından dinin bizzat kendisinin kötülük kaynağı olduğunu savunmak son derece mantıksız. Yoksa aynı şekilde insanoğlunun işlediği bütün günahların sorumlusu olarak aşk olgusunu suçlayıp ardından da aşkın kendisini şeytan ilan edebilirsiniz.

Şu iki dizeyi W. B. Yeats'in "İkinci Geliş"[1] şiirinden aldım: *"En iyileri inançtan yoksunlar tamamen, / En kötüler ateşli şiddetle dopdoluyken."* Heyhat, hemen hepsinin de kendini en iyi diye gördüğü aşikâr olan erkeklerin kaleminden çıkma kitaplarda hem inanç hem de ateşli şiddet şahlanmış duruyordu. Mesele inançsızlık değil aksine inanç, aslında onların ateşli şiddetinin kaynağıydı, hatta öylesine ki aklıma Jean Paul Sartre'ın uydurma, özgün olmayan, kötü inanç için kullandığı varoluşçu *mauvaise foi*[2],terimini getiriyor.

1 **ÇN:** İngilizceden çeviren "Osman Tuğlu"

2 **ÇN:** **Kötü İnanç** (Fransızca *mauvaise foi*) Fransız varoluşçu filozoflar Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir'ın, sosyal güçler tarafından baskı altındaki insanların yalan yanlış değerleri benimseyip doğuştan var olan özgürlüklerinden vazgeçerek kendi doğalarına aykırı davranmaya başlamaları fenomenini tanımlamak için kullandıkları felsefî bir kavramdır.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Sonra bir gün geldi ve artık bu tuğla yığınlarının arasında yürüyemez oldum. Karton kutular alıp bunları içine doldurdum ve depoya iki sefere yaptım. Evim yeniden suyun içinde yükseldi ve ben de benzer şekilde üzerimden bir yük kalkmışçasına yazmaya başladım. Artık kitapların kenarlarına çiziktirdiğim savlarımı sayfanın ortasına yazmanın zamanıydı. Bütün bu tartışmayı açmanın, yerden kaldırıp belki de bir şekilde tutkusuz bir ateşi bir tutkuya ulaştırmanın zamanıydı. Ya / veya, evet / hayır cevaplarının ötesine geçmenin vakti gelmişti zira böylesi sayısal düşünce sistemi bilgisayarlar için mükemmel işlese bile insanlar için son derece tehlikeli olabiliyor. Köktenciliğin zâlim kasveti de bunun en büyük kanıtı.

Ben konuyu renklendirmek, vaizlerle bilgelerin bizi içine sokmak istedikleri siyah beyaz kalıplara sıkışıp kalmak yerine aslında içinde yaşadığımız son derece zengin renklerle bezenmiş bu varoluş evrenini keşfetmek arzusundaydım. Ve çoğumuzun da böyle bir keşif yapmaya hazır olduğuna inanıyorum. Kimisi şüphelerine rağmen kendisini dindar diye tanımlar, başkaları bunun pek de ne anlama geldiğini bilmese bile kendisine agnostik der, başkalarıysa yer yer endişeyle ve gizlice parmaklarını üst üste bindirerek Ateist olarak tanımlar. Fakat ekseriyetin, herkesin tam aynı fikirde olması gerekmediği, zorla yapıştırılmış yaftaların sahte avuntularından başka kaybedeceğimiz hiçbir şeyimizin olmadığı ve tüm bu karmaşık, çoğunlukla da zıvanadan çıkmış îman-inanç-anlam-gizem-varoluş mevzusuna çözülmesi gereken bir şey

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

gibi değil de zihnimizin ucu-açık bir macerası niteliğinde yaklaşma zamanının çoktan gelip de geçtiği üzerinde mutabık kalacaklarını düşünüyorum.

Dolayısıyla bu kitabı da agnostik bakış açısının aldatıcı düzenlilikteki sınıflandırmalardan kendinizi kurtardığınız anda önünüzde açılan ve ardından birbirini taze ve beklenmedik biçimlerde geri bildirimlerle besleyen düşünce alanlarına yapılan bir keşif yolculuğu olarak düşünün. Bundan sonraki her bölüm böyle alanlara odaklanacak. İlâhî olarak adlandırdığımızı belli bir kalıba sokma girişimine meydan okuyarak başlayıp bunu beşerî ölçüye indirmeye çalışacağım. Oradan da inanç ile îman arasındaki yanıltıcı eş-anlamlandırmaya değineceğim. Kesinliği nasıl idolleştirip şüpheyi neden şeytanlaştırdığımıza dobra dobra bakarken onsuz gerçek îmanın imkânsız olduğunu düşündüğüm şüphenin yaratıcı değerini vurgulayacağım. "Her şeyin bir teorisi" olduğunda ısrar etmek yerine, aldatıcı bir biçimde bilgi zenginliğine sahip bir dünyada gizemin hayatî bir rolü olduğunu düşünüyorum; anlamı aramaktan ne kast ettiğimizi soruyorum; hepimizin ister istemez ölümden korktuğu ve ölümsüzlüğün soğuk diyarını arzuladığımız varsayımını sorguluyorum; ve çarpıcı sonsuzluk kavramı ile insanı küçücük hissettiren ama aynı zamanda coşturan sonsuz zaman ve mekân perspektifini ortaya döküyorum. Ve en nihayet, burada işin içindeki "*biz*"i keşfe çıkarak eğlenceli bir şekilde "kutsanmış" ve "ölümsüz" gibi niteliklerden arınmış bir ruh anlayışını sorguluyorum.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Kendimi bildim bileli beni hep dürten şey bol bol bahşedilmiş şeylerin ötesine geçme arzusu, kesin belirleyici yaftaların (gerçek, ruh, evren, hayatın anlamı) çoklu sultasını silkeleyip atmak ve hem entellektüel hem de ekonomik anlamda Tanrı, sonsuzluk ve bilinç gibi muazzam soyut kavramlar hakkında konuşmak adına daha çok dürüst yöntemler bulmak olagelmiştir.

Katiyet arayanlar açısından böyle bir bakış açısı tam bir karabasan olsa gerektir. Hem olasılığı hem de onunla ilintili olan belirsizliği bünyesinde barındırır. Bütün mutlaklardan ve basitleştirmelerden şüphe duyar. Düşünceyi kısımlara ayırmayı reddeder ve felsefe, psikoloji, teoloji, fizik ile metafizik arasındaki sınır çizgilerini aşar. Ya / veya demek yerine daha ziyade "ve" diyerek akıl ve hayal gücü, mantık ve önsezi diliyle düşünür.

O halde burada "cevaplar" yok. Zaten gerçeğin tapusu bende demiyorum nerede kaldı o büyük harfle vurgulanmış "*Gerçek*"e itiraz edilemez bir ihtişam katmak. Hâlihazırda buna benzer haddini bilmez, gerçeğin kendi ellerinde bulunduğuna kânî olan haddinden fazla insan var ve niyetim o sayıya bir yenisini eklemek değil. Ayrıca ne kimseye vaaz vermek ne de kimseleri agnostikliğe inandırmak. Aslına bakarsanız elimde olsa bu kelimeden "-lik" ekini çıkarırdım zira insanlığın en az ihtiyacı olan şeylerden bir başkası da afra tafralı bir parti politikası gibi riayet etmeyi dayatan "eksiksiz" yeni bir düşünce ve inanç sistemi.

Bu kitabı bir agnostik manifesto olarak sunuyor olsam da gerçekten çok garip bir manifesto olduğunu

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

kabul ediyorum çünkü gerçeğin kendisinde olduğunu iddia etmiyor, mutlaklıklar sunmuyor, büyük varoluşsal sorulara verilen küstahça kendinden emin cevaplardan kaçınıyor. Ve eğer tüm bunlar bu kitabı garip ve çelişkili bir yaratı haline getiriyorsa zaten o da tam olması gereken şey demektir çünkü agnostik olmak çelişki ve bilmeceden zevk almaktır. Bilinmeyebilir olanı kabul etmek ama aynı zamanda yine de bunu coşkuyla ve yalnızca zihnin hayatından zevk almakla kalmayıp yaşamın bizzat kendisini de kucaklayarak keşfetmektir.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

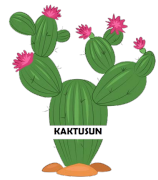

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

İKİ

BEŞ HARFLİ SÖZCÜK

BELONGS TO KAKTUS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

Tanrı bu kadar muazzam bir kavram için çok küçük bir sözcük. Türkçede sadece beş harf tutuyor, gayet kısa, özet … tanıdık. İlâhî veya yüce ya da sonsuz gibi sınırları belirsizlik fikrine göre çok daha kullanıcı dostu, aslında bu bir lâkap, samimiyet iddiasındaki bir kısaltma. T harfinin büyük yazılmasındaki ısrar ise onu kişiselleştirmeye yardımcı oluyor. Sanki bu bir şey hatta bir kişiymiş ve sanki siz ona başınızı yaslamakla kalmayıp kollarınızla sarılabilirmişsiniz gibi bir varoluşu dayatıyor ki insanlar da bu yüzden Tanrı'yı veya dini kucaklamaktan bahsediyor olabilirler. Gerçekte o beş harfli sözcük o muazzam kavramın boyutunu küçültüp insanî ölçüye indirgiyor.

Tanrı'dan bahsederken işin içine O, O'nun, O'nda gibi ismin kendisinde yapıldığı üzere büyük harfle yazılan şahıs zamirleri de giriyor ki bunlar da kaçınılmaz olarak [başka lisanlarda] eril kişide yapılıyor. Tek Tanrılı dinlerin ilâhî olanı erkekleştirmesi o kadar gerilere ve derinlere uzanır ki insanları şoke etmek için Tanrı'yı bir kez dişi sıfatla anmanız yeter. Veya "şey"

BELONGS TO KAKTUS TEAM

olarak anın, yine gözle görülür bir şaşkınlığa neden olursunuz; en militan ateistler bile suçluluk korkusuyla titreyerek tepki verirler.

Peki burada suç oluşturan tam olarak nedir? Şey veya o demenin barındırdığı ötekilik bence eril veya dişi şahıs zamirlerinden çok daha büyük bir saygı belirtisi gibi görünüyor. Sanki hâlâ tarif edilebilir, tanımlanabilir, zapt edilebilir veya dâhil edilebilir bir şey veya bir şahısmış varsayımı yapıyor. Zaten Tanrı "gerçekten var mı yok mu?" diye sorarken yapılan şey de ilâhîlik kavramının olağanüstü azımsanmasıdır. Öylesine ki bu isim artık gittikçe artan sayıda insanın indinde sadece bir gelenek hatta en utanç vericisi, sanki modası geçmiş bir sevgi sözcüğü haline getirilmesidir.

Elbette bu eğilimin tek kurbanı Tanrı değil. Belki de sosyal hayvanlar olduğumuz, dolayısıyla bir arada olmayı arzuladığımız için elimizden geldiğince her şeyi insanlaştırmaya çalışıyoruz. Evimizde beslediğimiz hayvanlardan arabamıza, bulutlardan aya, hatta insanlıkla uzaktan yakından alâkası yok diyeceğiniz kayaya kadar çok şeyin üzerinde kendi yansımamızı görüyoruz. Sina Çölü'nde dolaştığım bir yıl boyunca arada bir bana katılan arkadaşlarım da tehlikeli bir ıssızlık olarak deneyimledikleri çöl ortamında, kaya oluşumlarını kendilerini rahatlatan tanıdık şeylerin varlığı olarak gördükleri insan ve hayvan şekilleri diye yorumlamaya bayılırdı. Ben de içimden keşke bunu yapmasalar derdim.

"*İyi de asıl kayanın kendisini ıskalıyorsunuz!*" diye itiraz ederdim. Yeni piyasaya sürülmüş bir çöl mükemmeliyetçisi

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ukalalığıyla burada gözlerimizin önünde yüzlerce milyon hatta belki milyar yılın yattığı gerçeğini görüp hayran olmaya yetecek kadar jeolojiden anlıyordum. Hayal edebileceğiniz en hareketsiz şey olan taş (taş kalpli, taş gibi soğuk, kaskatı vs.) bir zamanlar sıcak ergimiş hatta sıvı halde ortaya çıkmıştı. Tektonik ve volkanik kuvvetlerle kıvrılmış, yukarı itilmiş, bükülmüş, katlanmış, eğilmiş ve döndürülmüş çıplak kayanın içindeki ince damarların içinden zamanı okuyabiliyordunuz. Bu beşerî değil, içerisinde *homo sapiens*lerin henüz yalnızca bir göz kırpma süresi kadar var olduğu jeolojik zamanlardı.

Bu çölün tamamının okyanus yatağı olduğu zamanlardan kalmış notilus[1] fosili bulmuş; bu değişim içindeki tüm tabiatın devinimini algılamaya çalışırken dengemi yitirmiş ve o çöl sıcağının ortasında tarih öncesi çağların farkındalığıyla titremiştim.

O milyonlarca hatta milyarlarca yıl dile ne kadar kolay gelse de ne benim ne de arkadaşlarımın bu sayıların ne anlama geldiğini bilmediğimizin farkındaydım. Böyle bir zaman dilimini sadece kavramsal olarak algılayabiliriz. Bu beşerî algının ötesinde ve gerçekten insan üstüdür. Hepsinden öte beni en çok şaşırtan ve kendine hayran bırakan şey çölün tasvir edilemez başkalığıydı. Dolayısıyla onda aşinâ olduğum şekiller bulmak ve böylelikle ona benim kendi atıf şartlarımı dayatma gibi bir arzum yoktu. Ne ki, arkadaşım bana o kayaları gösterdikten sonra ben de aynı şekilleri görmekten kendimi alamamıştım.

1 **ÇN:** Kafadanbacaklı yumuşakçalar grubundan sedefli deniz helezonu.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Yazarların hep bilegeldikleri, psikologların ise yakın zamanda teyit ettikleri üzere insanoğlu kalıplar arayan yaratıktır. Yani biz açıklama peşinde koşarız veya daha ziyade bunu dayatırız. Kendi hakkımızda anlattığımız hikâyelerin ardında da bu dürtü yatar; onları değiştirir, allar pullar ve akla yatar hale sokarız. Bilinçli ya da bilinçsiz, bu yöne gitmek yerine şu yöne savruldum demekten ziyade süregiden bir çizgi, düz bir açıklama kalıbı ararız. Amacı keşfeder ya da hatta icat ederiz. Ve buradan asansörle birkaç kat yukarı çıkana kadar geçen süre içerisine sıkıştırılmış tüm bir yaşamdan oluşan ve insanı korkutan "asansör özetleri" ile kirli çamaşırların editör sansürüne takıldığı o çok sevilen biyografilere ve hatıralara geliriz. Anlamlandırmayı yaratır ve bunu yaparken de karakterin açıklama ihtiyacına riayet ederiz.

Orta Doğu'nun çıplak kayalıklı çöllerinden yükselen tek tanrılı yaratıcı tanrı belki de insanoğlunun yaratmış olduğu yegâne en büyük roman kahramanıydı. Tektonik ve volkanik kuvvetlerin bu tanrısı ile şahıs zamirinin tanrısı arasında dağlar kadar fark vardı ama yine de "o" zamirinin kullanımı insan ile ilâhî arasındaki aralığı kapatabilirdi. O'nun kaçınılmaz olarak (her nedense daima tek) bir eli olduğu görülüyor. O'nun gözleri, kulakları ve sesi de oluyor. Akciğerleri ("*Suların üzerinde Tanrı'nın nefesi*") ve hatta ayakları ("*Düşmanlarımızın üzerine yürüyecektir,*" denmişti Mezmurlar'da) bile var. Ve böylesi bedensel özelliklerin yanı sıra akla gelebilecek her türlü insanınkiyle çelişen bir akıl, zihin, irade ve kişilik de geliştirebilmiş.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Aynı bizler gibi öfke ve sevgi, intikam ve büyüklük, kıskançlık ve affedicilik gibi duyguları hissetme yetisini kazanmış dolayısıyla sadece kaprisli olmakla yetinmeyip üstüne tahammülsüz birisi de oluvermiş.

Âdem ile Havva, Yaratılış'ın üçüncü bölümünde Cennet Bahçesi'nden kovulduğunda, Tanrı kendi yarattıklarını mutlak kontrol etme niyetinde olan cezalandırıcı bir despot olarak resmediliyor. Bilgelik ağacının meyvesini arzu etmeleri, bana hem gerekli hem takdire şayan geliyor, fakat İncil'in yazarına göre bunu yapmaları otoriteye karşı bir suçmuş. Cennet'ten kovmayı ilâhî gücün bir mesajı niyetiyle yapmış olsa da dinler tarihi istenmedik sonuçlar ile dolu. Sonunda ortaya çıkan şey ilâhî gücün olağanüstü basit işlerle uğraşan kadın düşmanı olduğuydu ve "*Üçgenlere bir tanrı icat edin deseler ona üç kenar çizerlerdi*," diyen Montesquieu gibi Aydınlanma çağı düşünürleri için kolay bir hedefti.

Voltaire de benzer çizgide muzipçe iliştirmişti, "*Eğer Tanrı bizi kendine benzer yaratmışsa biz de ona borcumuzu aynen iade ettik.*" Şimdiye dek hiçbir çağdaş Ateist bundan daha iyisini söyleyemedi. Tanrı'nın insana benzer olması fikri yüce olan herhangi bir şeyden çok, daha ziyade insanlar hakkında epey fikir veriyor.

Kudüs'teki Yafa Caddesi'nde postanenin karşısındaki kaldırımda şallara sarınmış yaşlı bir kadın oturur ve muskalar satardı. İnsanlar etrafına renkli iplikler sarılıp sıkı sıkı rulo yapılıp bağlanmış bu kâğıt parçalarını biraz şans getirsin ama daha ziyade kadını incitmeden ona yardım olsun diye alırlardı. Çoğunluk bu

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

muskaların ne olduğunu bile düşünmezdi ama dostlarımdan birisine içinde Tanrı'nın telefon numarası yazdığına dair yemin billah edince muskayı açtı ve üzerinde yerel bir telefon numarası olduğunu gördü. Dostum numarayı birkaç kez aradı ama kimse cevap vermedi. Yine bir gün oradan geçerken bunu eğilip kadına söyledi; kadın tatlı tatlı gülümseyerek cevap verdi, "Tam da Tanrı'nın yapacağı iş değil mi? Ona bir işin düşer ama bulamazsın."

Bu alaycı halk bilgeliği örneğine rağmen insanlar denemeyi sürdürüyor. Latin Amerika'da veya Orta Doğu'daki küçük kiliselerden rastgele istediğiniz birine girip bakın ve adakları görün. Sadece mumlardan bahsetmiyorum, üzerinde seramik veya metalden ayaklar, kollar, kalpler, karaciğerler ve aklınıza gelebilecek her türlü vücut parçası ve organlar bulunan adaklar sunağın hemen yanında veya arkasında asılı dururlar. Genellikle bunların üzerlerine sevilen kişiye ait o kolun bacağın veya organın iyileşmesi için edilen duanın yazılı olduğu birer de not ya da "Sevgili İsa," diye başlayan ve doğru yazıldığına ikna olana dek onlarca kez uğraşılan mektuplardan birisi iliştirilmiştir. Bazen de sanki saçları dökülmüş yüzünde maske ve tüpler olan bir çocuk resmini görünce Tanrı ona acıyacakmış gibi adak üzerine iliştirilen, insanın içini acıtan, çok hasta bir çocuğun fotoğrafları vardır bu adaklarda.

Ortodoks Yahudiler de üstüne dualar ve yakarılar yazılmış kâğıt parçalarını kesme taştan yapılmış Batı Duvarı'nın içindeki oyuklara yerleştirirken hemen

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

hemen aynı şeyi yaparlar. Bütün Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Müslümanlar bilgelerin, babaların ve efendilerin yatır veya türbelerini kurdele ve muskalarla bezerler. Öte yandan Japonya'daki Shinto tapınaklarında bulunan ağaçlara uzun kâğıt parçaları üzerine yazılmış dualar asılır. Bu gibi âdet ve kendini ifade yöntemleri beşeriyetin ilâhî güç ile somut bir bağlantı kurma özleminin örnekleridir. Dindarlar her ne kadar Hristiyanlık öncesi "Tanrıtanımaz paganlar" (ki bu da tam bir oksimorondur zira bunlar ortalıkta hiç görünmeyen tek bir tanrı yerine bir dünya dolusu tanrıyla yaşayan politeistler yanı çok tanrılılardı) hakkında aşağılayıcı şekilde konuşsalar da o çok iğrendikleri tüm gelenekleri sürdürüyorlar. İlk meyveler, çelenkler, adaklar, mektuplar, çiçekler, sözler, sikkeler, âşarlar, yakılmış veya çiğ adakların tümü de görülebilir, dokunulabilir, konuşulabilir ve yakarılabilir ilâhî bir şeyin beşerî anlamda "var olması" arzusunu ortaya koyuyor. O bir kişi olması arzu edilen bir "şey" ile haçı, toprağı, siyah taşı veya duvarı öpmek gibi yakın fiziksel bir ilişki kurma ihtiyacı hissediliyor.

Kim bilir belki de bu ihtiyaç kaçınılmazdır. Pek azımız matematikçi olduğumuz için soyutluklarla uğraşma konusunda pek marifetli sayılmayız. Her şeyi elle tutulur yapma ihtiyacı içindeyiz. Bazı şeyleri zihin gözümüze nakşeden (bakın işte bu da bir metafordu) çarpıcı görseller gibi metaforlara gerek duyuyoruz. Her şeyi satır satır doğru kabul eden dininin en köktencileri dahi Tanrı'nın eli, sesi, gözü ve gözlerinin yalnızca sembolik bir mâna ifade etmeyip mecazî

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

olduğunu kabul edecektir. Bilişsel dilbilimci George Lakoff'un etkili veciz ifadesiyle bunlar bizi yaşatan metaforlar, "*Bizim sıradan kavramlaştırma sistemimiz insanın doğası gereği temelde metaforlara dayanır.*" diyor.

Metaforlar yalnızca şairler için değil. Ya da belki hepimiz birer şair olduğumuzdan habersiziz zira metaforlar düşünce yöntemimizin içine işlemiş. Bunları kendiliğinden kullanıveriyoruz. Zihnimizin en derinlerine kadar işliyor ve dünyaya bakış yöntemimizi ve onun içinde kendimizi nasıl algılayıp anladığımızı hatta onunla etkileştim biçimimizi şekillendiriyorlar.

Örneğin Latince *religari* yani bağlı olmak fiilinden ortaya çıkarak din [*religion*] sözcüğüne türeyen metafor, Mekke'deki Hac farizası sırasında hacı adaylarının siyah bir örtüyle kaplanmış olan Kâbe'nin çevresinde yedi kere dönmek şeklinde kendini eyleme vurur. Sol omuzları içeri dönük (kalbimizin bulunduğu taraf) hacılar kendilerini bu mekân ve temsil ettiği her şeyle bütünleştirip bağlanırlar. Hindu hacılar kutsal kişilerin mabetlerinde ve geleneksel Yahudi evlenme törenlerinde gelin de damadın etrafında yedi kez dönerek aynı ritüeli uygularlar.

En güçlü dinî metaforlardan birisi yükseklikle ilgili olandır. Dolayısıyla Tanrı "en yüksek" veya en azından "yüksek güce sahip" olandır. Evangelist Hristiyanlar dua ederlerken göğe bakıp kollarını havaya kaldırdıklarında küçük heykelciklerde elindeki şimşekleri savuran (yaşadıkları yere bağlı olarak Baal, Zeus veya Yahveh/Rab) kadim gök tanrısına tapınanlardan feyz alırlar. Yaptıkları bu uygulama Tanrı'nın

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

evrensel veya her şeye kâdir, dolayısıyla hem yerde hem gökte her daim gerçek ve mevcut olduğu prensibine karşı açık bir inkâr teşkil eder. Ama metaforlar prensipleri yok sayıyor.

Muhtemelen "Tanrım sana yakın olmak için" temelinden hareketle, tabiî artık o tanrı veya tanrılar orada ne yapıyorlarsa, yüksek yerlere inşa edilmiş sunak ve tapınaklara dair uzun bir tarihe sahibiz. Cennetin karşıtı olan cehennem, Hadeş'in hükmettiği derinliklerin en derini olan yeraltı dünyası, yeryüzünün derinliklerinde ergimiş lavların yarattığı ateşle kavrulur. Ve cennettin yukarıda, cehennemin de altta olduğu inanışı günlük konuşmalarımıza da yansıyarak yukarıda bulunan şeyin iyi "erişilemez", öte yandan altta olanın kötü "aşağının aşağısı" veya "rezil ötesi" gibi varsayımlarda bulunmayı kolaylaştırır. İnsan ırkı, evrimin ulaştığı en üst mertebe, yaratılışın üst sınıfı olarak görülmüştür. Kimileri yüksek işlevli olarak da nitelendirir. Kendi içimizde de hem sosyo-ekonomik hem de biyolojik anlamda üst ve alt sınıflar ile Tanrı'nın adındaki gibi üst ve alt sınıflar mevcut. Yüksek ve düşük IQ'larımız, yüksek ve düşük şansımız ve başarılarımız, yüksek çözünürlüğümüz, frekanslarımız, var. Neşemiz bir yükselir bir alçalır. Kafayı bulup yükselir uçarız sonra ayılınca düşmüş hissederiz. Ve hepsinin de ötesinde bazen üst seviye pazarlıklara oturuyoruz, duygularımızın tepe noktasına erişiriz ve en tepeye uzanıp birbirimize beşlik çakarız.

Michelangelo'nun Tanrı figürünü Sistine Şapeli'nin tavanına çizmek dışında başka bir seçeneği muhtemelen

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

hiç olmamıştır. Ve o "yukarıdaki" sakallı ihtiyar adamın görsel bir metafordan başka bir şey olduğunu sanan birkaç kişi bulunsa da kas yapısı ne denli iyi olursa olsun, kolunu ileri uzatırken kendisinin erişilmez olması gerektiğinin vurgulandığı anlaşılıyor ve ölümlülere başlarını kaldırtarak, çoğunlukla denildiği gibi *"daha yüce bir şey"*in bir bakışını yakalamaya zorluyor.

Bu daha yüce bir şeyi hissedebilir hatta belki zihin gözünüzün bir kenarıyla onun bir bakışını bile yakalayabilirsiniz. Örneğin bir dağın başında oturmuş güneşin batışını seyrederken veya müzik dinlerken. Ya da meditasyon yapar, dua eder, hayal gördüren ilaç aldığınızda veya en sık yaşanan "Aman Tanrım!" anı olan orgazm olurken onu görebilirsiniz. Bunlardan herhangi biri ve daha başkalarını Freud, "sonsuzluk hissi[1] diye adlandırıyor ve kendi diğer yarınızdan kaldırılıp sınırsızlık duygusuyla daha büyük başka bir şeyin parçası olduğunuzu hissetmek olarak açıklıyor.

Buna benzer anlara ister ilâhî gücün kapıyı tıklatması ya da daha sıradan bir deyişle değişen bilinç durumları deyin, bunları gündelik varoluşunuzun ötesine geçmek olarak görürsünüz, dolayısıyla metafizik yani madde ötesi, kavranabilenin ötesinde ve nihayet gizemler dünyasına ait bir olay olduğunu düşünürsünüz.

Gizem hakkında konuşmayı hiç denediniz mi? Yaşadığınız deneyime dair sözcükler ve görüntüler siz onlara hiç dokunamadan zihninizin içinde dönüp durur ama dile gelmezler, tıkanıp kalırsınız çünkü

1 **ÇN:** 'Okyanus Hissi' Freud, Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

deneyimlenen gizem her ne denli büyük veya küçük, gerçek ya da değil olursa olsun gizem ifade edilemez. Gizemin özü budur. Öyle anlaşılıyor ki, her ne denli aslına uygunluk ve antropomorfizm[1] ile yozlaştırılmış olursa olsun ve bunun ne denli uygunsuz olduğunu hissetsek de sonuçta yine de beş harfli sözcüğe geri dönmekten başka bir seçeneğimiz yokmuş gibi duruyor.

Dearborn Michigan'daki Henry Ford Müzesi'ndeki bir vitrinin içerisinde sergilenen küçük bir cam tüp mekânın en değerli parçasını teşkil ediyor. İlk baktığımda bunun bir yanlışlık olduğunu zannedip belki dikkatsiz küratörlerden biri unutmuştur diye geçirdim içimden çünkü bu sahiden de tepesinde kauçuk bir tıpa bulunan içi boş bir deney tüpüydü. Ardından kenarındaki etiketi fark ettim: "*Thomas Edison'un son nefesi.*" yazıyordu üzerinde. Bu bir an nefesimi keser gibi oldu. Biraz eğlenmiş biraz da iğrenmiş bir şekilde büyülenmişçesine orada öylece kalakaldım. Ford'un ölüm döşeğindeki Edison'un son nefesini vermesini beklerken elinde cam tüple yatağının etrafında dolaşması geldi gözümün önüne. İyi de çok geç olana dek hangisinin son nefesi olduğunu nasıl bilebilirdi? Ayrıca Edison'un son nefesi onun için neden bu kadar önemliydi? İbranice (*nefeş*) ve Arapçada nefes ile ruh için aynı kelimelerin kullanıldığından haberi var mıydı? Kendisi yeminli bir Yahudi düşmanı olduğu için hiç zannetmiyorum. Yoksa örnek aldığı Edison'un tam da bedenini terk ederken ruhunu mu

1 **ÇN:** Antropomorfizm = İnsan şekline sokma

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

yakaladığını düşünüyordu? Bana korkunç geliyor ama yakalamış olabilirdi. Her hâlükârda Edison'un ruhu adına boş bir deney tüpünden daha kötü bir metafor düşünülemezdi.

Ford'dan çok daha iyi adamlar, tanımı itibarıyla tanımlanmanın ötesindeki bir şeyin varlığını veya var olmadığını kesinkes kanıtlayabileceklermiş gibi sadece ruhu değil ondan çok daha muazzam bir kavram olan Tanrı'yı saptamak adına gereğinden fazla kâğıt, mürekkep ve enerji sarf ettiler. Gerçekten de teolojinin büyük bir kısmı, Kitab-ı Mukaddes'ten itibaren bu metafizik anlaşmazlık konusu üzerinde sonu gelmez tartışmalar olarak görülebilir. Yeşaya, "*Gerçekten sen kendini gizleyen bir Tanrı'sın*"[1] derken, yazıcı, çekilen acının üzerine ilâhî sessizliğe ağıt yakarak: "*Tanrım, Tanrım, neden beni unuttun?*" ki bunlar çarmıha gerilme sırasında ıstırap içindeki İsa'nın sözleridir. "*Yakarıyorum ama bana cevap vermiyorsun.*" demiştir. Şimdiye dek kaç teolog gördüğü şeylerin Tanrı'nın varlığının rasyonel kanıtlarıymış gibi kurmacalar düzenlemeye kendini mecbur hissetmişse de yaptıkları çalışmalar hâlâ onun yokluğuyla malûl olmaya devam ediyor. W. H. Auden'ın muzipçe ifade ettiği üzere, bu gibi "*sunulan kanıtlar veya kanıt çürütmeler, açılmadan yollayana geri teper.*" Gerçekten de yüzyıllar boyunca buna benzer biriken bir dolu kanıtın kendisi zaten şüphe, zira söylemeye bile lüzum yok ama bunlardan herhangi biri işe yaramış olsaydı diğerlerine hiç gerek kalmamış olurdu. Rebecca Goldstein Tanrı'nın Varlığı Üzerine

1 **ÇN:** Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya 45:15.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

36 Sav – Bir Kurgu Çalışması[1] adlı kitabıyla bu son noktaya mizahla yoğrulmuş bir zarafetle dikkat çekmiş, her savını dikkatlice sunmuş ve aynı özenle birbirinden ayırmış.

Belki de inancı akılcılaştırma adına yapılan en meşhur çalışma *Pascal'ın İddiası* olarak bilinir. Bu on yedinci yüzyıl matematikçisi ve daha sonra teoloğu *Düşünceler–Pensées* adlı kitabında çalakalem yazılmış iki sayfada Tanrı'nın var olup olmadığı sorusunu paldır küldür bir yaklaşımla yazı tura atmaya indirgeyivermişti: tura gelirse Tanrı var, yazı gelirse Tanrı yok. Bundan daha basit bir ya/veya vakası olamazdı. Verilecek en mantıklı cevap son derece abuk bir indirgeyicilik diyerek bahsi kabul etmemek olurdu diye düşünseniz de Pascal buna izin vermiyordu. Mantıkçılar oynadıkları oyunların kurallarını belirlemekte son derece ustadırlar ve o da belirtilmemiş olan bir nedenden ötürü ya yazı ya da tura üzerine bahse girmeye mecbursun diye ısrar etmiş – ama, fakat, hayır, olurdu, olmazdılara izin vermemişti.

"*Hadi Tanrı'nın varlığı üzerine tura demenin getirisi ile götürüsünü tartalım*," demiş. Bir yanda eğer turaya bahse girer ve kazanırsan kazancın cennette "sonsuz bir yaşam ve mutluluk." Dahası, eğer bilemezsen hiçbir cezası da yok. Doğru, siz de muhtemelen, inançsızlara atfedilen onun deyişiyle "*zararlı zevkler*"den (içki, zina, aşırı hırs, vs.) feragat etmiş olacaktınız ama Pascal gibi sofu birisi için böylesi bir fedakârlık önemsizdi.

1 **ÇN:** Rebecca Goldstein, 36 Arguments for the Existence of God – A Work of Fiction

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Öte yandan da Tanrı'ya karşı bahse girmeniz halinde aklınıza gelen her türlü zararlı zevklerle kendinizi şımartma özgürlüğünü kazanabilecek ve zaten var olduğuna inanmadığınız yaşam sonrasının cezalandırılmasından da kurtulmuş olduğunuzu düşünecektiniz. Ama eğer bilemezseniz, zira sonuçta bu bir yazı tura atışı ve şansınız sadece yüzde elli, elinize kalan şey sonsuza dek lanetlenmekti.

Ve işte! Sonsuzluk dengede; ebedî ödüle karşılık ebedî cezalandırma. "Hal böyle olunca," diyerek kararını verdi Pascal ve yegâne akıllıca seçim Tanrı'dan yana bahse girmektir dedi. *"Eğer kazanırsan her şeyi kazanıyorsun o halde hiç tereddüt etmeden seçimini Tanrı'dan yana yap!"*

Bu şekilde söylendiğinde son derece dayanılmaz geliyor kulağa; istenmeyen e-postalardaki inanılmaz bir teklif mesajı veya at yarışında garanti altılı tüyosu ya da Times Square'de musallat olan bir üç kâğıtçı gibi insanı paniğe sevk ediyor. Pascal'ın da gayet iyi bildiği üzere, o bahsi sadece otoriter tanrısal konumun baskıcı bir askerî rejim kadar acımasızca cezalar yağdırması nedeniyle yapmamıştı. Özünde yaptığı şey bir sigorta satıcısının savını kullanıyordu. Satıcı size cevaplanması imkânsız bir soru sorar: *"Ne kadar yaşayacaksınız?"* Temkinli olup uzun yaşayacağım desen de yanlışsın çünkü yüklü faturalar ödemeye başlayacaksın. Öbür türlü cevap verip ömrün kısa olacak desen bu kez de aileni yokluğa mahkûm edeceksin. Sigorta primlerini ödediğin halde üç kâğıda getirildiğinden şüphelenmeye devam edeceksin ama emin olamadığın

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

için de ödememeye cüret edemezsin. Aynısı bu meşum bahiste de geçerlidir: dinî manadaki cennetle cehennem, malî açıdan dünyadaki refah veya iflasa tekabül eder. Dolayısıyla Pascal'ın inanç argümanı bir tür yaşam sigortası oluşturur. Ya da daha ziyade yaşam sonrası sigortası.

Ne ki, îmânı icabı değil de ikilik belirten bir seçimden ibaret olsa bile, bir karar alma problemi icabı Tanrı'ya inanç belirtmekle Pascal irkiltici bir çağdaşlık sergiliyor. En azından Batı'da küçük bir entellektüel seçkinler zümresinin dışında dinin gerçek anlamda bir kişisel tercih haline gelmesi yirminci yüzyılı bulmuştu. Tarihimizin büyük bir bölümünde dindar ile seküler veya dinin belirli bir düşünce ve inanç kategorisi olarak görülmesi konusunda yaygınlaşmış bir ayrım bulunmuyordu. Gerçekten de inanç gerekli değildi, zira din zaten apaçık ortadaydı; kuraklıktan sellere, yaşamdan ölüme dek her şeyi izah ediyordu. Sonuçta teolojinin kendisi de birleşik kuram denilen bilimsel arayışın yani tarifi mümkün olmayan *"her şeyin teorisi"*nin eski bir versiyonundan başka nedir ki? Teoloji var oluşa gayet ikna edici bir dille açıklama getiriyor ve görünüşe göre teologların kendileri hariç, insanların ekseriyeti bununla rahatlıyordu.

Bir dostum bir zamanlar bana eksi ikinin eksi ikiyle çarpımının eşittir artı dört olduğunu mümkün olan en olağanüstü zarafet içinde kanıtlamıştı. Bu soru bende bir müddet takıntı yaratmıştı ve danıştığım matematikçilerin de bir çeşit *"E çünkü öyle!"* diyerek başlarından savması beni daha da rahatsız etmişti. Sokakta

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

kendi kendime mırıldanarak ikişer ikişer bir ileri bir geri gittiğimi görenler bile olmuş olabilir, dolayısıyla bu kanıt beni çok rahatlatmıştı. Anlattığını bir kâğıda yazıp katlamış cüzdanımın içine yerleştirmiştim ve artık yazıya aktardığıma göre ezberlememe de gerek kalmamıştı. Keşke hatmetmiş olsaymışım. O cüzdanım birkaç sene sonra çalındı ve o beş cümleyi bana söylemiş olan dostum da artık hayatta değildi. O günden beri birkaç matematikçiye daha bana aynı açıklamayı yapabilirler mi diye danıştım ama biraz daha uzun versiyonlarla yapmış olsalar da bunların hiçbiri o bir türlü hafızamın geri getiremediğim derinliklerinde dolaşan kadar mükemmel değildi.

En zariflerinin genellikle olduğu üzere bu da negatif bir kanıttı. Cevabını doğrudan kanıtlamak yerine dolaylı yoldan başka bir cevabın mümkün olmadığını kanıtlıyordu. Yüzyıllar boyunca teologlar da benzer bir yaklaşım gösterdiler. Değişik seviyelerde zarafet kullanarak Tanrı'yı, ona belirli beşerî vasıflar atfederek değil aksine tam da onlara haiz olmamasıyla tanımlamaya çalıştılar. Bu üslûba, hayranlıkla mümkün olan en karanlık terimlerin birinci sırasına yerleştirmek istediğim negatif veya *apofatik teoloji* deniliyor.

Bunun ilk örneğiyse, bu konuda atıf yapmayı düşünebileceğim en son kişi olan Aziz Pavlus'tan geliyor. Temel olarak Hristiyan kilisesinin ilk zamanlardaki büyümesi hakkındaki ilerleme raporu olan Elçilerin İşleri olarak adlandırılan metinde *agnostos theos*'a yani bilinmeyen tanrıya ithaf edilmiş olan bir Yunan tapınağının yanından geçtiğinden bahsediyor. Sonradan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

anlaşılıyor ki bunu sadece, en azından sözcüklerle, yıkılmasını istediği için metne eklemiş. Ama ben her şeye rağmen kendisinin pervasız bir cehalet olarak gördüğü bu görüntü için ona minnettarım zira böyle bir tapınak bana son derece duygulandırıcı bir fikir gibi görünüyor. İnsanın aklına Meçhul Asker Anıtı'nı veya Birinci Dünya Savaşı'nda kimliği tespit edilemeyenlere ait uçsuz bucaksız yitmişliğin kol gezdiği kabristanları kaplayan mezarlar başlarındaki sade beyaz haçları getiriyor.

Aziz Pavlus'tan bu yana sofistike teologlar bilinmeyen tanrıyı istikrarlı bir biçimde savundular. Ya da daha ziyade bilinmeyen ama büyük harfle yazılan Tanrı'yı. Tanrı'yı insanlaştırma çabalarının ötesine geçmeye çalışırlarken bile kendilerini orada kapana kısılmış ve Tanrı'dan bahsederken O, O'nun diyerek kendilerini kavramsal düğümlerle bağladılar (bu aslında genel olarak felsefenin meslek hastalığıdır ama din felsefesi için daha da büyük bir sorundur). Dolayısıyla sonuçta entellektüel bir çifte açmazın mahkûmları haline geldiler. Bunlar Tanrı'yı ulaşılmaz ve beşerî erişimin ötesinde diye tasavvur ediyorlar, fakat ardından da kendisini tasvir edecek bir lisan bulunmayan bir şey için sıradan sözcüklerle bir lisan yaratmak için kıvranıyorlar. Tanrı'yı ne olduğu yerine ne olmadığıyla tanımlamaya çalışarak hâlâ o şahıs zamirlerine bulaşıyor, az önce öne sürdükleri kendi argümanlarını yine kendileri çürütme açmazına giriyorlar.

Örneğin Aziz Thomas Aquinas istemeyerek de olsa, Tanrı'yı benlik ve irade sahibi bir "varlık" olarak

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

tasvir ettikten sonra kendi savı olan bilinmeyebilirlik ile çatışırcasına tekrar şahıs zamiri kullanma tuzağına düşmüştü (*"Tanrı'yı sevmek O'nu tanımaktan daha yücedir"*). Yahudi yasaları ve ahlâkının orta çağdaki büyük yazarı olan ve *Şaşkınlar Rehberi* adlı eseri hâlâ bir referans işlevi görmeye devam eden Musa İbni Meymûn, Tanrı'nın beşerî bilginin ötesinde olduğunu ikna edici bir şekilde kaleme almış, ne var ki adını her anışından sonra *"O hep yücelsin,"* diye de ekleyip durmuştu. Pascal ise kumar diline sığınmıştı çünkü, *"eğer bir Tanrı varsa, O sonsuza kadar bizim tasavvurumuzun ötesindedir... O'nun bizimle bir benzerliği bulunmaz; dolayısıyla biz ne O'nun ne olduğunu ne de olup olmadığını bilme kabiliyetindeyiz."* demişti. Tanrı'yı insanlaştırma tasarımlarını *"bâtıl folklordan ibaret"* diyerek reddedip onun yerine yaşamını Tanrı'yı anlamak üzerine mantıklı bir yapı tesis etmeye adayan neşeli rasyonalist Spinoza bile şahıs zamiri kullanmaktan kaçınamamıştı, *"Tanrı her şeyi yalnızca O'nun kendi doğası ve mükemmeliyeti gereğinden kaynaklandığı gibi yapar ve yönetir."* demişti. Ama muhtemelen en şaşırtıcı apofatik formülasyon, bu çelişkiyi daha henüz dokuzuncu yüzyılda mükemmel bir şekilde toparlamış, az tanınan İrlanda doğumlu bir akademisyen olan John Scotus Erigena'dan gelmişti. *"Tanrı'nın ne olduğunu bilmiyoruz. Tanrı'nın kendisi de O'nun ne olduğunu bilmiyor çünkü O herhangi bir şey değil. Kelimenin tam anlamıyla Tanrı yok çünkü O varlığın ötesindedir."*

Tasavvur edilemeyeni tanımlamaya çalışmanın sorunu budur. Tanımı gereği tasvir edilemeyecek bir şey

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

lügâtımızın da ötesinde olduğu için sözcüklerin kullanımı da başarısızlığa mahkûm gibi görülüyor. Soyutu yakalama adına yapılan her girişim kendini tamamen somut olanın tuzağına düşmüş buluyor. Ateistlerin de somut bir tanrı arzusunu paylaşıyormuş gibi görünmeleriyle birlikte buradaki ironi daha da helmeleniyor.

Kişisel ilişkilerin analizini ilk başlatan kişi olan Freud da bunların başında gelir. "*Kendileri için yarattıkları muğlâk bir soyutlamaya tutup 'Tanrı' adını verenler,*" diye suçladığı insanlarla alay ederek, "*Bunlar gibi felsefeciler daha yüce, saf bir Tanrı kavramını tanıdıklarını iddia ediyorlar, buna rağmen onların Tanrı'sı artık önemsiz bir gölgeden başka bir şey ve dinî doktrinlerin o her şeye kâdir kişiliği değildir. Uzmanlar, kişinin evren karşısındaki önemsizliği ve çaresizliğini itiraf eden herkesi 'koyu dindar' diye tanımlamakta ısrar ediyorlar, halbuki dindar tavrın özünde bu hissiyat değil, kişinin buna verdiği tepki ve ondan sonra gelen adım olan, o hissiyata karşı rahatlama arayışı yatar.*" diye devam ediyor.

Görünüşe bakılırsa Freud'un da istediği, sağlam eski moda, istendiğinde işe girişip aşağıya bir iki şimşek yollayacak ve önemsizin ne demek olduğunu insanlara gösterecek, tam da o "*her şeye kâdir kişilikte*" bir Tanrı olsa gerekti. Muhtemelen analiz edilebilecek bir Tanrı. Ne var ki, soyutlamaya burun kıvırıp rahatlama isteğinde ısrar eden Freud da aynı bir mucize olması için dua eden birisi kadar derin bir Tanrı'nın işlevsel olması gerektiğini varsayıyordu. Ve bunu yaparken de gizemli, ulaşılmaz ve yüce tanrı laflarını makaraya alan çağdaş ateistlerin yönünü belirlemişti. "*Böyle bir*

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

tanrının ne faydası var?" diye soruyorlardı. Faydacı yanılgı kurbanı kuşak Tanrı'nın işe yaramasını bir tür ilâhî mobil uygulama veya sorun çözücü olmasını ya da en azından telefonlara cevap verecek kişi gibi bir şey talep ediyorlardı. İnsanın o içini karartan suratsız, ödül ve ceza dağıtan âmir Tanrı fikrini reddederken bile ona çok yakın başka bir şeyi öneriyorlar. Öyle bir şey olmadığını inkâr ederlerken dahi onları aşağılayıp acıyan ve tanrıtanımaz amaçsız varlıklar olarak gören o inançlılarla kendilerini aynı düz boyuta yerleştirerek tanrının varlığında bir amaç bulunması gerektiğinde ısrar ediyorlar.

İnsanın Allahsız kelimesindeki kibirli abukluğa neredeyse hayran olası geliyor. Tanrı'nın sanki sahip olunabilir, aranıp satın alınabilir ve sıkıldığında ya da reklamında söylenildiği gibi çıkmazsa kenara atılabilir veya iade edilebilirmiş gibi bir şey olduğu önermesinde bulunuyor (akıllara hemen birinci tekil iyelikle sahiplenilmiş "Allahım" veya twitterda kullanılan İngilizce kısaltmasıyla OMG[1] geliyor) Anahtarlar ya da cüzdan gibi Tanrı'yı bulanlar ve sonra inancını kaybedenleri biliyoruz. İnansanız da inanmasanız da muazzam bir kayıp ve bulunan ruhlar bölümü olduğunu tahmin ettiğimiz bir evrende sıkışıp kalmışız.

Yukarıdaki gibi bir dilin ardında yatan, inançlıların diğerlerinde eksik olan bir şeye sahip oldukları önermesidir. Onlar maneviyatlıdır ve diğerlerini maneviyatsız veya sofuların tercih ettiği jargonla "kayıp ruhlar" olarak görürler. Dildeki üstünlük taslama

1 **ÇN:** OMG = Oh My God! = Aman Tanrım.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

tavrı çok açık. Ama bu kendini haklı görenlerin şişinip kabarmalarından çok daha öte bir şey; bu, kayıp olmayı zayıflık sayanların bir güç gösterisi. Kısacası bir suçlama.

İnsanın ister yolda ister hayatta olsun yolunu yönünü kaybetmesi, aşinâ olduğu koruyucu unsurların tümünden mahrum, bilinmezliğe açık kalması, incinebilir hale gelmesi demektir. Belki de bu nedenle ateistler de dâhil pek azımız *"Amazing Grace"*[1] adlı ilâhîyi duyduğumuzda etkilenmeden edemeyiz. *"Bir zamanlar kaybolmuştum şimdi kendimi buldum,"* diyerek gece karanlık bir ormanda kaybolmuş bir çocuğun acı ve korkularını uzun ve tehlikeli yolları aşıp kurtulmuş duygusuyla ifade eder. Aslında bir İngiliz din adamı tarafından yazılmış olsa da Amerikalılar için çekilen acılar ve güçlükler karşısında söylenen bir milli marşa dönüşmüştür. En güzel söylenme şekli orkestrasız ve eşliksiz tek ses vokal olanıdır. İnsanın kırılganlığını anlatan bir ilâhîdir ve onu güçlü kılan tam da bu kırılganlığın ifade şeklidir. Bir zafer kazanmışlık veya kendini övme ögesi içermez. Söyleyen şarkıcıda gurur ifadesi yoktur, yolunu bulmuş olduğu için övünmez ve bu yolun ne denli zayıf ve kırılgan olabileceğini tek tek her notada sesiyle hissettirir. Ama beni bu ilâhîde en çok şaşırtan nokta yargılama bulunmamasıdır. İncinebilirliği bir zayıflık diye görmez çünkü böyle bir şeye gerek yoktur. Kaybolmayı insan

1 **ÇN:** Amazing Grace= *Şaşırtan Lütuf*, özellikle patriyotik ABD filmlerinde cenaze, ağıt gibi sahnelerin fonunda çok kullanılan bir ilahîdir.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

olmanın bir parçası olarak kabul eder ve bunda bir utanç ögesi görmez dolayısıyla tarafsız kalır.

Kaybolmaktan en çok korkanlar bu konuda en çok yargılayıcı olma eğilimindeki kişilerdir. "*Amazing Grace*" ilâhîsindeki içtenlikli tevazu onların gözünden kaçar; keza ne kadar mütevazı olduklarını ne denli yüksek sesle dile getirmeye çalışırlarsa kendilerinde tevazudan eser olmadığını da daha iyi görürüsünüz. Bu gibi kişiler dini, incinebilirliğin kabulü olarak değil yolunu kaybetmeye karşı yüce bir sigorta poliçesiymiş gibi onu önlemenin bir aracı addederler.

İyi de birinin yolunu kaybetmesi neden bu kadar yanlış? İster şehir içinde ister yaşamda yaptığımız yolculuk olsun, bana garip şekilde tatsız bir seyahat yöntemi gibi görünmesine rağmen bir tür varoluşçu küresel konumlama cihazı ekranı üzerinde A ile B noktaları arasında sağlam bir yerde durmuş olmanın verdiği belirgin güvenceyi anlayabiliyorum. Size yön tarifi veren mekanik sesin anlamı, bir daha hiç yolunuzu bulmak zorunda kalmayacağınız anlamına gelir ama bunun ağır da bir bedeli var. Yol artık dümdüz bir çizgi haline gelir, ne kadar düzse o kadar iyidir. Bir şey ilginç göründü bakayım diyerek belirlenen patikadan çıkma, anlık sapma veya macera aramaya izin yoktur. Artık her şey kesin şekilde planlanan doğrultudadır. Ama emniyette olmak üzere plan yaparken bile Robert Burns'ün "*Farelerle insanların hazırladığı en iyi planlar hep yanlış gider,*" uyarısını görmezden gelip mutluluğun özgün anlamına yer bırakmazsınız. Psikolojinin bir metasına dönüştürülüp yozlaşmadan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

önce "mutluluk", şans veya talih gibi "mut" kökünün farklı bir türeviydi. Bu satın alınabilmek bir yana, özellikle aranıp bulunan bir şey, bir ideal veya hedef değildi. Bu insanın içinde bulunduğu durum, tesadüfe, beklenmeyene ve lütuf anlarına açık olmak demekti.

Eğer kendinizi kaybetmeye izin vermezseniz hatalar yapmazsınız ama yeni herhangi bir şey de keşfedemezsiniz. Yolculuğunuz son derece sıradan olur. Atlantik kıyısından Pasifik'e Amerika'yı eğer mecbursam otoyolun kasveti içerisinde iki veya üç günde geçebilirim. Asla kaybolmam ve her an nerede olduğumu da bilirim. Ama bu yerler özel bir anlam taşımayacaktır. Otoyol çıkış tabelalarında yazan her yerin adı bir diğeri kadar anlamsız olacaktır. Onun yerine sürekli zaman, kat edilen mesafelerle kalan saat ve milleri içeren bir dizi hesaplamaya dönüşecektir. Soyut bir yolculuk olacaktır. Kıtayı bu şekilde üç kez kat ettim ve yolculuğum her seferinde bir önceki kadar yorucuydu. Bir noktadan diğerine gitme telaşı içinde, arada olanlarda insan (hayatın kendisi gibi) kaybolur gider.

Diyebilirsiniz ki Tanrı da veya daha ziyade o büyük harfle yazılan isimle kişileştirilip küçültülen yüceliğin sezgisi de kaybolabilir. Bir şeye isim verdiğimizde, örneğin Âdem ile Havva'nın cennet bahçesindeki hayvanlara isim vermesi gibi, onu sahiplenir sonra da onlar üzerinde düzen ve kontrol kurabileceğimizi sanırız. Ama adlandırmak sanıldığından çok daha karmaşık bir iş. Adlar nesneleri oldukları yere mıhlıyor ve onları tutulabilir kavramsal bir alanın içine hapsediyor. Bu verdiğimiz adlarla nesnelere aldatıcı bir

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

somutluk katıp anlaşılma yanılgısı yaratıyoruz. İşte bu yüzden Tanrıya isim vermek diğer tümünden çok daha çetin bir iş.

Tanrı hakkında gerçekten tam bir kesinlik içinde söylenebilecek tek bir şey varsa o da adının kapsadığı kavram için son derece yetersiz olduğudur. Eğer onu sahiplenmekten kaçınacaksak o halde ne yapmalı? Aşinalık îmâsından, bilinmeyebilir olanı bildiğimiz iddiasının kibrinden ve insan bilincini aşan bir şeyi belirlemeye çalışmaktan vaz geçsek nasıl olur? Örneğin, inanmadığımızdan değil fakat adlandırmanın yetersizliğinin tamamıyla farkında olduğumuz ve bizim için her ne ifade ediyorsa o olduğunu kabul ettiğimiz için Tanrı'yı bu tartışmanın dışında bıraksak nasıl olurdu?

Bilinmeyen tanrıya adanmış *agnostos theos* tapınağının hatırası hâlâ zihnimde canlı duruyor. Bazen keşke görebilmiş olsaydım diyorum ama sadece avare turistler gibi hey-şuna-bak gibisinden bir görmek. Aslını isterseniz, göremediğim için müteşekkirim, çünkü bilinmeyeni kemerli sütunlu bir binaya hapsetmek de amacıyla çelişiyor. Tapınakların, katedrallerin ve muazzam selatin camilerinin heybetli kemerleri çok muhteşem fakat bana deneyimlemeye çalıştıklarımın mimarlar tarafından çerçeveye alınıp önceden kararlaştırıldığını düşündürüyor. Sonsuzluğu kapalı mekânla ifade etmeye çalışmanın bizzat kendisi bir çelişki. Duvarlar inşa ederek gizemi dışarıda bırakıyoruz, kendimizi inancın ve biliyormuş yanılgısının içine kilitliyoruz.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ÜÇ

ŞÜPHEYE İNANIYORUZ

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

"*Hiçbir şeye inanmadığına inanamıyorum!!!!!*" Agnostik olmanın ne manaya gelebileceğine dair bazı ham fikirler yayınlamıştım ve okurlardan biri bu şekilde yanıt vermiş ve kullandığı ünlem işaretleriyle inanamadığını belirtmişti.

Bir an için kendimi garip bir biçimde suçlu hissettim. Belli ki bu bana inanan daha doğrusu güvenen birinden gelmişti. Eğer tamamen hiçbir şeye inanmıyorsam ben nasıl bir insan olduğumu iddia edebilirdim? Bir nihilist mi yoksa ahlâkî bir ödlek mi? Güdüleriyle kaderinin merhametine terk edilmiş, tanrının dahi unuttuğu bir yaratık mı? Ardından vurgulamayı yanlış yerleştirmiş olduğunu fark ettim. Vurgu inanç üzerine değil baştaki kelime üzerine yapılmak istenmişti.

Gerçekten de inandığım birçok şey var fakat ne onlara olan inancımda ısrarcıyım ne de hatalı olabileceğim gerçeğini gözden kaçırıyorum. Örneğin birisi bana son gelen ajans haberlerine inanıp inanmadığımı sorsa daha çok anlam ifade ederdi çünkü haber kaynakları daima çok güvenilir değiller. Ama haberlere inanıp

inanmadığımın sorulması tamamen absürt olurdu. Belirli birkaç muhabirin güvenilir olduğuna inanabilirim ama bazen onların da hata yapabilecekleri olasılığını aklımdan çıkarmam. Aynı kendim gibi. İnanmayı seçtiğim şeylerin bir sınırı var, böylelikle kabul etsem de etmesem de peşin hükümlerimle beklentilerime ters giden şeylere inanmam daha uzun zaman alıyor. Çoğu insan gibi ben de gerçeğe karşı inatla direnebilirim.

Beş Haziran 1967 günü Kudüs'te havan ateşi altında, yolun iki yanında bombalar patlarken panik içindeki anne babaları, çocuklarını bulabilmeleri için, zikzaklar çizerek sürdüğüm arabama almış ve tüm bunların gerçek olmadığını kendime telkin ederek sakin kalmaya çalışıyordum. "İşte aynı filmlerdeki sahneler gibi," diye düşünüp duruyordum. On yıllar sonra inkâr kabiliyetim hâlâ aynı seviyedeydi. "*Hayır bu şu anda yaşanıyor olamaz*," diyordum kendi kendime üç bin mil ötenin güvenliği içerisinde 11 Eylül 2001 günü Manhattan'ın güney ucunda yaşanmakta olanları seyrettiğin sırada. "*O aşağıya atlayanlar gerçek insanlar değil...*" Ve televizyon ekranı kesif bir toz ve duman bulutuyla kaplanıp haber spikeri dehşet içerisinde ilk kulenin yıkıldığını açıkladığı sırada dahi ben ısrarla abarttıklarını söylüyordum ama hemen ardından ikinci kule de yıkılınca donup kalmıştım.

Gerçeğin kabul edilmeye ihtiyacı olabilir ama inanca gereksinimi olmaz. Gerçekten de inanış (ya da benim deneyimimde o dehşet Eylül sabahının inanmayışı) gerçeği kabullenmeyle aranızda duran şey olabilir. Hatta

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

bu gerçek olanın toptan reddedilmesi olarak da tezahür edebilir. Aynı Montaigne'in keskin gözlemiyle "*Başka hiçbir şeye en az bildiklerimiz kadar inanmayız.*" sözünü hatırlatan iklim değişikliği inkârcılarında olduğu gibi bu toptan bir reddediş de olabilir.

Sosyobiyologlar insanların hayatta kalma güdüsü gereği inanca karşı doğuştan önyargılı olduğunu savunuyorlar. Tarih öncesi çağdan bir avcının ormanda duyduğu hışırtıyı tehdit olarak algılaması, gülüp olmadığına inanmasından çok daha akıllıcaydı. Ya da daha anlaşılır deyişle korkulu rüya görmektense uyanık yatmak iyidir. Bu teoriye göre ben tarih öncesi çağlarda ormanda fazla yaşayamazdım demek oluyorsa bu da kabulüm.

Fakat bu aynı zamanda neden bunca insanın katiyet için bu kadar uğraştığını, muğlâklığı neden üstlerine atılmak için dişlerini göstermiş bekleyen bir kaplan gibi tatsız bir durum olarak gördüklerini dolayısıyla saf ve her şeye inanmaya hazır birisinin zaman zaman eleştirisine rağmen inanmanın iyi bir şey olduğu fikrinin neden düşünce yöntemimize yerleşmiş gibi göründüğünü açıklamaya da yardımcı olabilir.

Örneğin birisine sanki inançlı olma işi kendi başına bir değer taşıyormuş, bu ahlâkî bir duruşmuş gibi ve elbette söz konusu inancın içeriği ne olursa olsun, inançlarına bağlı olduğu için iltifat edilebilir. Din meselelerinde inanç tam zamanlı bir uğraşa hatta kelimenin tam anlamıyla bir mesleğe bile dönüşebilir. Bugün hiçbir şeye inanmıyor musun? Olsun yarın inançlı biri haline gelebilirsin. Hem başkalarının hem de kendi

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

gözünde kişi inanç hali içinde yaşamasıyla tanımlanır. Ardından inanç tutkulu bir varoluş haline terfi ederek inanma işinin inanılan içerikten daha fazla önem kazandığı hale dönüşür. En ateşli köktencilerin en tutkulu ateistlere, kıpkızıl sosyalistlerin koyu mavi muhafazakârlara, hedonistlerin koyu sofulara veya bunların tersine dönüşebilmesinin nedeni de budur.

İlk bakışta bir inanan olmakta büyük bir güven unsuru varmış gibi görünür; kişinin inançlarının sağlamlığındaki güven denilir. Sağlam inançlı insanlara hayranlık duyma eğilimimiz vardır (özellikle de inançları bizimkiyle örtüşüyorsa). Gerçekten de bazen en kararlı agnostik bile düşünmenin ağır yükünden kaçarak içten içe inançlı olmanın imrenilecek bir şey olduğunu aklından geçirmiştir. Ta ki kendini ben kararımı verdim diyen birisinin taş duvar katılığıyla karşılaşana kadar. Karardaki bu katılık bana otel odalarında jilet gibi yapılı içine girilemeyen yatakları anımsatır. Her yanı köşeli dümdüz tek bir kat yeri buruşuğu, gevşek bir ucu yoktur, o kadar gergindir ki üzerine attığınız madenî para geri zıplar. Bu kafa yapısı da hiçbir sorgulama içeri giremesin diye aynı bir mumya gibi sıkı sıkıya sarılıdır.

Bir inanca ne kadar daha sıkı sarılırsam (bu sarılma kelimesini sahip olma benim olması anlamında alın) onun aynı bir otel yatağı gibi gergin, geçit vermez ve fosilleşmiş bir inanca dönüşme şansı o kadar daha yüksektir. Ama artık bu inancıma kimliğimin merkezini oluşturacak denli inatla sarıldığımda sizin

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

inançsızlığınız sadece benim inandığım şeyin varsayılan gerçeğine değil aynı zamanda bana da zarar verir.

Bu yalnızca ilkokul çocuklarının "ben doğruyum sen yanlışsın" didişmesinden ibaret değildir. Onun yerine, "Ben doğruyum sen yanlışsın ve yanlış olman benim kimliğime (ya da hatta benim varlığıma) karşı bir tehdit." halini alır. Samuel Johnson'ın çok daha zarif sözcüklerle ifade ettiği üzere: "*İnancıma saldıran her kişi bunu yaparken inancıma olan güvenimi bir nebze daha azaltır dolayısıyla beni rahatsız eder ve ben de beni rahatsız edene karşı öfke duyarım.*"

Kişinin inançları içerisinde kendini güvende hissetmesi ise abuk şekilde bir oksimorondur zira bir şeye inanmanın nedeni güvensizliktir. Kişi bir şeyi ötesi berisi ve gerçeğiyle biliyorsa zaten ona inanmaya veya inandırılmaya gerek duymaz. İnsan yalnızca emin olmadığında inanca ihtiyacı olur. Dolayısıyla inanç bilgiden değil belirsizlik ve kuşkudan kaynaklanır. Kendi içerisinde inanmama olasılığını barındırır.

Eğer kendimi ben bilirimciliğin ruhanî zırhıyla kuşatmış olsaydım bunu bilinçli veya bilinçsiz olarak kesinlikle belli seviyede eksikliğim bulunduğunun farkında olduğum için yapıyorumdur. Yoksa başka neden böyle bir zırha ihtiyaç duyayım ki? Romatizmalı bir ihtiyarın tutuk yürüyüşüne benzer bir şekilde inancın inatçı katılığı güce değil kırılganlığa işaret eder. Bu belki de belirsizliğe karşı verilen çok daha derin, daha karmaşık ve çok daha çetin bir tepkiden kaçarak dine sarılmaktır.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Dinî şüpheler konusundaki en şaşkın edici örneklerden biri çoğu insanın bunu sergileyecek son kişi olacağını düşündüğü insan olan Muhammed'den gelmişti. Erken dönem İslâm biyografilerinde anlatıldığı üzere İslâm'ın temellerinin atıldığı an olan Muhammed'in Mekke'nin hemen dışındaki Hira Dağı'nda ilk Kur'an vahiylerini almaya başladığı gece ruhunu paralayan bir şüphe düşmüştü içine. Daha yeni kutsanmış peygamberin gururla bulutların üzerinde yürürcesine dağdan aşağı uçarcasına inmesini beklerken olanlar tam tersiydi. Kendi sözlerinden aktarılanlara göre Muhammed ilk önce başına gelenlerin gerçek olamayacağına kesinlikle eminmiş.

En iyi ihtimalle, gözleri veya kulaklarının kendisine oynadığı bir oyun ya da kendi zihninin ona ihaneti gibi bir halüsinasyon gördüğünü düşünmüş olsa gerektir. En kötüsü de onu aldatmak hatta canını almak için şeytanî bir cin tarafından ele geçirildiğini ve cinlerin kontrol ettiği manasına gelen mecnun olduğunu sanmıştı ancak hâlâ hayatta olduğunu fark edince içgüdüsel olarak yapmaya kalkıştığı ilk şey yaşadığı bu dehşetten ve deneyimden kurtulmak için en yüksek tepeden aşağı atlayarak işi kendisi bitirmeye kalkmıştı.

Muhammed dağdan aşağı bulutların üzerinde yürüyerek inmedi; mutluluktan değil akıl sağlığından şüphe ettiği için korkudan titreyerek kaçarcasına indi. Ve eğer onun bu tepkisi şimdi bize beklenmedik hatta şaşırtıcı geliyorsa bu yalnızca çok kötü bir şekilde şüpheyi şeytanîleştirip inancı idolleştirme yanılgısına sürüklenmiş olmamız nedeniyledir.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Muhammed'in başına gelenlere inanamayışındaki katıksız insanîlik belki de o gecenin tarihî gerçekliği hakkındaki en güçlü savdır. Duymuş olduğu sözcüklerin (ilâhî bir vahiy veya beşerî bir esinlenme meselesi) ister içinden ister onun dışında bir yerden gelmiş olduğunu düşünün ama bunu kendisi ve dünyası hakkındaki algılarını paramparça edecek bir güçle ve zaman içerisinde sıradan biriymiş gibi görünen bu insanı olağanüstü bir kişiliğe dönüştürecek şekilde gerçekten yaşamış olduğu gayet açıkça görülüyor. Korku ve inkâr en aklı başında, yegâne insanî tepki olarak ortaya çıkıyor. Muhafazakâr Müslüman akademisyenlerin nazarında fazla insanî bir tepki olarak görülüyor ve bu olayı aktaran kaynaklar her ne kadar saygıdeğer olsalar da Muhammed'in kendisini öldürmeye teşebbüs ettiğini anlatan o aktarımların tarihten silinmesi gerektiğini savunuyorlar. Umutsuzluğa kapılması bir yana, tek bir an bile şüpheye düşmediğinde ısrar ediyorlar. Beşerî kusur olarak gördüklerine tahammül etmeyi reddederek mükemmeliyet talep ediyorlar.

Ne ki, şüphe duymanın tam olarak neresi kusur sayılabilir? O kadim aktarımları okurken Muhammed'in gözümün önümde canlanmasını sağlayan, onu gerçeklik bağlamında niteleyebilmeme izin veren şey tam da o şüpheydi. Onu insan yapan şey hissettiği şüpheydi ve o insanlık da onu gerçek yapmıştı. Ne var ki, onu destekleyenler arasında bile şüphe çok kötü bir şöhrete sahip.

Örneğin Voltaire bile, "*Şüphe pek hoş bir şey değildir ama emin olmak absürt bir durumdur.*"diyor. İlk bakışta

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

bu tatminkâr bir nükte bir görünse de yetersiz. Taşlama şaheseri *Candide*'in yazarı da diğer herkes gibi bazı şeyleri olduğu gibi kabul edenlerdendi ve şüphe duymanın nahoş bir durum olması gerektiği fikri de bunların başında geliyordu. Yine de dönüşüm anını şu cümleyle tasvir etmiş olan Aziz Augustine için olduğu kadar nahoş olmadığı görülüyor, *"Yüreğimin içi tam bir katiyet ışığı ile doldu ve o anda şüphenin kasveti yok oluverdi."*

Bundan daha anlam yüklü mecazlar pek az bulunur. Bir yanda ışık ve neşe, diğer yanda karanlık ve kasvet. Fakat Augustine'in bahsettiği *"şüphenin kasveti"* düşünce sistemimizin derinliklerine işlemiştir. Şüphe etmekten öylesine korkutulmuşuz ki şüpheyi bir kişilik kusuru hatta belki de bir düşman bellemişiz. John Milton'ın destansı şiiri Kayıp Cennet'te intikam peşindeki Şeytan özenle büyütülmüş çiçeklerin yerine geçip bahçeyi yok etmesi için sanki işgalci bir cinsmiş gibi şüphe tohumları eker. Bizler de hâlâ inandığımız bir şeyi "zerre kadar şüphe götürmez" şeklinde ilan etme eğilimindeyiz ama bunu yaparken de şüpheyi inancın masmavi gökyüzünde asılı duran tehditkâr bir kara bulut olarak damgalarız. Stres altındayken tıpkı Muhammed'in o gece dağın başında ettiği gibi algımızdan veya kendi gözümüzle gördüğümüz bir delilden bile şüphe edebiliriz. Birisinden bahsederken orta çağ cendere işkencesinin psişik versiyonuyla onun şüpheden kıvrandığını, içini yediğini, kendine işkence ettiğini söyleriz.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Peki Aziz Augustine'in *"tam katiyetin ışığı"* gerçekten tercih edilebilir bir seçenek mi? Buradaki bir şey bana tünelin ucundaki ışığın aslında üzerine gelen trenin ışığı olduğunu düşündürüyor. Bu denli emin olmak beni dehşete düşürüyor. Bunu her türlü dinî akımda bulunan kendi doğrularıyla hatasızlıklarından son derece ikna olmuş fanatiklerle köktencilerden, sözde bilgelerden, demagoglardan ve diktatörlerden çok iyi tanıyorum. Aslında hayatında hiç şüphe diye bir deneyim yaşamamış birine inanmakta güçlük çekiyorum hatta imkânsız buluyorum.

Gayet derin inançlı olduklarını bildiğim insanlar ikna olmuş değiller. Onlara göre 'kusursuz inanç' zalimce ve absürt bir oksimorondan başka bir şey değil. Hiçbir şey konusunda kesin kararlı değiller ve inançları tepeden bakan tatmin olmuşluk dışında başka her şeyi barındırıyor. Gerçekten de inançlı olmalarının nedeni şüphelerine rağmen değil aksine tam da onlar yüzünden. Gerçeği buldukları ve artık ona sahipler diye (tüketim toplumunun dine yaklaşımı) haklı olduklarının güvencesi içinde inançlı olmayı seçmiş değiller, aksine inançlarının nedeni ne kadar çok şeyin bilinemez olduğunun ve her şeyin bilinebileceğini hayal etmenin nasıl bir haddini bilmezlik olduğunun kabulü neticesidir. Ne bütün sorulara cevapları var ne de daha beteri asıl cevabı bildiklerini iddia ediyorlar. Onun yerine, fizik ötesi kısaltmasıyla Tanrı olarak anılan var oluşun tanımlanamaz gizemindeki derin bilinemeyebilirlik anlayışına sahipler.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Gerçek inancın rahat hiçbir yanı yoktur. İnanmak kolay bir çıkış yolu, miskin dindarlar için rahat bir konum iken, inançlı olmak belirsizlikle etkin biçimde haşır neşir olmayı dayatır. "*Şüphe*" der oyun yazarı John Patrick Shanley, aynı adlı dramasının giriş bölümünde, "*katiyetten çok daha fazla cesaret ve gayret gerektirir; çünkü katiyet bir dinlenme yeridir, şüphe ise sonsuz — tutkulu bir uğraştır.*" Zihin olduğu kadar yürek de gerektiren bir çalışmadır bu, fakat ikisi birbirine zıt değil birbirine sarılı, her ikisi de bir diğerine meydan okuyup birbirini zenginleştiren bir uğraştır.

Graham Greene'in romanlarında inançla boğuşanları tasvir ettiğine benzer şekilde, şüphe meselenin tam merkezindedir. Din olgusunu insanîleştiren de budur, zira şüphe ortadan kalkarsa îman etmek de anlamsızlaşır. Her türlü şüpheyi yok edin geriye kalacak olan şey inanç değil kesin mutlak katiyet, bir körlük ile düşünce ve insanlığın her ikisinden de kör edici bir kaçış olacaktır. Kaçınılmaz olarak büyük harfle yazılan "Gerçek"in kesinlikle size ait olduğuna eminseniz bu kesinlik, kolayca dogmatizm ve duygularını teşhir edip kendini çok çok haklı görmenin tepeden bakan kibriyle sürekli haklılık iddiasına doğru dönüşür. Bu varsayılan gerçeği siz elinizde tutar, ayrıcalıklı kendi alanınız diye hak iddia eder ve bunun sınırları ötesinde yaşayan herkesi tehdit olarak görürsünüz. Ardından da bağıra çağıra kendinizin ve yalnızca sizin, aynı köktencilerin kullandığı terimle "*inançlı*" olduğunuzda ısrar ederek üstüne tuz biber ekersiniz.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Heyhat şu "*inançlılık*" ne de ağır bir terimdir. Dinî sadakati cinsel sadakat ile ilişkilendiren kadim görüş sanki insanlar inançlarıyla da evleniyormuşçasına hâlâ egemenliğini sürdürüyor. Kudüs'ü "zina yapan ve kendisini sahte tanrılara satan" bir fahişe olarak gören peygamberler Kitab-ı Mukaddes'e böyle yazmışlardır. İncil'in yazarları nihayet bu metaforu tam bir pornografi noktasına kadar zorlamışlardır ama tercümelerde bu bölümler sansürlendiği için nerelere dek uzandığını görmek için orijinal metne dönmeniz gerekir. Örneğin Kral James'in tercüme ettirdiği metinde Hezekiel 23:20'de Yahudi ülkesi, üzeri sırlanmış bir muğlâklıkla resmedilir, "*âşıkları ona çok düşkündü, teni aynı katırların tenine, neşriyatı da tıpkı aygırların neşriyatına benziyordu*." Öte yandan özgün İbranice metin ise şaşırtıcı derecede açık saçıktır: Yahudi ülkesi, "*Penisleri eşeklerinki kadar büyük, aygırlar gibi tohumlarını saçan şehvet düşkünü âşıklarına kapılmıştı*." Yahveh gerçekten de çok kıskanç bir tanrıymış.

Elbette sadakatsizlik için daha ağır sözcükler de mevcut, örneğin ihanet. İnsanlar evlilik yeminine veya eşlerine ihanet eder. Korkaklık eder kendi prensiplerine veya daha da kötüsü ülkesine ihanet eder ki burada ihanet bir kademe daha yükselir ve vatan hainliği olur. Peki kişi Tanrı'ya ihanet edince ne olur? O zaman da bir zamanlar Haçlılar diye bilinen köktenci Hristiyanların bütün Müslümanları inançsızlar diye suçlamalarındaki ironiye rağmen özellikle köktenci Müslümanların en sevdiği ifadeyle kâfir sözcüğünün

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

güçlü gazabına maruz kalırsın. İhanet dilinin kendini tekrar etmekten hiç bıkıp usanmadığı belli oluyor.

Her ne kadar inancın kendisi olsa da gerçekte burada ihanet edilen nedir? Her ikisi de yüzyıllardır görünüşte birbirinin eşanlamlısı gibi kullanılagelse de inanç ile inanışı birbirine bağlamak inancın içini boşaltmak olur. Örneğin, Musa İbni Meymûn'un yazdığı îmanın on üç prensibinin her biri "*Tam bir îmanla inanıyorum ki,*" diye başlar. Gerçekten de öyle midir? Genelde İngilizceye bu şekilde tercüme edilmiştir, ne var ki aslında yazdığı "Tam bir inançla inanıyorum," demek olan *ani maamin be'emuna shlayma* cümlesidir. Bu açıklama bakış açınıza bağlı olarak ya tam bir safsata ya da kişinin inanca karşı en doğru yaklaşımı diye görülebilir.

İnancın şüpheyi dışlamaya çalıştığı yerde îman da kolay cevaplar sunmadan onunla birlikte gider. İnanç ısrar ederken îman umut edip güvenir. Biri talep edilirken diğeri özgürce verilir ve bu özgürlüğün anlamı da gerçek inancın hem zor hem inatçı olmasıdır. İçeriğinde sürekli neyi bildiğimizi zannettiğimiz şeylerin sorgulaması, meseleler ve fikirlerle bir boğuşma vardır. Şüpheyle hiç bitmeyen bir sohbeti sürdürerek el ele yürür. Ve hatta bazen de ona karşı bilinçli bir başkaldırı sergiler.

Kudüs'te geçirdiğim on üç yıldan sonra bugüne dek Orta Doğu siyasetini sürekli yakından takip etmeyi sürdürdüm dolayısıyla İsrail ile Filistin arasında barışın mümkün olduğuna inancım var dediğimde bunun aslında kulağa ne kadar absürt geldiğinin çok

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

iyi farkındayım. Haberlere şöyle bir göz gezdiren herhangi biri bunun en iyi ihtimalle saflık olduğunu düşünür, en kötüsü de hayal görüyor diye kestirip atar. Elbette benim de bunlara katılmaktan başka seçeneğim yok çünkü öyle bir barışın mümkün olduğuna ben de gerçekten inandığımı söyleyemem. Aslında bildiğim her şeyi temel alarak söylemem gerekirse (ki bunun da ağırlığı beni çökertiyormuş gibi hissediyorum) bunun imkânsız olduğuna inanıyorum.

Ama yine de her şeye rağmen barış olasılığında ısrar ediyorum. Bu yalnızca bir inatçılıktan çok daha öte bir şey. En faydacı açıdan bakacak olursak, barışı sağlamanın ilk adımı, zihinlerde klişeleşmiş resimler gibi beyaz güvercinlerin mavi gökyüzüne kanat çırptığı sırada yılların düşmanlarının bir anda birbirlerinin kollarına atılacaklarını sanma yanılgısından kurtulmaktır. Barış denilen olgu o resimden çok daha zor ve daha dünyevî bir iştir. En göz önünde olup görmesi bir o kadar da zor olan işle, yani geçmişte her ne yaşanmış olursa olsun her iki tarafın da uzun soluklu çıkarına birbirlerini öldürmekten uzak durmakla başlar. Siyaset tarihçisi Tony Judt ölümünden kısa bir süre önce şöyle yazmıştı, "*İyi planlanmış bir uzlaşmanın faydalarını görmek en geri kafalı taşra politikacısının zekâ seviyesinde bile mümkün olsa gerektir.*" Ne yazık ki geçmişte bu mümkün olamadı. Örneğin İngiltere ile Almanya birbirlerini hiç sevmezler ama buna rağmen yirminci yüzyılın ilk yarısında büyük yıkımla sonuçlanan iki savaştan sonra yetmiş senedir barış içindeler. İsrail ile Mısır için birbirlerini sevmezler bile denilemez ama

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

her ne kadar zorla olsa da o barış anlaşması on yıllardır geçerliliğini koruyor. Ne var ki, faydacılık gayet basit gündelik barış açısından bile İsrail ile Filistin için öylesine yabancı bir kavrammış gibi görünüyor ki o yüzden hâlâ barış olabileceğini hayal edemiyorum. Fakat hayal edemediğim için bir şeyi imkânsız diye kestirip atmak da gelecekte neler olacağından ziyade benim sınırlı hayal gücüm hakkında epey fikir veriyor.

Çok yaygın dolayısıyla bir o kadar da tehlikeli bir şey olmasaydı bu yalnızca benim sorunum olarak kalabilirdi. Eğer Orta Doğu'da barışın imkânsızlığına (veya hatta her iki taraftaki aşırı uçtakilerin zihinlerinde olduğu gibi, [barışın] arzu edilmediğine) inanıyorsak o zaman bizler de öyle olmasına hizmet edecek şekilde hareket ederiz. Çaresizliğin getirdiği nemelazımcılıktan doğan kendi kendini gerçekleştiren sonsuz bir çatışma kehaneti yaratırız. Ve işte ben bunu reddediyorum. Gelen her yeni haberde kapıldığım ve beni boğmakla tehdit eden çaresizliğin içinde, ne kadar olmayacağını bilsem de bir tür barış olasılığının bulunduğunu diretmekten başka hiçbir seçeneğim yok.

Akıldışı davranarak şüphenin ötesine geçmememizi gerektiren bazı anlar vardır. Bunlara bir anlamda yaratıcı akıldışılık anları da diyebilirsiniz. Yalnızca akılcılık egemen olsaydı ne bir kahramanlık hikâyesi duyabilirdik ne de anlık kararla tanımadığımız birine yardıma koşabilirdik çünkü kendi koruma güdümüz kaçınılmaz olarak devreye girerdi. Fedakârlık gösterileri de olmazdı. Hiç kimse âşık olmaz veya başkalarının ihtiyacını kendisininkinden önce görmezdi.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Herkes güvenli bir yol tutturur, artık ne fiziksel ne de entellektüel deneyler ya da keşifler yapılırdı zaten bildiklerimizle yetinirdik. Mahpusun ikilemi olarak bilinen (bu öyle bir düzenektir ki; ayrı ayrı sorguya çekilen iki şüphelinin her biri için de mantıklı tek çözüm masum olduğunu savunup serbest kalmaktansa itiraf edip hapis yatmaktır) sıfır toplamlı oyunda kısılıp kalırdık. Asla şansımızı denemeye cesaret edemezdik.

Akılcılık, olasılıkları tartıp buna uygun davranırken yaratıcı akıldışılık, olasılıkları göz önünde bulundursa da onlara rağmen eyleme geçer. Bu delilik midir? Belki. Hayran olunası mıdır? Muhtemelen. Kesin olan tek şey burada hiçbir garanti, ödül güvencesi olmamasıdır. Eğer beklenen güvenceyse o halde tek seçeneğiniz mahpusun ikileminde olduğu üzere yolunuz ikna edilmenin çıkmaz sokağıdır.

Ben her ne kadar mümkün görünmüyor olsa da olasılıkta ısrar ediyorum. Bunu yalnızca prensiplerim icabı değil kendi hayata tutunma gereğim olarak da yapıyorum çünkü önceden kararlaştırılmış bir dünyada yaşamak istemezdim — hani şu Kitabı Mukaddes'in Vahiy bölümünde her şeyin kadere yazılmış "zamanın sonları" ebediyen yakınmış gibi göründüğü ve artık itiraz etmenin bir anlamının kalmadığı bin yılın dünyasındaki karabasanlarda olduğu gibi. Artık umudun tükendiği bir dünya.

Ümitsizliği reddediyorum. Boş umut, hayal mahsulü umut değil olasılıklara karşı savaşan bilinçli umuttan, duvara toslayıp imkânsızın karşısında boyun eğmeyip konuşmamı, eyleme geçmemi sağlayan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

umuttan bahsediyorum. Eğer mecbur kalırsam dibinde umutsuzluğun sinik ataleti içinde hissizce çöküp kalmak yerine kafamı vura vura o duvarı yıkmaya çalışırdım, çünkü umutsuzluk kişinin kendini gelecekte görebilme kabiliyetinin yitimi demektir. Hayal gücünün çalışmaması, insanın farklı bir gerçeklik kurgulayıp buna göre davranamamasıdır. O halde ben çaresizliğe direnerek akılcı bir karar alarak akıldışı olmayı seçiyorum. Kendi inançsızlığıma karşı geliyorum. Ve ben buna sadece inancı gösteren bir davranış denilebileceğine inanıyorum.

İnançlı bir Agnostik mi? Bunu söylerken kendim de oksimoron tuzağına yakalanmışım gibi gelse de bunun yegâne nedeni birçoğumuzun inanç ile îman sözcüklerini eşanlamlı kullanıyor oluşumuzdandır. Îman inanmayı değil inanmamayı rafa kaldırma ihtiyacı hisseder.

Bu kavram da şiirsel inancı, "*inanmamanın o an için gönüllü askıya alınması*" sözleriyle tasvir etmiş olan Samuel Taylor Coleridge'den gelmiş ve bunu yaparken sadece şiir değil tüm edebiyatı tanımlayan bir kavram yaratmış. İyi bir roman okuduğumda okuduğum şeyin bir kurgu olduğunun gayet farkındayımdır, ne ki, o süre içinde onun kurguladığı evrende yaşar, onu gerçek diye kabul ederim ve o diğer gerçeklik ben kitabın kapağını kapattıktan uzun bir süre sonra bile peşimi bırakmaz. Etkisi içimde yankılanıp durur, bana geri bildirimler yapar hem kendim hem de başkalarının varlıklarına dair geniş bir kavrayış sunar; bu yazar ve okuyucunun her ikisi adına da bir duygudaşlık

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

çalışmasıdır. O edebiyat eserinin belirli içeriği her ne olursa olsun bu daima insan olma hakkındaki süregiden sohbetin bir parçasıdır.

Ne var ki ben Coleridge'den bir adım daha ileri gider ve özünde tüm inançların şiirsel olduğunu, ögelerin yüzeyden içlerine nüfuz ederek cesurca dile getirilebilecek olanın ötesinde yeni bir anlam yarattıklarını söylerdim. İster laik olsun ister dindar bu bir güven hatta umut bildirisidir. Ama safça yapılmış körü körüne bir güven değildir. Herhangi bir garanti vaat etmez (hatta bazen birkaç sayfanın ardından o kitabı pencereden aşağı atmak bile isteyebilirsiniz). Hiçbir kanıt getirmez. Aynı bir başkasına güvendiğinizde olduğu gibi asla emin olamazsınız. Güvenirsiniz ve bu her zaman riskler barındırır. Ama asla hiçbir risk alınmamış bir hayat sıkıcı olmaz mıydı?

"*Güvenme, görünen kanıtların biraz daha ötesinde risk alma gücü hayatî bir işlevdir,*" diye yazmış William James "*The Sentiment of Rationality* – Akılcılık Duygusu" adlı denemesinde. "*Gerçekten de belirli bir inanç seviyesi olmaksızın ne yaşayabilir ne de düşünebiliriz.*" diye de eklemiş ardından.

Bu cümleyi çok seviyorum eğer etrafımızda bunca köktenci olmasaydı gerçek olduğuna bile inanabilirdim. Fakat inanç (ve elbette bunun getirdiği kırılganlık ve tevazu) her türden dinî inanç yelpazesinde mevcut köktencilerde eksik olan en önemli ögedir. Aslına bakarsanız onların mutlak itaati inancın zıt anlamıdır ki bu da asıl onları gerçek kâfirler yapar. Mutlak inançta ısrar ederek düşünceye karşı mükemmel bir panzehir

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ve inancın dayattığı zorluklardan ideal bir kaçış yolu bulmuşlardır. Yakup'un bütün gece boyunca melekle boğuştuğu gibi veya İsa'nın kırk gün kırk gece çölde dolaştığı veya Muhammed gibi (sadece dağın başındaki o meşhur gece için değil *Kur'an*'ın sürekli kendisine umutsuzluğa kapılmamasını telkin edip yalnızca ve sadece bilinmesi gereken her şeyi kendilerinin bildiğini ve bu yüzden de haklı olduğunu bağıra çağıra ilan edenleri de kınadığı peygamberlik yılları boyunca da) inançlarıyla boğuşmak zorunda değiller. Varoluşçu felsefeci Søren Kierkegaard'ın meşhur deyişiyle "*inanç sıçraması*"ndan ödü patlayan köktenciler îmana sıkı sıkı sarılıyorlar.

Aslında Kierkegaard'ın "inanç sıçraması" diye belirttiği şey, bir fikrin özellikle dinî görünmesine neden olan önermeye dayalı bir değişiklik idi. Halbuki inanç, dindeki yegâne alan değildir. İnancın diğer tüm beşerî fikir ve girişim alanlarında olduğu gibi bilim ve sanatta da en az dindeki kadar önemli olduğu görülüyor. Ve her seferinde de o bilinmeye doğru bir sıçrama yapma ihtiyacı duyuyor. Dolayısıyla her sorunun cevabının bilimde olduğunu varsayan veya çok yakında cevabının bulunacağını hayal eden dogmatik Ateistler de katiyetin aldatıcı cazibesine kapılma konusunda kelimenin her anlamıyla en köktenci dincilerden pek aşağı kalmıyor. Aslında bilim sözcüğünü boş yere kullanıyorlar çünkü inanç (eşi şüphe ile birlikte) dinde olduğu gibi bilimin de vazgeçilmezidir. Veya iyi bir din için olduğu kadar iyi bilim yapmak için de hayatî önemdedir diyelim.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Einstein'dan itibaren önde gelen bilimciler tutkuyla yürüttükleri çalışmalarında şüphe ve belirsizliğin hayatî rolünü vurgulamışlardır. "*Şüphe, anlamanın önünde bir engel değildir,*" demişti Nobel ödüllü Richard Feynman fizikçi meslektaşı Freeman Dyson'a. "*Anlamanın özüdür.*" Feynman aslında şöyle yazmıştı. "*Şüphe etmek bilimin olmazsa olmazıdır. Kendi iç dünyanızın temel parçası olarak belirsizlik hissetmeniz kesinlikle gereklidir... Bilimin getirdiği açıklamalar neyin doğru neyin yanlış olduğunu değil nelerin farklı belirlilik seviyelerinde bilindiğini söyler. Bilimdeki kavramların her biri kesin yalan ile kesin doğru arasında bir yerlerde sıralanmışlardır ama asla iki uca da dokunmazlar.*"

Columbia Üniversitesi'nden sinir-bilimci Stuart Firestein bilimin ardındaki itici gücün yaratıcı değerini vurgulamak için açıkça tabu olan cehalet kelimesini kullanıyor. "*Bir bilim insanı olmak için belirsizliğe inanmanız, gizemden haz almanız ve şüphe yeşertmeyi öğrenmeniz gerekir. Bir deneyi yüzünüze gözünüze bulaştırmak için onun sonucundan emin olunmasından daha iyi bir yol olamaz.*"

Firestein'in dinî inançları hakkında veya olup olmadığı hakkında hiçbir bilgim yok ama mükemmeliyetin mümkün olabileceği gibi bir şeye inanmış olsaydım o zaman "*belirsizliğe inanmak*" da agnostikliğin ne demek olduğuna dair en mükemmel tanım olurdu. Ve Firestein devam ediyor, "*Bilinmezliğin içinde başıboş dolanmak bir maceradır, üstüne üstlük bunu hayatımızı kazanmak için yapmayı çoğu bilim insanı bir ayrıcalık olarak*

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

kabul eder... Kanıtları buldukları yerde durmazlar, aksine oradan, kanıtların tükendiği yerin de ötesinden başlarlar."

Bu söylediklerinden Firestein'in, "*kendini inatla bilgisi olmadan fikri olmaya adamışlıkla gösteren, gerçeklerle mantığa kayıtsız toyluk,*" (örnek: mevsim değişikliği inkârı) diye adlandırdığı durumlara sabır gösterdiğini sanmayın. Bunun yerine, bir yerlerde saklanmakta olan cevapları almayı hasretle bekleyenleri çıldırtması kesin olan, "*bilgili cehalet*" terimini kullanıyor.

Çağdaş fizikteki belli başlı paradigmalardan bazılarının adları bile köktencileri çıldırtmaya, en azından alışılmıştan biraz daha fazla delirtmeye yeter de artar bile. Einstein'ın iki görelilik kuramı, Heisenberg'ün belirsizlik prensibi ve Gödel'in eksiklik teoremi bir zamanlar her şeyin bahşedilmiş kabul edildiği bu dünyanın bir parçası, seç beğen al. Fotonlar aynı anda hem dalgalar hem de parçacıklar halinde belirdiklerinde, bir zamanlar nesnel olarak bilardo topu gibi katı bir kütle olarak görülen şeyin soyut ve gerçek dışı olduğu ortaya konulmuştu. Köktencilerin tahammül edemedikleri şey bilimin kesinliği değil belirsizliği, her bilginin kesin olmadığının bilinmesidir. Ve bunda pek yalnız da değillerdir.

Bilimin rolünün belirsizlik ve şüpheyi dağıtmak olduğu yanılgısını yeşertenler de bilginin değişken niteliğini aynı derecede tahammül edilemez bulmaya meyillidirler. Einstein "*Bilimsel materyalistlerin yavan deneyselcilikle,*" yetinmeye mahkûm olduklarını söylemişti. "*Hem fanatik ateistler hem de aşırı dinciler gök kubbenin müziğini duyamayan yaratıklardır,*" diyordu. Hem

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

bilim hem de yaşama karşı müzik kulağı olmamakla lanetlenmiş olan bu güruh izlenebilir olanın sınırlarının ötesinde "algılanamayan, elle tutulamayan ve açıklanamayan" bir şey bulunabileceğine karşı kayıtsızlıklarını sürdürüyorlar.

Einstein açıklanamaz olan şeyleri hiç de yorucu bulmazdı; aksine onu heyecanlandırırdı. Son yıllarında, *"Sanat ve bilimsel araştırma alanlarında ebediyen ulaşılmaz olanla meşgul olmasaydım hayat bomboş yaşanmış görünürdü."* diye yazmıştı. Onun kafasını meşgul eden şey ruhun yaşamı değil bir ruh ile yaşamaktı.

Bence dilin en merak uyandıran kelimelerinden biri olduğunu düşündüğüm "belki" kelimesi üzerine bir şeyler söylemesi için sözü bir kez daha William James'e bırakıyorum. James bunu bilinmeyene karşı dürüst bir yanıt olmaktan başka onun içine bir davet olarak görmüş. *"Şimdiye dek her ne konuda olursa olsun hep üretken ve yaratıcı olmuş olan insanoğlunun tüm hayatî işlevinin belkiler ile uğraşmak olduğu söylenebilir. Sadece bir belki haricinde ne kazanılan bir zafer ne de bir sadakat veya cesaret ödülü vardır."*

Bu agnostiğin inancıdır: cevaplarda değil olasılıklarda. Şüphenin düşünceyi kapatma değil açma şeklidir, meraklandırılmış bir zihnin canlılığında ve ondan zehirlenmek yerine belirsizlikle dans etmede. Bu nedenle bir agnostik olarak ben inancımı sorgulamakta buluyorum. Ya da Emily Dickinson'ın şiirsel anlatımıyla *"Olasılığı mesken ettim."*

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

DÖRT

GİZEMLİ OYUN

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

Yürekli bir Agnostik tüm bir geceyi tek başına Sina Dağı'nın tepesinde geçirmeye karar verdiğinde sorulması gereken soru "*neden*" olmalıdır. "*Çünkü orada*," demişti George Mallory, 1923'te Everest'e çıkmaya neden bu kadar kararlı olduğu sorulduğunda. Halkın uzun açıklamalar beklentisine karşı verilmiş zekice bir cevap olduğunu düşünseniz de eksikliği devam ediyor. Doğru dürüst veya başka türlü olsun her şeye açıklama getirilemez. "Kutsal bir dağın tepesinde bir gece geçirmek nasıl bir duygu?" akılcı bir soru değildi ama ben yine de sormuştum. Yoksa ben de mi cennetvâri yükseltiler metaforunun kölelerinden biri oluvermiştim?

Merkezine bu dağı aldığı belli olduğu görünen, nam salmış kutsal kişiliklerden adı sanı pek duyulmamış olanlarına dek kutsal ibadet ifadelerine dair birçok hikâye dinlemiştim. Örneğin mağarasında meleklerle konuşurken çıplaklığını ayak parmaklarına dek uzanan sakallarıyla örten münzevî Aziz Onofrio. Ayrıca dağların insanın zihni üzerinde yarattığı etkiyi tasvir

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

etmek için ortaya atılan yüce, heybetli, ilham verici gibi o kadar çok sıfat duydum ki bir süre sonra hepsi anlamını yitirdi. Gördüklerime önceden karar vermeye çalışarak bana neler hissetmem gerektiğini söyleyenleri geri püskürtüp yüklemeye uğraştıkları ağırlıkları üzerimden attım. Ama hem Hristiyan hem de Müslüman geleneklerinin dağlarda uyumayı yasaklamış olduğunu öğrenince neşem yerine geldi. Günah mıydı acaba? Bu artık karşı konulmaz bir fikir oluvermişti.

Zirveye ilk tırmanışım değildi. Daha başkalarıyla birlikte şafak sökerken doğrudan zirveye dağın eteğindeki Santa Katerina manastırının keşişleri tarafından orta çağda yerleştirilmiş dik basamaklı bin üç yüz kaya parçasından oluşan yoldan tırmanmıştım. Ancak bu kez bu basamaklardan tırmanmak yerine kimse beni durduramasın diye keçi sürüleriyle yabanî dağ keçilerinin açtıkları, arkadan dolaşarak dar bir patikadan giden yolu tercih etmiştim.

Buranın Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan, Musa ile ondan sonra gelen İlyas'ın tırmandıkları Yahveh'nin peygamberleriyle konuştuğu rivayet olunan gerçek Sina Dağı olmayabileceğinin farkındaydım. Zaten burası Sina sıradağlarındaki en yüksek zirve bile değildi. Yakınlardaki Cebel Katerina zirvesi çok daha yüksekti ama burası kadar net işaretlenmemişti. Cebel Katerina üç yanındaki derin sel koyakları ve dördüncü yamacında da eğer böyle düşünmeye eğimliyseniz İsrailoğullarının altın buzağılarıyla birlikte kamp yapmış olduklarını hayal edebileceğiniz küçük kumluk bir ova ile diğerlerinden ayrılıyordu. Ancak, Eski Ahit'teki

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Mısır'dan Çıkış hikâyesini birebir doğru kabul edecek olursanız burası çok garip bir sapma olurdu. Doğrudan kuzeye giden çok daha mantıklı bir yol dururken neden güneydeki dağlara tırmansınlar ki? Fakat, buradaki kızıl granitten sarp ve yüksek kayalıklı, zirvesi keskin siyah volkanik taşlı son derece yüce görünümlü. Amaca uygun görümesi bir yana, zaten Sina Yarımadasının kuzeyinde başka dağ yok. Dolayısıyla üçüncü yüzyıldan itibaren münzevîler, ardından da (hepsine münzevî payesi verilemeyecek kadar çoğalınca) keşişler bu dağın Eski Ahit'te bahsedilen yer olması gerektiğine karar vermişlerdi. Beşerî arzu ile yeryüzü şekilleri karışıp burasını "o dağ" yapıvermişti. Ve bu da o gece her ne kadar yalnız olsam da yaşayacağım deneyim kaçınılmaz olarak mekânın uzun insanlık tarihine karışacaktı. Görünüşe göre istediğim de buydu.

Patika dikleştikçe kalbimin atışlarını daha rahat fark ediyordum, bedenim beşerî yaşama uygun olmayan doğada canlılığını haykırıyordu. Kendimi o kadar küçük ve incinebilir hissettim ki her ikisi de korkutucu ve heyecan vericiydi; ben yukarı tırmanıp patika da gittikçe zorlaştıkça duyduğum korku heyecanımı da artırıyordu. Kızıl granit en uygun şartlarda bile tırmanmak için çok zorlu bir yüzeydir, ayrıca kaya yüzeyi de akşam güneşiyle çok sıcaktı. Zirvenin epey aşağısındaki dar bir geçide ulaştığımda pelteleşmiş bacaklarımla acıyan ayaklarım biraz gölge bulmuş olmaktan son derece hoşnuttu.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Belki de biraz fazla gölgeydi. Ancak geçide girdikten sonra ne kadar dar ve ne denli derin olduğunu fark edebilmiştim. Sanki sadece geçit vermez değil aynı zamanda yasak bir bölgeymişçesine içerisi tehdit edici bir karanlıktaydı. Beynimin içinde, *'geçidin iki yanındaki kaya duvarları üzerime yıkılacak ve ben burada kısılıp kalacakmışım'* diye çakan düşünce şimşeklerinin yarattığı panik anıyla mücadele etmek üzere ileri doğru temkinli bir iki adım attım. Hemen ardından kendimi tanımlanamayacak kadar garip ve esrarengiz güzellikte nereden geldiği meçhul koyu pembe renkte bir ışığın içine doğru hareket eder buldum. İçerideki hava da bu ışıkla ağırlaşmış parlıyordu, nefes aldıkça benim içimi de kapladı. Sanki yüzüyor, ışıkla birlikte yavaşça havaya kaldırılmış sürükleniyormuşum gibi hissettim. Sanki dağ beni kendisine buyur ediyor, içine alıyormuş gibi hissettim. Ne kadar absürt bir fikir olduğunu bilsem de içimdeki bir şey bunun yine de çok derin bir his olduğunu söylüyordu.

Bu yaklaşık bir iki dakika belki de biraz daha fazla sürdü. Dik kaya duvarlarının gerileyip açıldığı geçidin diğer ucunda, kendimi Bedevîlerin İlyas'ın Boşluğu adını verdikleri dağın tam kalbinde saklı bir delikten aşağı bakar bulduğumdaysa ışık azalıp gün batımı klasik ustaların elinden çıkmış dingin renklere dönüşüyordu ve tam altımda keşişlerin zirveye çıkmak için yerleştirdiği kayaların son basamağı vardı. Geri dönüp o muazzam ışığa neyin neden olduğunu anlamaya çalışmam gerek diye düşündüğümü anımsıyorum. Buna rağmen yine de dönmedim. Bir parçam

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

geri döndüğümde ışık kaybolmuş olacak diye korkuyor, diğer parçam ise nedenini keşfedersem ışığı kaçırırım diyordu. Geri dönmedim çünkü neden sonuç ilişkisini bilmek istememiştim. Onun yerine gizemli kalmasını seçtim. Yere çömelip bir süre öylece oturdum ve kendime ait büyülü bir dağım olmasının nasıl bir şey olduğu hissiyle eğlendim. Sonra kalkıp zirveye çıktım günbatımının dağların üzerinden altın, kızıl, mor renklerini yayarak batışını, ardından da ay ışığının ürpertici gümüşî rengini seyrettim.

Ne kadar laik olduğumu düşünsem de dinin kültürel ve tarihi ağırlığını daima üzerimde hissediyorum. İnsanın hayal gücünün peşini bırakmıyor. Yahudilerin ölüleri için okudukları dua olan *kadiş*'in ilk bir iki kelimesini duymam bütün tüylerimin diken diken olup ürpermem için yetip de artıyor bile. Paskalya'da katedralin çanları, müezzinin akşam ezanını okuması, Yom Kipur'da şofar borusunun üflenmesi gibi ritüellere bir yanım kendiliğinden tepki verirken diğer yanım da bana ne yaptığımı zannettiğimi soruyor. Ritüeller insanın içine, idrakin ötesine işliyor. Gregoryen ilâhîler, Bach'ın si minör massası, büyük Sufî yorumcu Nusrat Fateh Ali Khan'ın muhteşem sesi hepsi de elimizde olmadan içimize işliyor. ABD askeri cenaze merasimlerinde tek bir boru ile çalınan "Taps" de böyledir. "*Gün bitti, güneş battı, çekildi göllerden, tepelerden ve göklerden. Her şey güzel, rahat uyu, Tanrı yanında.*" diye gider sözleri. Sözlerini okurken kulağımda borunun sesi çınlar ve bu ses de beni ağlatır.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Bu beni romantik mi yoksa sadece duygusal biri mi yapar? Yoksa ben dinen kafası karışık bir kültürün kurbanından başka bir şey değil miyim? Sina Dağı'nın zirvesindeki o geçit aklıma geldikçe belki aslında gerçekten sorduğum şeyin *'katı laik birisi dinî deneyim yaşayabilir mi?'* olduğunu anlıyorum. Benim buna cevabım evet, elbette yaşayabilir, zira "dinî" nitelik geçmişi kapsayacak şekilde eklenmiştir; deneyimin kendisine değil onun yorumlanmasına atıfta bulunur. Ve bu, Tanrı aşkına, Sina Dağı'nın tepesindeyken vuku bulduğuna göre dinî bir deneyim olmak zorunda değil mi? Tam bir vahiy gelme durumu sayılmasa bile "*Işığı gördüm*"de olduğu gibi bir gözlerinin açılması vakası mevcut sanki.

Bu olanlar kelimesi kelimesine doğru fakat belirleyici tamlamayı atalım. Bir ışık gördüm bu hem tekinsiz hem de muazzam bir güzellikteydi. Ama bundan bir sonuca ulaşmaya çalışarak ışığı gördüm demek anlam yüklemek olur. Belirleyici tamlama meseleye aşırı kesinlik katıyor. Zirveye çıkmadan önce oturup dinlendiğim sırada yaşadığım deneyimin, tam da kutsal bir dağın tepesinde yaşanması gereken bir şey gibi, son derece mükemmel olduğunun kesinlikle ayırdındaydım. Bildiğim bütün efsanelerden ötürü gizeme hazırlıklı olduğum için doğrulama yapmaktan vazgeçip o anın ve mekânın görüntüsüyle uzaklaştım. Ve bu benim bilinçli seçimimdi.

Buyurgan düşünce sistemlerinden kurtulup özgürleşmeyi ve algılamayı "olumsuz kabiliyet" olarak diye tanımlayan kişi romantik şair John Keats olmuştu.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

"Böylesi bir kabiliyet kişinin gerçeklerle akılcılığın ötesindeki huzursuz edici şeylere ulaşamadan belirsizlikler, gizemler ve şüpheler içinde dolanmasıdır." demişti. Bunun neden olumsuz olduğunu düşündüğünden emin değilim "huzursuz edici" sıfatını seçmiş olması benim hoşuma gitti. Yemek masasındaki sohbet sırasında merak uyandıran bir konu (konu yalancı güneş görmek veya yarım yamalak hatırlanmış bir anekdot olabilir) açılır ve ortalık canlanır ve tam o anda birisi hikâyenin doğruluğunu kontrol etme güdüsüyle telefonunu çıkarır, Google ya da Wikipedia'ya bakıp bulduğunu yüksek sesle okuduktan sonra alkış beklermiş gibi muzaffer bir tavırla yerine oturur ama ortada donuk bir sessizlik vardır. Faraziyenin lezzeti karşısına kendini açıklama yapmaya yetkili görenin çıkışıyla sohbetin bütün tadı kaçmıştır. Gizem ile cazibenin karşısına delil ve akılcılık konmuştur ve havada bu müdahaleye karşı derin bir içerleme vardır.

Burada konu benim başıma Sina Dağı'nda ne geldiği değil yaşananların nasıl olduğunu düşündüğüm. Ardı arkası kesilmez sınıflandırma, uygun bir yafta ile düzgünce dosyalama ve sonra bir diğerine geçme isteğine kolaylıkla teslim olabilirdim. Ne denli kendini önemli ve büyük gösterme gibi görünürse görünsün hikâyemi gizemli ve ruhânî bir deneyimmiş gibi biraz daha farklı bir şekilde de anlatabilirdim. Fizyolojik bir şey olduğunu öne sürerek taşımam gerekenden çok daha az suyum olduğunu dolayısıyla çölde akılsızca bir hareketle kendime kısıtlama yaptığımı ve hafif bir susuz kalma durumdan muztarip olduğumu

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

söyleyebilirdim. Basit bir fizik kanununa işaret edebilir ve batmakta olan güneş ışığının kızıl granit taşların üzerine belirli bir açıda vurup kırılması ve o dar alan içerisinde yoğunlaşması diyebilirdim. Veya irtifa ile yorgunluk nedeniyle değişken bir bilinç halindeydim diyebilirdim ama o kadar kafası güzel bir durumdayken bu çok hayal kırıklığı yaratacak kadar alçakgönüllülük olurdu zaten koca dağın tepesindeyken de kim alçak gönüllülük etmek isteyebilir ki?

Yaşadığım yerde bulunan kütüphanenin kocaman duvarlarından biri tamamen "gizemli" roman türlerine ayrılmış. Kitapların çoğu sıradan *'Azizim Watson'* tipi, daha kapağını açmadan sonunda her şeyin ortaya çıkacağını bildiğiniz gizemlerden. Her ciltte size korkudan ürpereceğiniz hiç düşünülemeyecek, hatta cinayet kurbanının içeriden kilitlenmiş bir odada bulunması gibi imkânsız bir şeyle karşılaşacağınız vaat edilir. Ama bu yalnızca bir ürpermeden ibarettir zira korku, kitabın sonunda her şeye akılcı bir açıklama getirileceği bilgisiyle tavlanmıştır. Tekinsiz olaylar mantığa, gizemler bilinirliğe oturtulur. Ne var ki gizemin namusunu kurtaran birkaç örnek (ilk akla gelen Nicolas Freeling'in *Wolfnight*'ı ile Per Wahlöö'nün *Otuz Birinci Katta Cinayet*'i) haricinde son sayfalarda her şeyin açıklanmasıyla hayal kırıklığına uğramaktan kendimi alıkoyamıyorum. Kim yapmış ile nasıl ve neden yapmışın ayrıntılarıyla açıklanmasının heyecanı çok fena öldüren bir duygu yaşattığını düşünüyorum. Okumayı sürdürmemi etkileyen şey ise her şeyin bir anlam ifade etmemesinden aldığım haz; ben

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

merakta kalmayı seviyorum ama ardından her şeyin cevabının verildiğini görüp hayal dünyam zevklerinden alınıp yere indirilince bana ihanet edilmiş gibi geliyor. Hafızası olan herhangi biri böyle kitapları hiç ikinci kere okur mu?

Ama tekinsiz olan tekinsiz kaldığında o artık yalnızca çözülecek bir bilmece değildir. Doğaüstü hale dönüşür ve öyle tanımlansa da tanımlanmasa da dinî bir deneyimin tasavvuruna dâhil olur. Henry James'in Yürek Burgusu (*The Turn of the Screw*) adlı kısa romanını akıldan çıkmaz kılan şey tam da budur (William James'in de kardeşi olması boşuna değilmiş). Mary Shelley'nin Dr. Frankenstein ile canavarını yaratmasının ardında da bu güdü vardır. Shelley yıllar sonra, "*Doğamızın gizemli korkularına hitap edip okuyanları titretip dehşete düşürecek, etrafına bakmaya bile çekinecek, insanın kanını dondurup yüreğini çarptıracak bir hikâye tasarlamaya uğraşmıştım.*" diye yazmıştı. Sonunda ortaya çıkarttığı şey insanın ölüyle değil, dehşete düşüren bir yaratıkla korkutulduğu ters yüz edilmiş bir hayalet hikâyesiydi. İlâhî güç tarafından bahşedildiği anlaşılan Tanrıya benzer bir yaratma bilgeliğine erişen Frankenstein doğanın düzeni olarak kabul edilen yasaları çiğner.

Buna benzer doğaya karşı gelme anlayışı ölülerin aslında ölü olmadıkları ve yaşayanların dehşet içinde bırakıldıkları bütün hortlak hikâyelerinin merkezine oturtulmuştur. Shakespeare de en büyük oyunlarından birinin açılış sahnesinde seyircisinin içini ürperten ve korkutan, "*[...] Daha öyle şeyler var ki yerde gökte*

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Horatio, Rüyada bile göremez senin felsefen onları"[1] dizeleriyle hayaletimsi bir görüntüyü zekice kullanmıştır. Hayaletleri böylesine tekinsiz kılan şey ise onların kurnazlığıdır; dünyevî ve pişkin olmalarıdır. Onlar bir bilmecedir bu yüzden hiç kimse hayaletlerin gerçek olduğuna inanıp inanmadığınızı değil, hayaletlere sanki Tanrı'ya inanıyor musunuz sorusu gibi onlara da inanıyor musunuz diye sorar.

Ama ne var ki onlara inanmayanlar bile karanlıklarda geçen ve elbette ister bir kamp ateşi etrafında olsun ister ışıkları karartılmış bir tiyatro sahnesinde, gölgeli loşluklarda anlatılan hayalet hikâyelerini duyduklarında rahatsız olmaktan kendilerini alıkoyamazlar. O hızla çarpmaya başlayan kalp, ensenizden aşağıya kadar diken diken olan tüylerin tümü, bedenin adrenalin salgılayarak verdiği ya kalıp savaş ya da kaç tepkisidir. Tekdüzeliğin hissedilen sıkıntısı aniden yok olur ve döşeme tahtasının gıcırdaması, çarpan panjur, rüzgârla uçuşan perde gibi en ince ayrıntılar bile insanı çok daha tetikte daha canlı hissettirmeye başlar.

"Daha canlı?" Bu tümcecik neredeyse "hemen hemen hamile" ile aynı evrende geziniyor. Yaşadığının biraz daha farkında diyelim öyleyse: sadece bedenen var olmanın ötesinde bilinçlilik meselesi. Veya daha da belirleyici olarak, maddesel bilinçlilik hali: bilincin bilincine varma durumu. İyi de kişi nasıl madde olup da normal bir hayat sürebilir? Virginia Woolf'un belirttiği üzere, günün büyük bir kısmı ister istemez

1 **ÇN:** W. Shakespeare, Hamlet, I. Perde V. Sahne, Sa. 76, Türkçesi. Bülent Bozkurt, Remzi Kitabevi, 1999.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

rutinlerin dayattığı ve bir sürü şeyin birbirine dolandığı bir çeşit algısal pamuk yığını içine gömülü geçiyor. Ama ardından, keskin bir biçimde öne çıkarak neredeyse sinemamsı bir berraklıkta hayatın içinde parlayarak sıradanlığın pamuk yığınını yaran "var olunan anlar" yaşandığını öne sürüyor Woolf. Trajik anlar bu şekilde hayatımızda belirginleşirken yoğun hassasiyet hislerine gömülü derin sevgi, anlayış ve bağlanmışlık duyguları da burada yerini alıyor.

Derinden etkilenmiş olmak da "kişinin kendi ötesine" geçmesi halidir (yani coşkunluk, mest olma veya esrime dediğimiz ekstazi sözcüğü ki bu da Yunanca kişinin alışılan konumunun dışında olmasını belirten *ek-stasiz* teriminden gelir). Her ne kadar çok kısa ve gelip geçici yaşansa da bu çevrenizdeki herkese ve her şeye karşı daha yüce, daha açık, daha bonkör, daha sevecen ve daha duyarlı olma halidir. Karısının karnındaki bebeğinin kalp atışlarını gözleri hayretten fal taşı gibi açılmış halde ilk kez dinleyen baba, ilk siyahî Amerikan başkanının seçilmesinin ertesi günü olduğu gibi sevinçle birbirlerini kucaklayan yabancılar, başkalarının ağladığını gördüğümüzde gözlerimizin aniden hiç beklemediğimiz şekilde dolması gibi anlar artık bizim yalnızca bir gözlemciden ibaret olmadığımızı, algılanan ama tanımlanmamış "*daha geniş başka bir şey*"in parçası olduğumuz anlardır.

Vahşi doğada yaşanan deneyimlerin de eşit biçimde derin etkileri olabilir. Dağın başındaki bir akarsuyun kenarında okyanustan buraya akıntıya karşı yaptığı yolculuk sonrası bitap düşmüş, az sonra yumurtladıktan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

sonra ölecek olan somon balığını seyrederken genlere ısrarla kazınmış bu ölümün kıyısında yeni bir yaşam yaratma biyolojik güdüsünün kaçınılmazlığı şaşkınlıktan başımı döndürür. Ve elbette Pasifik kıyılarına dönerken fırtına milyarlarca ton ağırlığında dalgaların suyuyla sahili döver. Dalgalar kıyıya öylesine büyük bir kuvvetle çarpar ki sahilden kilometrelerce içerideki sismik istasyonlar deprem algılar. Rüzgârla birlikte gözüme dolan deniz suyunun köpüğü görüşümü bulanıklaştırır ve artık karayla denizi ve gökyüzünü ayırt edemez olurum ve böylesine insan üstü bir güce şahit olduğumda eşit derecede hem hayranlık hem de ürküntü duyarım.

Bu gibi anlar, sanki kalbiniz etrafınızdakilere uzanmak istiyormuş da göğsünüzün içinde sahiden genişlemiş gibi fiziksel bakımdan da gayet yoğun hissedilebilir. Sierra Kulübü'nün kurucusu ve çevreci hareketin hamisi John Muir Yosemite'da geçirdiği ilk yaz sırasında, "*Güzelliği tüm bedenim hissediyormuş gibi geliyor... yalnızca gözlerimden değil etrafa yayılan bir sıcaklıkla birlikte etimin içinden her zerreme nüfuz ediyordu,*" diye yazmıştı. Aynı orgazm olma deneyimindeki gibi bu da kişinin hem zihnini hem de bedenini tümüyle o ana ve mekâna teslim etmesine benziyor, Bernini'nin ünlü mest olmuş Azize Teresa heykeli bu yüzden o kadar pervasızca cinselliği çağrıştırır; Sufî şair ve düşünür Celâleddin-i Rumî o yüzden âşıkların öpüşmesinden mest olmuştur; İncil'deki Süleyman'ın Şarkısı bu nedenle tensel sahnelerle dolup taşar ve uyanışçı vaizlerin çadır toplantılarında havaya girenler bu yüzden o

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

kadar imâlı bir şekilde kıvranırlar. "Taşınma"[1] kavramından çok satan bir şubeleşme yaratan Evangelistler sahiden ne yaptıklarını çok iyi biliyor olsalar gerek.

İstersek bu duyumuzu LSD[2] veya (hak ettiği isimle ekstazi diye anılan) MDMA[3] gibi psiko-aktif ilaçlarla artırabiliyoruz (birçok kişi yapıyor) öte yandan dünyanın farklı bölgelerindeki dinî ayinlerde hâlâ *peyote*[4] ve *ayahuasca*[5] gibi psikedelik bitkilerin de kullanıldığı görülüyor. Bunların kullanımının ister Aldous Huxley'nin tarifiyle *"algı kapılarını açmak"* veya en basitinden hissiyatı artırmak olduğunu düşünsek de bu gibi maddeler kişinin bilinçlilik seviyesinde gerçekten değişikliklere yol açıyor. Ve bunu yapması için hayret edilecek kadar az bir miktar yetiyor. Bir kâğıt parçasının üzerine sıçrayan sıvının tek bir damlası kadar bir miktar bile sizi bir kedinin esneyip gerinme süresinde veya William Blake'in tasviriyle *"kum zerresi kadar bir zaman içinde"* sonsuza dek sırıtmanıza neden olabilir.

Kişinin bu durumu için birçok farklı ve iddialı terim üretilmiştir. Freud bunu okyanus hissi diye

1 **ÇN:** Taşınma, Hristiyan teolojisinde gelecekte yaşanacağına inanılan İsa Mesih'in müritlerini cennete götürmek için Dünya'ya inmesidir. Hristiyanlık'ta bu doğaüstü hadiseden sonra dünyanın önce felakete sonra da milenyum denilen döneme gireceğine inanılır.

2 **ÇN:** Liserjik Asit Dietilamid, kısaca LSD, halk arasında asit olarak bilinir. Elde edilişi doğal, sentezi kimyasal, yarı sentetik psikoaktif bir halüsinojendir.

3 **ÇN:** Metilenedioksi-metilamfetamin (MDMA) veya bilinen adıyla ekstazi.

4 **ÇN:** Meksika'da Chihuahua Çölü'ne özgü, ABD Texas Eyaleti'nin güneybatısında da bulunan sapsız yumru bir kaktüs türü.

5 **ÇN:** ***Ayahuska***, *Banisteriopsis caapi* bitkisinin dal ve yapraklarının kaynatılmasıyla elde edilen çok güçlü halüsinojen içecek. İçerdiği dimetiltriptamin (DMT) nedeniyle çoğu ülkede tıbbî zorunluluklar dışında kullanımı yasadışıdır.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

adlandırırken psikolog Abraham Maslow ise zirve deneyimi demiştir; teolog Rudolf Otto ise *mysterium tremendum* (*muazzam bilinmezlik*) veya esrarlı bilinçlilik gibi gizem dolu terimlere yönelmeyi tercih etmiştir. Farklı dinlere mensup sûfîler ise bunu ilâhî kat ile birleşme diye adlandırıp kimyasal herhangi bir madde kullanmaksızın oruç tutarak, ayinsel hareketler, ilâhiler söylemek, nefes denetimi ve elbette o amaçla yapıldığında kendisi de bir nefes kontrol yöntemi olan dua okuma gibi yöntemlerle tetikleyerek yapmayı öğrendiler. Etrafınızdaki yavaş ve makamlı bir şekilde okunan bir dua veya ilâhî nefes ve ruhun birleştirilmiş bir anlamını ifade eder. Sanki bu ilhamı kelime manasıyla almışçasına Mevlâna "*Bana nefes ver,*" diyerek yakarmıştır. Aşktan sarhoş ve "*ruhun bedene dokunmasını*" arzularken bu görüşünün, 'dogmanın bilindik hileleri ve ikiyüzlülüğü' dediği cendereye kapatılma çabalarını reddetmiştir.

Gizemcilik sanki anarşik hiçbir kurala bağımlı olmayan asit etkisi altındaki dinî dürtüdür. Ekstazinin ayıklık, içsel deneyimin dışa dönük uyumluluk, sezginin basmakalıp inanç üzerindeki gücüdür bu. Kendimizi ister dindar ister laik nasıl tanımlarsak tanımlayalım ve birçok kişi de bunu kendilerine karşı bir tehdit olarak görüp böylesi bir deneyime kendilerini kapattıkları halde bunu gerçekleştirme yeteneği her birimizin kodlarına yerleştirilmiş gibi görünüyor. En azından ben öyle ümit ediyorum. Buna Tanrı'yla veya sevgilinizle, doğayla ya da insanlıkla birleşme benzeri esriklik hallerine her ne ad verirseniz verin içinde

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

muazzam bir güzellik yatar. Bunlar bizim dünya penceremizi daha çok açar ve daha az yalnız hissetmemizi sağlar. Var oluş nedenimize minnettar olmamızı sağlar. Ve eğer bu bir yanılsamaysa muhtemelen gerekli bir yanılsama olabilir.

Haklı sebep kuralı denilen şeyde belirgin bir sevimsizlik vardır. Bazen her şeyi gayet net görmek mümkündür. Restoratörler Sistine Şapeli'nin tavanından yüzlerce yıl boyunca birikmiş pisliği temizlediklerinde Michelangelo'nun renk paletinin daha önce düşündüklerinden çok daha iptidai olduğunu ortaya koydular. Tavanda biriken pislikler freskleri gölgeliyor, ayrıntıları saklıyordu ama aynı zamanda da flulaştırıcı bir katman sağlıyordu. O katman ortadan kalktıktan sonra birçok kişi tavanın aniden yumuşak mum ışığı yerine öğlen güneşinin ışığına maruz kalmış gibi göründüğü duygusuna kapılmıştı; görünüme engel olan ama bir şekilde de farklı bir hava katıp öne çıkaran o pislik katmanını özlüyorlardı.

Birisini ne kadar keskin-gözlü diye övebiliriz ama psikolojik araştırmaların işaret ettiğine göre bu o denli de iyi bir nitelik olmayabilir. Bunaltıcı gerçekçilik denilen durumda depresyonda olan kişilerin diğerlerine göre olayları daha gerçekçi görebilecekleri belirtilir.

Eğer durum gerçekten öyleyse dünyayı pembe gözlüklerin ardından görme benzetmesi çoğumuz için geçerli demektir (dağın tepesindeki o ışığı gördüğümde pembe gözlük mu takıyordum?) dahası git gide daha çılgın bir gezegene dönüşüyormuş gibi görünen bu dünyada akıl sağlığını korumak için gerekli de olabilir.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Net görmek ne kadar olası? Olayları "gerçekten" oldukları gibi kavramamız hiç mümkün olabilir mi? Bilinç felsefesinin önde gelen yazarlarından biri olan Thomas Nagel 1974 yılında yazdığı "*Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?*" başlıklı makalesini yayınladığından bu yana bu soruyu farklı şekillerde sorup duruyor. Yazıda belirttiği üzere yarasalar hakkında ne denli çok şey öğrenmiş (nasıl uçtukları, nasıl yönlerini buldukları, vesaire) olsak da bir yarasa olmanın nasıl bir deneyim olduğunu bilmemize imkân yok demiştir. Kendi öznelliğimizde kısılıp kaldığımız için yalnızca "*hiçbir yerde bakış*" olarak adlandırdığı temel nesnelliği bir an için görür gibi olabiliriz.

Her türlü maksat ve beşerî vasıftan arınmış doğal dünyayı Tanrı olarak niteleme görüşüne mantığın kesinliğini getirmeye çalışmış olan Spinoza kadar hırslı bir aydının entellektüel cesareti pek az kişide vardır. Ne var ki, Spinoza'nın antropomorfik Tanrı fikrine karşı duruşunu ne kadar takdir etsem de (ve bunu on yedinci yüzyılda yapması elbette büyük cesaret işidir) aynı zamanda onun için üzülüyorum da. En azından fikirlerinden ötürü birkaç on yıl önce müneccim Giordano Bruno gibi kazığa bağlanıp yakılmamıştı fakat bu uğraşları nedeniyle muhtemelen kaçınılmaz olarak aforoz edilmiş, optik camlar kestiği karanlık bir odaya kapatılıp yalnız bir hayata mahkûm olmuştu – her şeyi keskin şekilde gözlemleme konusunda çok kararlı birisi için ne kadar da ironik bir son zira bu iş sırasında soluduğu cam tozu sağlığına ve hayatına mal olmuş,

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

silikoza yakalanmış ve kırk yaşında ölmüştü. Bir insan aydın olmaya ne kadar dayanabilir?

Görüş doğası icabı daima bir yerden gelir. Ve bu nedenle de içimizden başka nereden gelebilir ki? Düşüncelerimizde sarih olmaya gayret edebiliriz ama öyle yapsak da ilk adımda her hâlükârda kişinin bakış açısının ne kadar yanılabileceğini akılda tutmak gerekir. Yaşanılan bir deneyim illâ ki onun var olduğu anlamına gelmez. Irkçı önyargıya sahip beyazların, elinde silah olan kişiyi yanlışlıkla siyahî diye görme eğilimini sergilemek üzere yapılan ünlü bir psikolojik testte hızla gösterilen bir dizi fotoğraf kullanılır. Hafızaların kolayca şekillendirilebileceği, son derece kolay etkilenebileceği, dolayısıyla güvenilmez olduğu ortaya çıkarılmıştır, bu yüzden de görgü tanıklarının ifadeleri bir zamanlar olduğu kadar kesin diye kabul edilmez ve yine aynı nedenle eşkal teşhislerinde yanlış fail belirlemeler yaşanmaktadır. Gördüğümüz veya gördüğümüzü hatırladığımız şey çoğunlukla görmeyi beklediğimiz veya görmemiz gerektiğini düşündüğümüz şeydir. Buna karar veren de göz değil gözün kaydettiğini yorumlayan zihindir. Günümüzde trafik sıkışıklığını göze alıp Yosemite'a gelen ziyaretçiler, karşılaştıkları manzarayla Ansel Adams'ın fotoğraflarını bağdaştırmaya çalışıyorlar; ancak John Muir'in "Doğanın Mâbedi" diye nitelediği yeri resimlerken parlaklık kalitesini ve doğru ışığı yakalayabilmek için bazen günler hatta haftalar boyunca oturup sabırla beklediğinden bîhaber oldukları görülüyor.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Dünyanın her yanından hacılar Kudüs'teki Via Dolorosa'ya akın ediyorlar. Kutsal kitabın mucizeler şehrini yirmi birinci yüzyılın siyasî gerçekleriyle ve bir iki mucizeye gerçekten ihtiyacı olan çekişme merkezi mekânla bağdaştırmaya uğraşırlarken birbirlerini dirsekleriyle itip kakıyorlar. İster Kaliforniya'da ister Orta Doğu'da bu bağdaştırma çabaları başarısız olmaya mahkûm diye düşünürdünüz değil mi? Ama heyhat değiller, çünkü zihinler gözlerin gördüğünü düzeltip allayıp pulluyor. Bir çeşit beyne yerleştirilmiş fotoğraf düzenleme uygulaması gibi çalışıyor görülenleri hayal edilen veya hatırlanan şeylere dönüştürüyor.

Yani ne görülmesi gerektiği düşünülüyorsa onu. Aynı o uygulamadaki gibi renkleri ve ışık şiddetini ayarlayabilir ve olumsuzlukları yok edebilir hatta görselin etrafına bir hare bile yerleştirebilirsiniz. Görseli çağdaş teknolojilerin bulunmadığı zamanlarda tıpkı ressamların hep yaptıkları gibi kendi yorumunuza uygun hale getirebilirsiniz.

Çalışma masamın üzerinde asılı duran David Roberts'ın on dokuzuncu yüzyıldan kalma bir gravüründe Sina Dağı'ndan aşağı inen minnacık bir insan topluluğu görülür. Ne denli yanıltıcı olduğunu bildiğim halde (ya da bildiğim için diyelim) yanı başımda tutmaya devam ediyorum. Dağlar tam gözünün önünde olduğu halde Roberts'ın resmettiği şey gözlerinin gördüğü değil zihnindeki görüntülerdi; zirveler daha sivri, keskin, daha dramatik, kendi beklentisindeki yüce ve ulaşılmaz tasvirine çok daha uygun. Gerçeğin gözlemsel temsilinden çok uzaktı, ne ki bu

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

mekân hakkında bildiklerinin ışığında gerçeklik onu gözlemleyen tarafından dönüştürülmüştü. Bu Roberts açısından bilinçli olarak mı yapılmıştı? Öyle olması gerektiğini sanıyorum. Tecrübeli bir seyyah ve saygı gören bir sanatçı olarak sanki bir anda yüce zirvelerden üzerine çöken bir gizem dalgasının altında kalmış olamazdı. Bilerek, aklında William James'in "*dinî hissiyatın özü en iyi şairane bir dille tasvir edilir*" sözleriyle bu şekilde yapmayı tercih etmişti.

Ritüel ve dogma, teşkilatlı dinin yalnızca ana çerçevesini oluşturur. Bunların, gizem deneyimi ve tanımlanamaz şekilde muammalı dinî deneyimin kendisiyle bir teması yoktur. Ve bu aynı zamanda bilim deneyimi de olabilir. Einstein, "*elimize geçebilecek olan en güzel deneyim gizemli olanıdır. Bu gerçek sanat ve gerçek bilimin beşiğinde duran en temel hissiyattır.*" diye yazdığı satırlarda neredeyse James ile aynı dili konuşuyormuş. Evreni "*kocaman sonsuz bir bilmece*" gibi görüyor ve "*sadece aciz bir şekilde ve kusurlu olarak kavrayabileceğimiz düzen ve uyumun mantıklı sadeliğindeki güzellik ve inanç,*" diye tarif ediyormuş.

James ile Einstein'ı yan yana okuduğunuzda hangisinin konuştuğunu birbirinden ayırtmak bazen güç olabilir; felsefeci mi yoksa fizikçi mi, bir din adamı mı yoksa bir bilim insanı mı? İşte bu da gizemin hazzını yaşamanın bir tezahürü. Muğlâklık âlemi. Kural tanımaz ve kendiyle çelişen gizem tek bir anlatıma uyma gereğini reddediyor ama heyhat sonunda çok "akla yakın" oluveriyor. Mutlak gerçeklermiş gibi alınması istenen ilk sav ve önermelerin tekdüze temposunda

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

yürümeyi reddediyor. İşte bu nedenle ister din ister bilim adına olsun, gizemli olana gem vurma ve onu varsayımsal doğru bir çizgiye sabitleme çabaları uzun solukta yalnızca başarısız olabilir, renklerin karşısında geriye yalnızca donukluk, hayranlık ve merak yerine verisel doğruluk, etkin bir zevk yerine boyun eğen bir kabullenme bırakabilir. Zevk almayı özellikle de hayatın kendinden alınan zevki sakın unutmayalım.

Burada çok hoş bir çelişki var. Eğer gizem duygusu gerçekten denildiği gibi dinî hissiyatın özüyse o halde kendilerini dindar olarak görmeyen birçok kişi dindar kabul edilenlerden çok daha fazla böylesi bir duygu deneyimine açık olabilir demektir. Şükürler olsun ki, kendini ne inanma gereğiyle ne de her şeyi izah etme ihtiyacıyla ipotek altına sokan agnostikler, arayıp tanımlama mecburiyeti hissetmeksizin bu ihtişamı deneyimlemede, dünyayı keşfedip onunla etkileşim kurmada ne kurallar cenderesindeki köktencinin ne de dogmatik ateistlerin rüyalarında görebileceği birçok farklı yönden özgürdür.

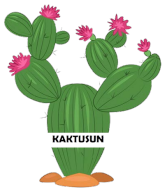
BELONGS TO KAKTÜS TEAM

BEŞ

ANLAMLANDIRMAK

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

Birisi size her ne tarafından bakarsanız bakın büyük ihtimalle gerçek olamayacağını bildiğiniz çok değerli addettiği bir deneyiminden söz ettiğinde ne yaparsınız? O insana göre gerçek olabilir ama nesnel açıdan gerçek değildir. Bir davette çok az tanıdığım bir kadın beni kenara çekip böyle bir deneyimden bahsetmiş ve benim kazara teolog oluşum, beni onun söyleyeceklerini en iyi anlayacak kişi yaptığında da ısrar etmişti. Kadın Puget Sound'un hemen kuzeyindeki San Juan Adaları'na yaptığı bir geziden henüz dönmüş ve orada başına hayatta en inanılmaz, tüm benliğini baştan aşağı değiştirdiğine yemin ettiği bir şey geldiğini söylemişti.

Alçak bir yarın kenarında durmuş adaların arasından geçen dar boğazı seyrederken bir katil balina sürüsü görmüştü. Bunlar muhtemelen son derece güzel siyah beyaz lekeleriyle, dev yunuslara benzeyen en fotojenik balina türüdür. San Juan adaları, bilinen birkaç sürüye üreme mekânı olarak ev sahipliği yaptığı için onların bu sularda görülmesinde olağandışı hiçbir şey yoktu. Sıra dışı olan olay ise kadın onları

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

seyrederken balinalar kıyaya doğru dönerek bir sıra halinde dizilmiş ve birkaç dakika boyunca ona şarkı söylemişler. Kullandığı cümle tam da buydu, "bana şarkı söylediler." Balinaların kendisiyle iletişim kurduğunu, onu, ait olduğu şehirden çok daha geniş ve gizemli bir dünyaya davet ettiklerini bildiğini söylüyordu. "Sanki bana bir mesaj veriyorlarmış gibi o bütünleşme hissi son derece derinden ruhânî bir şeydi. Bütünüyle ulvî bir olaydı," demişti.

Başımı salladım ve sanırım "ne kadar hoş" dedim. Açık sözlülük yerine çenemi tutmayı seçtim çünkü onun için çok anlamı olduğu her halinden belli bir şeyi sorgulayarak kadıncağızı incitmeye hiç niyetim yoktu. Her insanın dünya üzerinde bulmayı arzuladığı değerde, anlamlandırma çabasında muazzam bir güzellik olabilir. Ancak bana öyle geliyor ki, yaptığımızın bu olduğunun özellikle de kendi öznel ve yanlı bakış açımızın ayırdında olmak, dünyayı beşerî anlama tercüme etme temayülümüzde belli bir şaşkınlığa uğrama, hatta biraz eğlenme anlayışımızı kaybetmememiz gerektiğinin hayli önemli olduğu kanaatindeyim.

Ne o balinaların neden böyle bir davranışta bulundukları hakkında herhangi bir fikrim vardı ne de anlatanın hatırladığı gibi mükemmelce dizilip şarkı söyleyip söylemediklerini biliyordum (ne de olsa hafızanın arzu edilen hikâyeye uyumlanma yeteneği vardır) ama olanların kadının kıyıda durmasıyla hiç ilgisi olmadığından kesinlikle emin sayılırdım. Balinaların her ne kadar bizim düşündüğümüz şekilde hareket etmeleri mümkün olsa da eminim akıllarına gelebilecek son şey bu kadına serenat yapmak

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

olurdu. Ben bu davranışa başka pragmatik fikirler uydurabilirdim.

Rastlantı bu ya, o söylenen sularda kano yapmışlığım vardır, dolayısıyla oradaki akıntıları ve bunların gel-gitlerle nasıl değiştiğini bilirim. Balinalar akıntının en dirençsiz noktasına dizilmiş ve orada biraz dinleniyor olabilirler. Çıkardıkları (insan kulağına başka bir dünyadan gelen viyaklama, ıslık ve kasılmalar gibi gelen) sesler ise memnuniyet sesleri olabilir. Ya da sırtlarını askerî sonar gibi bir tür sualtı hareketlenmesine döndürmüş olabilirler ki bu durumda da çıkardıkları sesler bir dizi rahatsızlık çığlıkları olabilir; zira Puget Sound bölgesinde başka şeylerin yanı sıra bir nükleer denizaltı ve bir de deniz-hava üssü bulunuyor. Bu sulardaki sürüler dünyada en çok izlenenlerin başında geldiği halde deniz memelisi uzmanları hâlâ daha davranışlarının nasıl yorumlanacağından emin değiller. Elbette bu ne onları yorumlamaya ne de ticarileştirmeye engel teşkil ediyor. Stüdyoda insan kulağının tanıyabileceği kalıplarda kaydedilmiş balina şarkılarını satın alıp meditasyon veya masaj seansınıza uygun meze yapabilirsiniz. Tamamen sanal ortamda ve mevzubahis balina ne mutlu ki bundan tamamen bîhaber olsa da bir balina evlat edinebilirsiniz. Veya bir tur teknesine binerek su püskürtürken o kocaman gözüyle size (ve elbette küpeşteden uzanan diğer yirmi kişi gibi sadece size) baktığına yemin bile edebilirsiniz.

Ticarîliklerine rağmen balina gözleme turlarına karşı şahsî bir garezim yok. Tek bir kişiyi daha çevreci yapacaksa sonuna kadar desteklerim; elbette tekneleri idare

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

edenler çok yaklaşmadıkça ve özellikle de bu yapılan başka canlıların varlığını kabul edip saygı gösterme vesilesine dönüştüğü sürece. Bu kendisiyle bambaşka bir yaratık arasında özel bir bağ bulunduğu iddiasına dönüştüğünde o zaman işin rengi çok değişiyor.

Doğal fenomenlere beşerî hissiyat ve maksat atfetme eğilimi için *"Şu zavallı yanılgı"* demişti sanat eleştirmeni ve doğa bilimci John Ruskin. Fakat ortada her ne kadar kesin bir yanılgı olsa da buna acınası deme konusunda tereddütlerim var. Bilim dışı olduğu kesin. Duygusal mı? Kesinlikle. Kimileri bunu temalı parka doğayla iç içe olma yaklaşımına benzer şekilde doğayı metalaştırmanın bir başka şekli diyebilir; başkalarıysa insanoğlunun kendi öznelliğimizle sınırlı olduğumuz için dünyayı da bu şekilde görmenin doğal olduğunu söyleyecektir. Fakat bu beşerî olmayanın üzerine beşerînin yansıtılması her ne denli çelişkili bir biçimde yalnızca kendi terminolojimizle mümkün olsa da ayrıca kendi ötemize geçme arzusunu da dillendiriyor. Bu kadıncağızın balinaların onunla konuştuğunu iddia edip kendini inandırdığı bir dramı oynadığını düşünmeme rağmen yine de ona itiraz etmek bana güç gelmişti. Başkalarının gördüğü hayalleri yıkan insanlarla karşılaşmıştım ve bu hiç de hoş bir durum değildi. Çekincelerim hakkında hiçbir şey söylemedim; bunun yerine anlattıkları için kendisine teşekkür ettim. Ve bunu sadece kadının yaşadığı deneyimi aşağılama veya itiraz etme niyetim olmamasından değil ama aynı zamanda onun yerinde ben olsaydım aynı şekilde tepki verip vermeyeceğimden hiç emin olamadığım için yapmıştım.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Psikoloji yüksek lisansımı yaptığım sırada alanının en iyisi ve ileride Nobel kazanacak bir kişiyle birlikte olasılık teorisi üzerine yoğunlaşmıştım. Şimdi bugün bile dokuz kere para atılsa ve her seferinde tura gelse bile onuncusunda yazı geleceğine dair bahse girmekten kendimi alamam. İçimden gelen his, her para atışının bir öncekinden bağımsız ve olasılığın elli elli olduğu bilgime meydan okur. İşin gerçeği, burada açıklanacak bir durum da olmamasıdır. Paranın hafızası yok. Düşünmüyor; düşünen benim. Kumarhane işletenlerin de bildiği gibi benim düşünce yapım akılcı değil. Ben aslında var olmayan bir kalıp (anlamlandırma) buluyor veya yaratıyorum.

Kültürel antropolog Clifford Geertz'in ünlü tespitiyle "erkekler bizzat kendi ördükleri değer ağlarında asılı duran hayvanlardır," dediği gibi kadınlar da öyledir. Gündelik hayatın rastgeleliği gibi görünen bazı durumlardan bir kalıp algılayarak şansı anlamlı, tesadüfü maksatlı diye yorumlarız. Örneğin her şeyin üçerli gruplar halinde olduğunu görme eğilimindeki tek kişi sanırım ben değilimdir.

Bir film, kitap veya birisi hakkında uzun zamandır bir çift lâf etmedim, üçüncünün hem de etkin bir şekilde ya da normalde ummayacağım yerden gelmesini bekliyorum. Bu gibi rastlantıların en basit anlatımla yönlendirilmiş bilinç anları, zihnimin rastgeleliğe düzen dayatması olduğunu bildiğim halde yaşandıkları anda bir miktar sevinç ve elbette biraz da rahatlama hissi oluşuyor. Geertz'in de işaret ettiği üzere şansın kapıyı çalmasından tiksinti duyulmasında son derece insanî bir yön var. Tıpkı onuncu kez yazı tura

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

atılmasında olduğu gibi, aklımız bize aksini söylediği halde hâlâ bir önem taşıdığına kanıyoruz. Biz belli kalıpların budalasıyız, genellikle "anlamlandırma arayışı" denilen uğraşın gönüllü denekleriyiz.

Bir Cizvit koleji olan Seattle Üniversitesi'nin yıllık 'Anlamlandırma Arayışı' kitap şenliğinde birkaç kez konuşma yapmış olduğum için Cizvitlerin öteden beri bildiklerini tahmin ettiğim anlam arayışı ile bir sorunum olduğunu itiraf ettiğimde ciddi bir incelikten yoksun olmakla pekâlâ suçlanabilirim. Aslına bakarsanız çok sorunum var. Bunların en başında geleni de bunun din tarafından seçilmiş bir anlam taşıdığı duygusu hissetmem; sanki bu o kendini dindar değil ruhanî sananlar için yarı laikleştirilmiş "Tanrıyı arama" veya yeni ambalajındaki Tanrı gibi bir şey.

Kendimi ruhanî olarak düşünme fikrine direniyorum; bu yafta hem aşırı muğlâk he de aynı zamanda kendine aşırı önem atfetmek gibi geliyor bana. Ama terim öylesine yaygınlaştı ki yine de kendimi aynı şekilde tanımlanmış buluveriyorum. Din (ve siyaset ve varoluş) hakkında çalışıp yazdığım için sıklıkla inanç konusuna çok derin bir özlem besliyormuşum sanılıyor. "*Aaa, siz o arayıştaki kişisiniz,*" deniliyor yüzüme ve bu her seferinde sanki ben altmışlardan bir pop gurubunun veya yeni bir dinî tarikatın üyesiymişim gibi çınlıyor kulağımda.

Bu çıkış bana çok garip geliyor. Örneğin eğer din değil de suç üzerine çalışıyor olsaydım (belki katı Freudyenler hariç) bu kadar çok insanın benim içimde bir suçlu olmak için derin bir arzu beslediğim varsayımında bulunacaklarını hiç sanmam. Aslına bakarsanız

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

araştırmacılar dinin Sherlock Holmeslarıdır. Aynı Sherlock gibi onlar da gözlem yapar, fark eder, araştırır, derinine iner ve hiçbir şeyi bahşedilmiş kabul etmezler. Bu insanlar entelektüel birikimli gözlemcilerdir ve eğer iyi gözlem yapacaklarsa aynı psikoterapistlerde veya antropologlarda olduğu gibi belirli bir önyargısızlık gereklidir. Ne var ki, birçok insan din araştırmalarının böyle bir önyargısızlığa pek fazla bir alan bırakmadığını düşünüyor. Duygudaşlık ile sempati duymayı birbirine karıştıranlar anlamak ile tanımlamak konusunda yanlış yapıyorlar. Dolayısıyla benim açımdan yaptığım araştırma ve çalışmalarda kişisel bir şey olması gerektiğinde ısrar ediyorlar. Sanki bu olmaksızın beni heyecanlandıran, beni harekete geçiren veya en basit tabiriyle her sabah yataktan kalkmamı sağlayan (hayatı yalnızca olduğu gibi kabul etmeyip coşkuyla yaşamamı sağlayan) şeyin o "daha yüce" boyutu eksikmiş gibi görünüyor. Öyle ki, varlığımın anlamı, her düşüncemi ve hareketimi kutsayacak olan belirsiz yüce bir amaç için olduğunu kabullenmeye giden doğru yolu bulana dek siyasî, sosyal ve entelektüel yönlerden dolu bir yaşam sürmem yetmezmiş gibi geliyor onlara.

Arayıştaymışım gibi varsayılan durumumu iyi niyetle düşündükleri açık fakat yine de bunu çocuğun sorduğu garip bir soruya verecek cevabı olmayan bir yetişkinin çocuğun başını okşamasına benzer sözel bir pışpışlama hareketiymiş gibi hissetmekten kendimi alamıyorum. Benim yalnızca kayıp olduğumu değil (yoksa neden doğru yolu bulmam gereksin ki?) aynı zamanda kayıp olmamın sıkıntı kaynağı olduğu

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

düşünülüyor. Dönüp dolaşıp kendimi tekrar katiyetçiliğe temkinli yaklaşmanın zavallı bir şekilde güvensizlik diye yorumlandığı, bilinmeyebilirlikten hoşlanmanın ise cahiliyet işareti sayıldığı kayıp ruhlar bürosunun önünde bekler buluyorum.

Ama beni kayıp sayacaksanız bile en azından mutlu bir kayıp sayılmama izin verin. Kesinlikle, kültür eleştirmeni Walter Benjamin'in saptamasıyla, "*kişinin şehirde yolunu bulamaması önemsiz ve banaldir; cahil olmaktan başka bir şey gerektirmez. Ama kişinin sanki bir ormanda kaybolmuşçasına şehir içinde kendini kaybetmesinin altında bambaşka bir ekol yatar.*" Deneme yazarı Rebecca Solnit Kaybolma Kılavuzu[1] (ilk gördüğüm anda imrendiğim bir başlık) adlı kitabıyla bunu bir adım ileri taşımıştı: "*Kaybolmuş olmak tamamen burada olmaktır, tamamen burada olmaksa belirsizlik ve gizemin içinde bulunabilme yetisi demektir. Dünya senin onun hakkında bildiklerinden daha geniş hale geldiğinde*" çelişkili bir, "*bilinmezliğin içinde kendini evinde hissetme sanatına dönüşür,*" diye yazmıştı. İster coşku ister korku neticesinde olsun dünyanın senin etrafında dönmediğinin bilincine varıyorsun.

İnsanların dünyanın merkezinde olmadıklarının farkındalığı hâlâ kolay kabullenilmiyor. Bilim birçok bakımdan insanın öz-saygısına hakaret ediyormuş sayılıyor. Kendimizi önemseme projektörlerinin ışığı altında daima baş köşede kendimizi görme eğilimindeyiz. Kendimizi olduğumuzdan çok daha büyük

1 **ÇN:** Orijinal adı: *A Field Guide to Getting Lost*, Encore Yayınevi, Çevirmen Gökçe Gündüç

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

zannederek zaman ve mekânın her ikisinde de fazla yer işgal ediyoruz.

Güneşin dünyanın etrafında değil, dünyanın güneşin çevresinde döndüğünü gözlemlemiş olduğu için şiddetli bir biçimde sapkınlıkla suçlanmış olan Galileo Galilei'nin ev hapsinde ölmesinin üzerinden bu yana dört asır geçti. Ondan yalnızca kırk iki yıl evvel yerkürenin sonsuz bir evrenin içinde yalnızca bir toz zerreciği olduğu kavramını dillendiren Giordano Bruno kazığa bağlanıp yakılmıştı. Şimdilerde bakış açımız çok daha geniş ya da en azından öyle olduğunu sanıyoruz. Örneğin evrenin yaklaşık 14 milyar yaşında olduğunu kabul ediyoruz (daha kesin söylemek gerekirse 13,8 milyar ama milyara yuvarlanan iki ondalıkla ne kadar kesinlik beklenebilir o da ayrı hikâye). Ne var ki, bu açıklama özü itibariyle yanlış. Bu bilgi evren değil bizim hakkımızda, yani bizim araştırdığımız evren hakkında. Evrenin yaşına destek olması için atıf yaptığımız şey, varlığı tespit edilen en uzak yıldızdan dünyaya ulaşan ışığın hızı olduğuna göre, inceleyip gözlemlediğimiz şey de merkezinde bizim bulunduğumuz muazzam bir uzay. En gelişmiş uzay teleskoplarıyla bile evren insanlığın gözlemleriyle sınırlı, bu nedenle de artık astrofizikçiler, kullandıkları dile ekledikleri önemli bir sözcükle "*gözlemlenebilir*" evren diyerek temkinli davranıyorlar.

Daha ayakları yere basan bir seviyede insanoğlunun baş köşeye oturmasında ısrarcılık, okul kitaplarında evrimin safhalarını gösteren şemayla betimleniyor. En başta yumrukları yere değen maymundan eşit aralıklarla doğrulup altıncı ve son adımda dimdik ve

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

kararlı bir şekilde yürüyen modern insana geçiş yapılıyor. Gerçekçi olarak temsil edilmiş zaman çizgisinin iddialı biçimde Homo Sapiens (kelime anlamı akıllı insan) olarak adlandırılmış türün nihayet ortaya çıkışını göstermesi için birkaç sayfa genişlikte olması gerekirdi — o nihayet sözcüğünün kendisi de kaçınılmaz hatta muzaffer bir ilerlemeye işaret ediyor ama olsun. Kendimizi, kendi var oluşumuzun yıldızları gibi görüyoruz ve böylesi bir kendini önemseme ne kadar doğal, hatta öznelliğimizi de göz önünde bulundurursak kaçınılmaz gibi görünse de bunun istenmeyen sonucu olarak evrimin hedefinin insanlar olduğu iması ortaya çıkıyor. Bu elbette bilimsel değil dinî bir fikir. Hedef, içinde önceden tasarlanmış bir niyet barındırır ama bilimde niyet bulunmaz. Heyhat dinde bu vardır. Sosyolog Peter Berger'ın sözleriyle özetlersek, "Tüm bir evreni beşerî ehemmiyette tasavvur etme adına küstahça bir çaba."

Özellikle de yeryüzünde olağanüstü bir olanaksızlıkmış gibi görünen yaşamın gelişmiş olmasını da göz önünde bulundurursak bu zavallı yanılgıdan kaçış yokmuş gibi görünüyor. Milyarlarca yıl boyunca herhangi bir noktada oluşabilecek şu veya bu yöne doğru en küçük bir kırılma, yaşamı imkânsız kılabilirdi. Söz gelimi eğer protonlar yüzde 0,2 daha ağır olsaydılar bunlar bozulup nötronlara dönüşerek elektronlara tutunamayacaklar ve sonuçta atomlar da oluşamayacaktı. Bizim canlı bir tür olarak ortaya çıkışımızdaki olasılık yüzdesi o kadar düşüktü ki saf bir insanî bakış açısından yaşamın bizzat kendisi başlı başına bir mucize olarak addedilebilir. Bu durumda evrenin sadece beşerî

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

yaşam için ince ayarlı olduğunu değil aynı zamanda bu ince ayarın bir niyet meselesi olduğunu varsayacak bir mantık sıçraması için de tek bir adım yetiyor. Bu elbette ilâhî bir niyet. Dolayısıyla bütün bu "zeki-tasarım" fikri ortaya çıkıyor—bu ne şiş yansın ne kebap ideolojisinin savunucuları bunu yaratılışın daha saygı görür bir formu gibi konumlandırmaya çalışıyorlar. Ne var ki bu fikir, evrimi de kabul ediyormuş gibi görünse bile zeki-tasarım temelinde yatan prensip olan tesadüf ilkesini inkâr ediyor.

Tesadüf ilkesini şansın evrilmesi olarak da düşünebilirsiniz. İnsanın varoluşu birçoklarına göre mucizevî görünebilir fakat temelindeki partiküller kapsamında bu, yalnızca sonsuz sayıdaki minnacık kuantum oluşumları bulunan bir fizik problemidir. Bu elbette bireysel seviyede olduğu kadar türler için de geçerli bir doğrudur. Örneğin hayal gücümü fazla zorlamadan bile geri dönüp baktığımda tarihin şu veya bu noktasında işler şu veya bu yöne doğru kırılsa yaşamış olabileceğim ve hâlâ yaşayabileceğim başka birkaç tür sayabilirim. Ve bunların her biri hem hâlâ ben ama yine de farklı bir ben olurdu. Ben (ve biz hepimiz) bir tesadüfün, tercih edilen ve diğerlerine kapının kapatıldığı olasılıkların ürünüyüm ve bunların tümü beni yaşamımın bu noktasına ulaştırdı ve daha önümde görünmez başka birçok kırılmalara sürüklemeye de devam edecek.

Bunların hiçbiri bizim kendi seçimlerimiz değil. Düşünmeye başlayan çocuk her biri bir öncekinden bağımsız belirli küçük olaylar sıralamasında kendi varlığını mümkün kılan şans zincirini izlemeye çalışırken

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

tesadüfün gücünü keşfeder —geç gelen bir otobüs, kazayla yere düşürülen kitaplar ve bir erkekle bir kadının tanışıp âşık olup kendi anne babası olmasına yol açan birçok rastlantının herhangi biri. Ve eğer bu bağlantıların herhangi bir noktasında başka bir şey yaşanmış olsaydı. Ya otobüs zamanında gelseydi veya kitapları daha sıkı tutmuş olsaydı? Var olmayacağını fark etmek insanı ne kadar da aciz hissettirir.

Tesadüf, beşerî var oluşu yücelten bir şey değildir. İçerisinde hiçbir değer bulundurmaz, hiçbir bireye belirli bir önem atfetmez. İnsanın kendine atfettiği öneme ve benmerkezciliğe tezat oluşturur zaten birçok insanın her şeye rağmen önemli olmakta ısrar etmesi, Tanrı'ya, meleklere, kader yıldızlarına iyi veya kötü kader atfetmesi de bu yüzdendir. Öte yandan olayları üçerli şekilde görüp yorumlama ve kısmet deme eğilimimiz ise genellikle yönlendirilmiş dikkat meselesidir.

Örneğin kaçırdığı ama düşmeyen uçağı kim hatırlar? Ya da bir toprak kaymasının altında kalmaktan veya sisli bir günde otobanda zincirleme kazadan kıl payı kurtulmada kast edilen zaman aralığı ne kadardır? Bir dakika mı beş mi? Bir saat yoksa bir gün mü? (California'nın kırsallarındaki depremden sonra, "Tam bir sene önce oradaydım," dediğimi hatırlıyorum.)

Buna benzer sorular Yale psikologları tarafından incelenmiş ve çoğu dindar kişinin hayatlarında yaşanan kazalar, boşanma, hastalık ve hatta kendilerine yakın kişilerin ölümlerinin bile bir neden için başlarına gelmiş olduğuna inandıklarını görülmüş. Bu hiç de şaşırtıcı değil ama asıl sürpriz araştırmacılar ateistlerin

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

çoğunun da aynı şekilde düşündüğünü keşfedince yaşanmış. Bu da sürpriz değil. Asıl şaşırtıcı sonuç araştırmacılar ateistlerin çoğunluğunun da, yaşananların anlamını ilâhî irade yerine kadere yüklemiş olsalar da, aynı şekilde düşündüğünü öğrendiğinde ortaya çıkmış. Rebecca Goldstein'in veciz biçimde açıkladığı gibi, *"Anlamlandırma arzusu en az inanma isteği kadar güçlüdür."*

Ateistler de tesadüfü reddederek ve yaşamda "daha fazlasında" ısrar ederek mana arama, değer yükleme işine girişmişler gibi görünüyor. Peki bu "daha fazlası" nedir? Psikanalist Ernest Becker şöyle açıklıyor: *"Çocuk size 'Ben kimim? Hayatımın değeri nedir?' sorusunu sorduğunda o aslında çok daha hedefe yönelik bir soru soruyor: evrende birincil değerde bir nesne olarak görülmeyi arzuluyordur. Bundan başka bir şeyi değil."*

Hayatın "yaşamaya değer" olması gerektiği fikri en azından zamanı ve özgürlüğü yani o lükse sahip olup o değerde ısrar edebilen ayrıcalıklı batılılara aşina görünebilir. Ne ki, bu aşina görünen yanıltıcı da olabilir. Değere yapılan vurgu, her birimizin kendi değerini hatta var olma hakkını kanıtlaması veya en azından iddia etmesini çağrıştıran talebiyle sinsilik içeriyor. Bir çeşit varoluşsal kapitalizmde, finans piyasalarının görünmeyen eli gibi fiyatların bizim değil de gizli birilerince belirlendiği ve bazılarının diğerlerinden daha fazla prim yaptığı bir tür varoluş borsası gibi bir şey bu.

Evangelist papaz Rick Warren gibi bazıları için bu gizli el Tanrının elidir. 'Amaca Yönelik Yaşam' adlı çok okunan kitabı (kitabın adı bana kendilerini kalp krizi geçirene kadar zorlayan A tipi kişilikleri düşündürüyor)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

garip bir şekilde yaptığı faydacı çıkarımda, hayatı daha yüce bir amaç için özel tasarlanmış ve kullanılması gereken bir aletmiş gibi gösteriyor. Her birimizin aşkta veya işte, tasavvurda veya eğlencede (ve elbette eğer çok şanslıysak bunların hepsinde birden) bulduğumuz birçok amaç onu neredeyse hiç ilgilendirmiyor. Onun ilgi alanı, "*Tanrı'nın sizi bu evrene yapasınız diye getirdiği*" diyerek tanımladığı "nihai," "yüce," "evrensel" amaç. Kısacası bir misyon. Dahası, bu yalnızca misyonlu bir yaşam değil misyon için yaşamak diye tarif edilmiş.

Belki de eski bir manastır okulu öğrencisi kız için kaçınılmaz olarak misyonları, içi sürekli dua etme ihtiyacı içindeki akıl almaz şekilde fedakâr rahibelerle dolu ücra yerlerdeki binalar diye hayal ederdim (ama daha sonraları misyonları Graham Greene'in Güç ve Zafer'indeki işkence edilen viskici papaz ile sakin ve doğrucu "sessiz Amerikalı" olarak canlandırmıştım). Ama misyonlar artık büyük bir iş koluna dönüştüler. Yeni başlayanlardan en büyük holdinglere dek misyon bildirimleri kâr etme yarışı, eğreti bir ahlâkî vizyon kılığına sokulmuş şekilde websitelerinin baş köşesinde bayrak gibi dalgalanıyor ve televizyon reklamlarında bangır bangır duyuruluyor. Hepsinin de amacı "yaşama iyi şeyler katmak," "fark yaratmak," "insanların hayatına dokunmak," veya "dünyayı daha yaşanabilir kılmak." Saf bir gözlemci bu şirketlerin her ne kadar yalnızca azim gücüyle de olsa dünyayı kurtarmaya girişmiş peygambervâri iyilikseverler olduğunu zannedebilir.

Rick Warren'ın misyonu ise dışarıdan amaç tedarik etmek. İnsanı hayrete gark eden beşer merkezci

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

fikir, *"Temel hedefi ve amacı insanoğlu olan evren özel olarak yaşamla bir bütün şeklinde tasarlanmıştır"* diyor ve *"Tanrı bu gezegenin iklimini biz yaşayalım diye oluşturdu."* diyerek de bitiriyor. Bunu mutlak doğru diye belirttikten sonra okurlarını, *"Tanrı size bir amaç yüklemiş,"* diye onlara güvence verir ve bu amacın tam olarak ne olduğunu hiç belirtmese de bunu kabullenmelerini kolaylaştırır. Eğer amaç önceden belirlenmişse siz de kendinize bir yenisini bulmaktan rahatça sıyrılırsınız. Fakat Warren bir amaç yüklerken bile bunu geri alıyor çünkü ilâhî bir varlığa sorumluluk taşeronluğu yaptırmak kişinin sorumluluk duygusunu ortadan kaldırmak anlamına geliyor. Artık size değil her şey Tanrı'nın takdirine kalmıştır. Ve eğer siz de onun "Tanrı'nın vasıtası" diye adlandırdığı kişiyseniz bunun da sizi değer ölçeğinde epeyce yüksek bir yere yerleştirdiği varsayılıyor.

Kati inanç ile yaşamın anlamı denilen kaygan zeminde yürürken Warren bu anlamın öznel olduğu hakkındaki derin rahatsızlığı istismar ediyor bunun bahşedilmiş değil inşa edilmiş bir şey olduğunu iddia ediyor. Thomas Nagel şu sözleriyle bu rahatsızlığın sesi olmuştur. *"Kimya ve fizik ile ortaya çıkan evren her ne denli güzel ve hayranlık uyandırıcı olsa da anlamsızdır, en köktenci manasıyla anlamdan yoksundur."* Ne var ki, Nagel gibi akılcıymış görünen bir izlenimci bile bunu kabul edilemez bulmuştu. *"Var oluş muazzam bir şeydir,"* diye devam ediyor, *"ve gündelik yaşam her ne kadar vazgeçilmez olsa da bilincin başarısızlığıdır bahşedilmiş hayata karşı yetersiz bir cevapmış gibi görünür."* diye bitiriyor.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Ben Nagel'e hayranım (zaten bir yarasa gibi olmak nasıl bir şeydir diye sorabilen bir filozofa nasıl hayran olunmaz ki?) ama burada ipin ucunu kaçırdım. Evrenin sonsuz kayıtsızlığının farkında olmak gerçekten bilincin başarısızlığı mıdır? Yoksa görülen başarısızlık gündelik hayatımızdaki sabırsızlığımız mıdır? Eğer hayata yeterince tepki veremiyorsak bence bunun sebebi birbiri ardına sıralanmış son derece sonsuz küçüklükte şans olasılıklarının üst üste binerek karbonlardan oluşan bir yaratığı ortaya çıkarıp üstüne üstlük bir de ona "Benim burada ne işim var?" sorusunu sordurabilen olağanüstü kutsamayı reddettiğimiz içindir.

Her şeyin bir anlamı olması da gerekmiyor. Hem son derece dindar görünürken hem de Warren'a has bir ısrarcılıkla her şeyin manası var demek bana temelden din karşıtı gibi görünüyor zira bu bilincin gerçek başarısızlığını temsil ediyor: tüm bunlardaki katıksız muhteşem ve gizemli tesadüfiliği anlamayı reddediş. Bence Nagel'in irdelediği nokta buydu. Böylesi bir reddediş en hafif tabiriyle nadan en ağırıyla da yaşamı inkâr eder görünüyor. Warren var oluşu bir amaç meselesine sabitlemeye çalışarak aslında var oluşun gündelik yaşamdaki hayatî ve karmaşık yapısını yok sayıyor.

Yaşamın "ilâhî" (her şeyin yüce en tepede yer alan) bir anlamının bulunmaması hayatı boş veya anlamsız kılmıyor. Aksine her şeyi daha da anlamlı hale getiriyor. Aynı kadercilerin kaderden bahsettikleri gibi artık bizim de ilâhî maksadı bir bahane olarak kullanamayacağımız anlamına geliyor. Nasıl davrandığımızın, ne yaptığımızın başkalarıyla, toplumla ve gezegenimizle olan ilişkilerin sorumluluğunu doğrudan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

üzerimize yüklüyor. Anlamın ne olduğunu yaptıklarımızla biz belirliyoruz. Ve bu anlamın bir kısmı da sürekli her şeyi biz kontrol etmeyiz, edemeyiz ve aslında hepimiz şansa, kazaya, mutlu tesadüflere, beklenmedik, umulmadık ve rastlantısal sonuçlara tabiyiz demek oluyor.

Evrenin ne kadar muazzam büyüklükte ve benim de içinde ne kadar küçük olduğumu bildiğim için anlam ve önemin azalması için bir neden göremiyorum. Bundan ürkmek bir yana aksine bu beni heyecanlandırıyor. Hayatı, beklenmedik olayları, sapılan yanlış yollarla çıkmaz sokaklarda karşılaşılan şansa keşiflerle kasıtsız manevraları, değeri bilinmeyen talihsizlikleri bir maceraymış gibi yaşamaya izin veriyor. Hayatı doğumdan ölüme dek önceden kararlaştırılmış düz bir hat üzerinde çalışıp didinmek yerine ucu açık bir keşif yolculuğu haline dönüştürüyor.

Dolayısıyla '*Yaşamın anlamı nedir?*' yerine ben kendime '*Yaşamı anlamlı kılan nedir?*' sorusunu sormayı tercih ederim. Misyon yerine her sabah yeni bir umutla ve başına oturacağım işime ve birlikte yol almak ve sohbet etmek isteyeceğim insanlara uyanmayı yeğlerim. Bu, arzuyla, ağız tadıyla ve beşerin yanılabileceğini, kusurlu bir şekilde akılcı olabileceğini kabullenmenin şaşkınlığından duyulan bir mutluluktur. Burada tek bir anlam bulunmamasından zevk alıyorum, ayrıca birçok anlam çıkarılması yerine sonsuz sayıda farklı yollarla kendi öznelliğimiz ve hayal gücümüzü kullanmamızı ve nesnel olarak manasız olanı anlamlı hale getirmemizi seviyorum. Bizim işimiz anlamı seçmek değil bulmaktır.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

O halde anlam arayışının bizzat kendisi bir seçimdir. Kişi için kayıtsız bir evrenin farkındalığını bertaraf etmeye yarayan, teselli edici bir inanç umudu verir. Önemsizlik korkusuna karşı, doğada kişisel hiçbir şeyin bulunmadığını fark etmeye (bunun senin, benim veya bizim hakkımızda olmadığı gerçeği) ve evrende algıladığımız her türlü yorumlamanın yalnızca kendi kurgulamamız olduğu algısına karşı savunmaya geçmedir. Kendimizi önemli yapan bizleriz. Balinaların bize serenat yaptıklarına inanıyoruz. Hatta benim başıma gelende olduğu gibi, Kuzeybatı Pasifik kıyılarında zirvesi karlı dağların bizimle konuştuğunu sanıyoruz.

Rainier Dağı, Cascade Sıradağlarının geri kalan yükseltileri arasında kendi ihtişamlı yalnızlığında yükselir. Özellikle güneşin batmasına yakın onu, aynı Pasifik Okyanusunun diğer yakasındaki ikizi Fuji Dağı'nın bir Japon ressamın fırçasından çıkmışçasına ufuk çizgisinde hafifçe süzülüp yüzen büyülü bir dağ gibi düşlerim. Yüksekliği 4.400 metreye yakın olan Rainier Dağı, Seattle manzarasının mihenk taşını oluşturur, ona ne kadar aşinaysak o da bize o kadar uzaktır. Aynı zamanda da ölümcüldür. Kayıt tutulmaya başlandığından bu yana dört yüzden fazla dağcı buraya tırmanırken ölmüştür, çünkü dağın kendine has, kendi yarattığı bir iklimi vardır. Normalde açık bulutsuz gibi görünen bir havada bile zirvenin üzerinde havada asılı duran merceksel bir bulut görürsünüz. Bu bulutlar çok yumuşak ve sakin görünüşlüdür ama aslında türbülansla oluşurlar; 100 kilometre öteden sakin görünen bulut yanına gittiğinizde cehennemin ta kendisi olabilir.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Ben kar tırmanışı yapmam (Sina Dağı benim için Rainier Dağı'na göre çok daha doğal bir ortamdır) dolayısıyla açık berrak bir yaz gününde dağın kuzey yamacında bulunan Karbon Buzulu'nun birkaç kilometre ilerisinde birbiri ardına sıralanmış sarp dönemeçler bulunan dağ çiçekleriyle bezeli ve güneşin ısıttığı kayaların üzerinde miskinlik eden onlarca dağ sıçanının arasında derin bir vadide yürüyüş yapmaya karar vermiştim. Vadinin tam tepesinde, karla kaplı ve bildiğimi zannettiğimden çok daha yakındaymış gibi duran muazzam bir zirve görünüverdi. Yürüdükçe dağ sıçanlarının yavaş yavaş ortadan kaybolduklarını fark etmem ise biraz zaman aldı aynı şekilde güneşin de. Bir süre önce gördüğüm o tek merceksel bulut bütün zirveyi karartan devasa bir kütleye dönüşmüş ve önce kargaşalı bir griye sonra koyu bir griye sonunda da neredeyse kapkara bir renge bürünerek genişlemekteydi. Daha ben bu dönüşümü seyrederken bile sanki dağ buna karar vermişçesine ve şüpheye mahal bırakmayacak bir çağrı yaparcasına bulut kütlesi beni içine almakla tehdit edercesine bana doğru yaklaşmaktaydı. Sanki dağ, "*Hemen üzerimden in çünkü seni mahvedebilirim. Seni ortadan kaldırabilirim. Sana gücümü kanıtlayabilirim ve bunu asla kimseciklere anlatma şansın bile olmaz.*" diyordu bana. O anda hissettiğim şey hayranlık değil, onun korkunç kara gölgesi ve çaresizlikti.

Bir dağa böyle bir niyet atfetmek elbette çok gülünç. Dağın sadece dağlar ne yaparsa onu yani iklimini oluşturduğunun farkındaydım. Burada herhangi bir kasıtlı kötülük, ölümcül bir niyet ya da benim haricimde dağ açısından bir farkındalık söz konusu değildi.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Ama ben tüm bunlara rağmen işin içinde yine de istemli ve tehditkâr bir güç gösterisinin bulunduğundan emin gibiydim.

Dağdan aşağı var gücümle koşmaya karar verdiğimde sicim gibi yağan yağmur damlaları kayalara çarpıp sekmeye başlamıştı bile. Her geri dönüp baktığımda dağ biraz daha tehdit edici görünüyor, içimi içgüdüsel olarak sonsuz güce sahip bir varlık duygusuyla dolduruyordu ama bu ilâhî bir varlıktan ziyade bir yere konamayan, düşünmeyen, insan olmayan ama pek çok yönden bu dünyaya ait bir varlıktı ve benim bu bireysel beşerî yaşamdaki varoluşumu son derece manasız kılıyordu. Romantik bir doğa tutkunu olarak yaptığım tırmanışımdan aşağıya sırılsıklam olmuş soğuktan titreyen bir fare gibi kayarak inmiştim.

Bu gezegendeki varoluşum hakkında hiçbir yanılsamam olduğunu düşünmediğimi sanıyorum ama ne var ki bunun kendisi bile bir yanılsamadan, benim zavallı hata yapabilirliğimden ibaret. Kibirliliğimin, kendi varlığım konusundaki merkezcilik hissimin bir rüşveti olan romantikliğim devam edip duruyor. Ne denli şüphesiz de olsa, sanırım varoluşumun bir anda kolayca sona erebileceğini kabulleniyorum, içimdeki bir parça kendi önemimi kabullenmeyi inatla reddediyor ve gayrı-şahsî güçlerin içinde şahsî anlamlar görüyor. Aksine yığınla kanıtlar bulunmasına rağmen ben de utanmadan kendi önemim üzerinde ısrar ediyorum.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ALTI

BİR SONU OLMA HİSSİ

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

Yaşamın anlamını tanımlamak şüphesiz sonu gelmez bir çabalamadır. Tüm bir kütüphaneyi, hatta belki birkaçını doldurmaya yetecek kadar böyle tanımlamalar mevcut. Ancak şu tanım bir kere okunduktan sonra unutmanın neredeyse imkânsızlaştığı bir cümleciktir: *"Yaşamın anlamı bir gün sona ereceğidir."*

Sanki kafamdan aşağı buz gibi bir su dökülmüş gibi sessiz bir çığlık attım bu cümleyi ilk gördüğümde. İçerdiği sinsi muzipliği çok sevdim: bilge bir içgörünün ardından aniden keskin bir sonuca varış. Ayrıca birkaç farklı bakış açısından okunabilme avantajı da var— nihilistik (hiççi) karamsarlık, iğneleyici mizah, bilge guru vaatlerini alaya almak ya da insanın burnunu sürten aşırı doz gerçeklik.

Bu veciz söz genellikle Kafka'ya atfediliyor ama beni çileden çıkaran bir biçimde kesin bir kaydı bulunmuyor. Bir keresinde izini sürmek için önde gelen Kafka araştırmacılarıyla da temasa geçtim ama onlar da bildikleri kadarıyla (Kafka'nın yazmış olduğu her kelimeyi bildiklerinden hayli eminler) ona ait olmadığını

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

söylediler (Hâlâ gerçek kaynağını keşfedebilmiş değilim ama baş şüpheli pekâlâ Woody Allen olabilir). Tüm bunlara rağmen birkaç sene evvel kendimi hem bu veciz sözü hem de atfedildiği kişiyi bir tartışma sırasında yaşlanmaya son verme hareketinin ateşli bir taraftarına karşı tekrar ederken buluverdim. Radikal bir biçimde uzatılmış yaşam süresi fikri özellikle de birçoğu biyoteknolojinin muhtemel nimetleriyle kendinden geçmiş olan Silikon Vadisi milyarderleri arasında çok sevilen bir fikirmiş gibi görünüyor. O sıralarda bunlardan biri günde 150 farklı çeşit gıda takviyesi aldığını böbürlenerek anlatıyordu mide duvarına neler yaptığı bir yana sadece bunları yutmak adamın günde en az bir saatine mal oluyordur. Bu bana uzun ömrün yaşamaya değer olduğunu kanıtlama adına hiç de iyi bir yöntemmiş gibi görünmemişti.

Bu olay, tartışmanın Kafkaesk niteliğini daha da artırırcasına ve insanın varoluşçu mevzulara dalmayı bekleyebileceği son yer olan bir kokteyl partisinde yaşanmıştı. Aramızdaki söz düellosunun gerçeküstülüğü karşımdaki kişinin benim yarı yaşımda olması gerçeğiyle daha da kızışmıştı. Ölüm onun değil benim için çok daha yakın ve beklenebilir bir gerçeklikti ne var ki o benim ağırbaşlı sakin duruşumu sanki bir tür başarısızlığın itirafıymış gibi algılıyor görünüyordu. "*Özellikle de sizin gibi biri nasıl olur da olması gerekmeyen sınırlamaları kabul edersiniz?*" diye sordu. "*Yaşam sürenizi ikiye katladığınızda yapabileceğiniz onca şeyi bir düşünün.*"

Güldüm mü yoksa acı acı sırıttım mı bilemiyorum. Muhtemelen ikisini birden yapmışımdır. Ben, "*Bu ne*

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

açgözlülük," der demez yeni tanıştığım bu kişi ateşli bir Evangelist heyecan içinde gen terapisiyle biyomedikal araştırmaların yalnızca yaşlanmayı durdurmakla kalmayıp "ölümü de durdurabileceğine" dair beni ikna etmek için tüm hünerlerini ortaya koydu. Ölümü durdurmak mı? Bunun muhtemelen en büyük oksimoron olduğuna işaret ettimse de karşıdan tepki gelmedi ve ben yeniden elimdeki içkiye sığındım. Adamın bayraktarlığını yaptığı şey son derece bunaltıcı bir fikir gibi görünüyordu.

En sonunda "*Bütün bu söylediklerin günün birinde bilim hayatı iyileştirecek demekten farksız!*" diye karşılık verdim. Ardından da "*Ölmenin nesi yanlış?*" dedim.

Sorum üzerine şaşırıp sustu. Aslında ben de epey şaşırmıştım. Daha önce bu soruyu hiç böylesine pervasız bir biçimde sormak aklıma gelmemişti. Ama şimdi ok yaydan çıkmıştı, salonda alkol kokan nefeslerin arasında dolanıyor mevzunun tam kalbine saplanmış görünüyordu; ne de olsa hafife alınan tüm şeyler arasında ölüm korkusu en büyüğü olsa gerek.

Çalışmalarına diğer yönlerden saygı duyduğun birçok felsefeci ve psikoloğa göre hepimiz bu korkuyla yaşıyoruz. William James ölümü insanoğlunun mutluluk özleminin "[ardındaki] şeytânî fonu" ve "içini kemiren kurtçuk" diye tasvir etmişti. Bir şeylerin içini kemiren kurtçuklar konusunda bayağı bilgili olan şair Philip Larkin (o ünlü tanımıyla dini "*güvelerin kemirdiği sonsuz genişlikteki müzikli brokar*" diye tarif etmişti) "tam bir sonsuzluk içinde ebediyen" kendi ölümü ihtimalinden dehşete kapılmış halde şafak sökene dek

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

uyanık kaldığını yazmıştı. Ernest Becker teknoloji milyarderlerine zorunlu okuma olarak tavsiye edilebilecek 'Ölümün İnkârı' adlı kitabında bu korkunun evrensel olduğunu varsaymış ve bir başka psikanalist Gregory Zilboorg ise bu varsayımı delil olarak kullanmaya kadar götürerek *"Ölüm korkusunun zihinsel işlevlerimizde sürekli mevcut olduğu fikrine kesin gözüyle bakabiliriz,"* diye yazmıştı. Psikanaliz özünde varsayımların altına inip keşfetmek üzere tasarlandığı için "kesin gözüyle bakabiliriz" cümleciği bu mesleği icra eden herhangi biri tarafından kullanılınca beni hayretle dehşete düşürüyor. Aynı şekilde bir şeyler sorgulanmaya gerek olmayacak denli gün gibi apaçık ortada görüldüğünde de bende gerçeğin öyle olmadığına dair bütün şüphe ikaz ışıkları yanmaya başlıyor.

Hayatım boyunca ölümle birkaç kez burun buruna geldim: görev sırasında üzerime ateş açıldı, sivillerin arasında bombardımana maruz kaldım, gazeteci olarak aşırı sağcılar tarafından tehdit edildim (Polis, *"Eğer Tehditlerini eyleme geçirirlerse bizi haberdar edin."* demişti). Ama beni ölüme en yakın hissettiren olay, belki de benim kendi hatam olduğu içindir, gayet sıradan bir araba kazasıydı. Amerika'nın Orta-Batısındaki bir yarış pistinde arabanın kontrolünü kaybettim araba uzun bir süre kayıp savruldu ve ardından da süper yavaş çekimmiş görünen bir ivmeyle birkaç takla attı. "Buraya kadarmış," diye geçirdim aklımdan gayet alışılmadık dingin bir tevekkül içerisinde. *"Tam burada ve şimdi öleceğim. Hayatımın gözümün önünden geçtiği yer burası."* Heyhat gözümüm önünden hiçbir şey

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

geçmedi. Ölüme yaklaşma deneyimi sırasında hayatlarının özetini gören insanların söylediklerinin aksine zihnimde tek bir cümlenin takılıp kalarak sürekli tekrarlandığını hatırlıyorum. "*Bu ne kadar salakça bir ölüm şekli*," deyip durmuştum kendime.

Araba nihayet tavanından geri ne kaldıysa onun üzerinde durduğunda ben de beni koltuğuma bağlayan kemerlere asılı baş aşağı sarkıyordum. Üzerindeki birkaç eziğe rağmen kaskım sayesinde vücudumdaki morluklarla egomun aldığı yaralar dışında hâlâ hayatta olduğumu şaşkınlık ve rahatlamayla karışık duygular içinde fark etmem biraz sürmüştü. Bir süre sonra bu şekilde ölmek yerine örneğin neden bir savaşta öldürülmek daha salakça bir ölüm yöntemi olurdu diye kendi kendime sormak aklıma geldi. Ve elbette tam olarak nasıl bir ölüm yönteminin daha zekice olduğunu düşünürdüm acaba?

Kişinin kendi ölüm yönteminden utanması, bunu düşünmenin abukluğu bir yana, eminim ben merkezciliğinin de en somut örneği olsa gerektir. Kendime rağmen ve bu anlam bana hiçbir şey ifade etmeyecek olsa da aslında ölümümün bir anlam taşıması konusunda ısrar edip duruyordum ve eğer ölürsem ne yazık ki artık bunu görmek de nasip olamayacaktı. Thomas Nagel'ın hiç böyle bir durumla karşı karşıya kalıp kalmadığını bilmiyorum fakat sonraları onun ölmek konusunda yazdıklarıyla yaşamış olduğum ikilemi teşhis ettim.

"*Dışarıdan yeterince uzaktan bakıldığında*" (Nagel'ın teorik "hiçbir yerden manzarası") "*doğumum kaza sonucu,*

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

hayatım amaçsız ve ölümüm önemsiz gibi görünüyor. Ama içeriden bakınca hiç doğmamış olmam neredeyse hayal edilemez, yaşamım muazzam önemli ve ölümüm de felaketmiş gibi geliyor."

Bunlar kulağa aşağı yukarı doğru geliyor ne var ki Nagel burada biraz kurnazlık yapıyor. Elbette kendisini var olmamış gibi algılayabilir yoksa bu cümleleri yazmış olamazdı. Asıl sorunlu gibi görünenler, var olmayışın şartlarının bulunması da mümkün olmadığından hayli çelişkili de olsa kendisinin gelecekteki var olmayışının şartları. Nagel'den önce birçoklarının da işaret ettiği üzere biz doğmadan öncesinde bizim var olmayışımız gerçeği en azından reenkarnasyona inanmayanlar açısından bir mesele değildir. Benden önce dünya, bensiz bir dünya demek değildir; ancak benim açımdan benden sonraki dünya mutlaka öyle demektir. Benim gelecekteki var olmayışım hayli mütevazı ve son derece kişisel bir önermeymiş gibi görünüyor.

Soyoluşsal (=filogenetik) seviyede (insan ırkının tümünün var oluşu babında) nükleer savaş ile küresel ısınma gibi devasa tehditler insanlığın sonu hakkında şüpheler ortaya çıkardı. 'Bizim Olmadığımız Dünya' adlı çok satan bir kitap (*The World Without Us*) bütün insanların aniden ortadan yol olmaları halinde doğal yaşamın nasıl yeniden ağırlığını koyacağı üzerine kafa yormuş (cevabı: hayret verici bir hızla). Soyoluşsal durumda algılayabiliyormuşuz gibi görünen şey ontogenetik seviyede —yani kendi var oluşumuzun şartlarında— sorunlu bir hale dönüşüyor. Bütün insanlığın yeryüzünden silinmesiyle onların içinden

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

özel birinin yani sizin olmamasını hayal etmek arasında muazzam bir fark varmış gibi duruyor.

Kişisel önem anlayışına yapılan kaçınılmaz aşağılama olan ölüm, kimliğin üzerindeki en büyük tehdit gibi görülebilir. Ardından da sanki bir parçamız hâlâ canlı kalacak da bununla uğraşacakmış gibi sık sık akla "Acaba ben ölünce ne olur?" sorusu gelmeye başlar. Hani neredeyse bizsiz bir dünyanın var olabileceğini tahayyül etmek neredeyse imkânsızdır.

Din olgusunun en iyi yanı genellikle ölümü ele alış biçimidir. Ritüelleri, geride kalanların hissizlik ve şaşkınlık halinden çıkmalarına yol göstermek ve hepsinin topluca etkin olarak yas tutabilmelerini sağlayacak bir düzen oluşturmak üzere tasarlanmıştır. Yahudilerin ölüleri için okudukları *kadiş* duası; Müslümanların cenazelerde okudukları Kur'an'ın açılış sureleri olan *fatiha*; Hinduların naaş başında üç gün beklemeleri; Katolik Keltlerin yine naaşın başında sabahlamalarının tümü ölümün kabullenilmesi hatta saygıyla onurlandırılmasına işaret eder. Bunlar, inkârı dışlayan geleneklerdir.

Ne var ki, böylesi geleneklerde dahi inkârda ısrar sürdürülmektedir. Örneğin Yahudilikte yakınını kaybetmiş yas tutan birisine "Sana uzun ömür dilerim" demek standart bir selamlaşmadır. Elbette bu iyi niyetlidir ama doksan yaşındaki annemin ölümünden sonra bana söylendiğinde ürperdim çünkü uzun ömrün dindar bir samimiyetle temenni edilecek bir şey olduğundan pek emin değildim. Aslına bakarsanız annem bizzat öyle olmadığını bana söylemişti. Uzun ömür

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

iki tarafı keskin bir nimet ve muhtemelen de nimetten daha ziyade bir lanet olabilir. Nitelik yerine, çökmekte olan bedenin gündelik var oluş gerçekliğinde sayılarla soyutlanan uzun yaşam süresine değer biçer.

Gerçekten ne kadar uzun bir ömür istiyoruz? Dünya yüzündeki yaşam süresi artık tarih boyunca olanın neredeyse iki katına ulaştı. Yaşlılık nedeniyle ölmek bir zamanlar nadir görülürdü. On dokuzuncu yüzyılda mikropların rolü keşfedildikten sonra salgınlar sonucu toplu ölümler hızla düşmeye başladı. Yirminci yüzyıl tıbbının antibiyotiklerle evrim geçirmesine dek apse yapan bir diş veya temizlenip kapanmayan bir kesik sizi öldürebilirdi. Keza doğum sırasında veya bebeklikte ölüm son derece sıradan vakalardı. Günümüzün ölümcül hastalıkları (en başlıcaları kanser ve kalp rahatsızlıkları) katı bir ironiyle Batı çağdaşlığının lüksleri olarak görülebilir. Aslında bunlar yeterince uzun yaşamanın sonucunda ölünecek hastalıklardır.

Dolayısıyla kokteyl daveti sırasında bana neden yaşam süremi iki katına çıkarmak istemediğimi soran rakibimin çok iyi bir noktaya değindiğini teslim etmek zorundayım. Geçen yüz elli yıl boyunca insanlık zaten tam da bunu yapmış olduğu için eğer yapabiliyorsak neden tekrar yapmayalım? Ne de olsa Batılıların çoğu, orta yaşı geçmiş herhangi birinin içgüdüsel olarak kanıtlayabileceği üzere, doğanın izin verdiğinin ötesinde yaşıyor. Bir zamanlar kadınların menopozunu göremeden öldüğü yerde şimdi büyük bir çoğunluğu artık yaşamaları için biyolojik herhangi bir "neden" olmamasına rağmen bu simgesel eşiğin çok

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ötesinde yaşıyor. Viagra'nın ticarî başarısı da yaşla birlikte hızla azalan sperm sayısında olduğu gibi aynı şekilde erkeklerin biyolojik atıllığının gözden kaçmaz işaretidir. Ne var ki, üreme yılları geride kalmış olsa da üretme yılları henüz sona ermemiştir, menopoz ve andropozdan on yıllar sonra bile herhangi bir eksiklik değil bir nimet olarak gittikçe daha çok tecrübe kazanmışlardır. O halde ne kadar büyük bir hediye talep etmeliyiz? Daha fazlasını istemek çiğlik mi yoksa sadece insan olmak mı? Ve elbette nasıl bir "daha fazla [ömür]" istiyoruz?

Bir tıp hekimi olan Atul Gawande'nin "Ölümlülük" (*Being Mortal*) adlı kitabı bir anda en çok satanlar arasına girdiği sıralarda birçok kişi buna benzer soruları soruyordu. Doktorlar artık ömrü uzatabiliyor veya daha doğru bir tabirle ölümü geciktirebiliyorlar. Ne var ki bunu yaptıklarında birçoğu geleceğin tıbbî şokunu deneyimleyerek aslında yaptıklarının acı çekmeyi uzatmak olduğunu dehşet içinde fark ettiler. Bunu açık sözlülükle "*Biyolojinin sınırlarını zorlarken kullandığımız gücün daima bir sonu olduğunu kulak ardı ettiğimizde tıbba büyük zarar veriyoruz.*" diyerek ilk itiraf edenlerden biri Gawande idi. Yapılabilir olan illâ ki arzu edilen şey demek değildir.

Ölümü kabullenmeyi reddetmekle (bunu bir başarısızlık olarak görmekle) hem hekimler hem de hastalar ölümün bir düşman olduğunu varsayıyorlar. Ölüme karşı alınan bir yığın önlem bulunurken hiçbir şey yapmamak neredeyse kanundışı olarak görülebiliyor. Aklı başında her insan huzurlu bir ölüm diler

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ancak bunun için genellikle yeniden hayata döndürmeme, palyatif bakım haricinde müdahale etmeme ve mümkün olan her yolun denenmemesi için hastanın yazılı kararı gereklidir. Ve buradaki sorun da zaten cümlenin içindeki, Amerikan toplumuna egemen olan böbürlenici yapabilirim tarzında, olumlu yerine olumsuz kullanılan yüklemlerdedir. Hiçbir şey yapmamak çoğunlukla ahlâkî bir başarısızlık hatta yenilginin itirafı gibi algılanır.

Dolayısıyla hastalık için kullanılan dil de sonuçta tam bir askerî jargona dönüşmüştür. Madem ki ölüm düşmanımızdır öyleyse tıbbî cephanede mevcut her şey ile karşılık verilmesi şarttır. Enfeksiyonla savaşma, kanserle mücadele etme veya "kahramanca önlemler" almanın ana fikrinde hep yenilgiyi kabullenmeme bir tür maçoluk dürtüsü yatar. Ve sanki hasta olmak yeterince güç bir şey değilmiş gibi tedavi süreci üstüne bir de askerî kamp muamelesine dönüştürülüp "bunu yapabilirsin, başarabilirsin" tezahüratlarıyla hasta ahlâkî ve bedenî bir dayanıklılık testine maruz kalır. Sanki ölüme savaş ilan etmiş gibiyizdir. Kulağa ne kadar abuk gelse de sanki ölümü öldürebilecekmişiz gibi davranılır.

O halde ölümle barışmak diğer seçenek midir? Eğer daha en baştan onunla savaşma mecazını kabul ediyorsanız evet. Zaman zaman benim de basmakalıp RIP ("Huzur İçinde Yat") sözünü kullanmayı düşündüğüm olmuştur ama bu yalnızca ölenlerin yaşamları huzurludan başka her şeyle dolu olduğu içindi. O zaman dahi bunu söylediğim kimsenin artık beni

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

duymadığının farkındayım. Aslında yaptığım şey hayatımı onların yokluğuna alıştırıp huzur bulmayı kendime telkin etmekti. Belki de Shakespeare'in Hamlet'i meseleyi yanlış anlamıştı, ölüm insanı korkak değil hepimizi toptan benmerkezci yapıyor.

Yine de bazen kişinin egosu gerilediğinde, yaklaşan ölüm ihtimali ona baştan çıkarıcı bir şekilde huzur verici görünebiliyor, dahası, bu gibi anların depresyon veya çaresizlikle bir ilgisi olması da gerekmiyor. Bir keresinde yanımdakilerden epeyce uzaklaşıp çöldeki bir kanyonda kendimi bir dağ keçisi gibi görme fantezisiyle eğlenirken keşfettiğim üzere, susuzluk buna benzer bir etkiye neden olabiliyor. Su mu? Bir dağ keçisi neden suya ihtiyaç duysun ki? Ne ki, önüme çıkan ve vadide yolumu kesen büyük bir kaya kütlesine rastladığımda sağladığı gölge öylesine davetkârdı ki zihnimdeki dağ keçisi görüntüsü aniden silinip yerine bir sürüngen geçti. Sürünerek kaya kütlesinin olabildiğince altına (sürüngenin yuvasına) girmeye çalıştım ve uzun bir şekerleme yapmanın ne kadar da hoş olacağını düşleyerek kayanın karanlık gölgesinde gözlerimi kapattım. Bana bunu yaptıranın susuzluk olduğunun ve eğer gözlerimi kapatırsan bir daha asla açmayabileceğimin farkında gibiydim fakat bu o an için pek büyük bir mesele gibi görünmüyordu. Anlamlı gelen tek kelime dinlenmekti. Arkadaşlarım bana yetiştiklerinde "Biraz sonra size yetişirim," diyebilecek kadar başımı kaldırıp devam etmelerini söyledim. Bunu derken dilim dolanıyor ve yalan olduğunu ben de biliyordum. Şansıma onlar da durumun farkına varmışlardı. Tüm

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

direnmeme rağmen beni çekip deliğimden dışarı çıkardılar, mataralarını başımdan aşağı döküp yudum yudum su içirdiler ve vücut ısım yavaşça normale dönene dek yanımdan ayrılmadılar.

Sanırım gerçekleşmiş olsaydı ölümün doğanın elinden gelmesi nedeniyle buna doğal ölüm denilebilirdi. Arzu edilen değil de pişmanlık olmadan, korkusuzca, direnme veya şiddet içermeksizin bir çeşit ona teslim olma. Hepimizin hem kendimiz hem de sevdiklerimiz için ümit ettiğimiz şey bu değil mi? Ama elbette zamanı geldiğinde. Bu susuzluk hikâyesi bundan otuz beş sene önce yaşandı ve beni o delikten çıkaran dostlarıma hâlâ sonsuz şükran duyarım. Bununla birlikte ve bunu derken yarı bilinçsizce parmaklarımı çapraz yapma istemine rağmen, kendi ölümüm fikri yine de beni korkutmuyor.

Çölde ve yarış pistinde başıma gelenler bir yana, bu demek değildir ki gözü kara birisiyim. Örneğin ayağına kayak takıp kendini dağdan aşağı bırakmak veya sırtında bir oksijen tüpüyle suya dalmak gibi asla yapamadığım ama birçok kişinin çok eğlenceli bulduğu bir sürü şeyden çok korkarım. Cesur biri de değilim çünkü bunun için korkulardan arınmış olmak gerekir. Demek istediğim ne ölümü kucaklıyorum ne de ona direniyorum yalnızca iyi ve dolu yaşamış olmaya çalıştığım bir hayatın doğal olarak gerekli bir sonu olduğunu kabul ediyorum.

Peki, kendimi burada baskılama veya inkâr suçlamasına maruz bırakıyor muyum? Eğer öyle düşünüyorsanız o halde size bunun yerine başka bir soru

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

sorayım. Ölümden gerçekten korkuyor musunuz? Şimdiye dek bu soruyu birçok insana sordum, birçoğu hayırlı bir şekilde (arabanın takla atması sonucu aptalca veya kesinlikle aciz bir halde ve uzun acılar sonucunda değil) ölebilmeyi dilerken ekseriyet hayır ölümün kendisinden pek korkmadıklarını belirtiyordu.

Ve bunu söylerlerken tıpkı terminal kansere yakalandığında nörolog Oliver Sacks'ın durumuna benzer belirgin bir şaşkınlık içindeydiler. "*Korkusuzmuşum gibi yapamam,*" diye yazmıştı. "*Ama en ağır basan hissiyatım minnettarlık. Sevdim ve sevildim. Bana çok şey verildi ve karşılığında ben de bir şeyler verdim. Okudum, gezdim, düşündüm ve yazdım… Hepsinden öte, bu güzel gezegende hisseden bir varlık, düşünen bir hayvan oldum ve sadece kendi başına bu bile muazzam bir ayrıcalık ve maceraydı.*"

Bize sık sık herkesin ölümden korktuğu söylense de bunun gerçekten böyle olup olmadığını artık kimse sorgulamıyor. Ancak bu varsayımın dışında kalma şansı verildiğinde Sacks gibi birçok insanın genel olarak farz edilen yaklaşan sondan o kadar rahatsız olmadığını görüyoruz. Yani sonuçta ben o kadar da aykırı bir gözlemci olmayabilirim. Bu durumda da aslında neden korktuğumuzu sormak gerekir. Korkulan şey ölüm değil de tam aksi bir şey olabilir mi? Asıl rahatsız eden ölmek değil de son derece yoğun bir ölememe hissi, şu ya da bu şekilde yaşama düşüncesi olabilir mi?

Ahirete giriş. Ve bununla birlikte imlemine iyi bilinen bir mıntıkanın dil uzatılamaz gerçekliğini sağlayacak veya en azından bir nebze Pascalvâri bir ihtiyat mesafesi yaratacak kadar yüceltmek üzere tasarlanmış

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

belirtme edatının dayatılması. "Peki ya onlar haklıysa ve gerçekten böyle bir şey varsa?"

"*Bu çok korkunç*," diye ifade eder Claudio, Shakespeare'in **Kısasa Kısas**'ında.[1]

"Şu dünyadaki en aşağılık yaşam bile,

Açlık, yaşlılık, hastalık, ıstırap ve mahpusluk

Ölüm korkusu karşısında bir cennet sayılabilir."

Ya da **Hamlet**'e[2] söyletilmiş sözcüklerden bakalım:

"Kim katlanırdı, bu yorgun yaşamın yükü altında

Homurdanıp terlemeye,

Ölümden sonraki bir şeyin korkusu olmasaydı?"

Hem şiirsel hem de dinî olarak ahiret fikri üzerine fevkalade miktarlarda enerji vakfedilmiş ve bedeniniz ölmüş olsa dahi örneğin John Brown'ınki gibi ruhunuzun yürümeye devam edeceği ve bu dünyada yaptıklarınızın bir sonraki sonsuzlukta kaderinizi belirleyeceğinde ısrar edilmiştir. Bu, en hafif nitelemeyle, insanın birlikte yaşayamayacağı kadar iç karartıcı bir düşünce. Fakat diğer tüm muhafazakâr dinî doktrinlerde de olduğu gibi bu da aslında bir tür sapkın fikir olabilir. Bizzat Kitab-ı Mukaddes'te Tanrı insanların ölümsüzlüğü amaçlamasına hiç de iyi gözle bakmaz. Dolayısıyla Havva'nın bilgelik ağacının meyvesine uzanmasına verilen ilâhî hüküm çoklu bir lanettir: bu yalnızca uğraşıp didinmekle geçen bir ömür,

1 **ÇN:** W. Shakespeare-Kısasa Kısas, Türkçesi Özdemir Nutku, Remzi Kitabevi, Hasan Âli Yücel Klasikleri Dizisi.

2 **ÇN:** W. Shakespeare-Hamlet, Türkçesi Bülent Bozkurt, Remzi Kitabevi, Hasan Âli Yücel Klasikleri Dizisi.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

sadece ağrılı sızılı doğumlardan ibaret değil ama aynı zamanda o ve Âdem "yaşam ağacının meyvesini de alıp sonsuza dek yaşamasınlar diye" verilmiş ölümlülük de demektir.

Bu çarpıcı hüküm insanı gerçekten sarsıyor. Yalnızca hayatın kendisini lanetlemekle yetinmeyip (kan ter ve gözyaşı) ahireti ve ölümü de kapsıyor. İnsanın içinden Tanrı artık aklını başına alıp bir karar verse diyesi geliyor. Ne var ki, ilk Hristiyanların hiç bu gibi sorunları olmamış. İkinci yüzyıla gelindiğinde kilise papazları ilk günah fikrine kapılmışlar, beşinci yüzyılda ise Augustine kilisenin doktrini haline gelecek şekilde içini ayrıntılarla süslemişti. İnsan olmak Âdem ile Havva'nın günahını miras almak yani günahkâr olarak doğmak demekti. Kişinin kurtuluş ümidi yalnızca kiliseye itaat etme yoluyla mümkün olabilirdi heyhat bu dünyevî hayatta değil asla sona ermeyecek olan diğerinde. Tanrı insanoğlunun ölümlü olduğunu açıklamış olabilir fakat kilise artık onun sözlerini düzeltiyor ve bedenleri değil ama (belli ki onlar harcanabilirdi) ruhları kurtarma işine soyunuyordu.

Her ne kadar olabilecek en dayatmacı yolla yapılmış olsa da doğrusu kurtuluş fikri özgün şekliyle umut verici bir teklif olarak ortaya çıkmış olsa gerek. Bu dünyevî yaşamın sefaleti olarak görülen şeyi ahirette sonsuza dek huzur bulunacağı havucunu uzatarak telafi ediyordu. Madem bu hayat bir yüktü bir sonraki böyle olmamalıydı; kurtuluş, ta en baştan insanın sırtına yüklenen acıların bir tür ilâhî tazminatı olarak sunuluyordu. Ama o havucun beraberinde elbette bir

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

de sopa vardı ve telafi diye sunulanın içindeki aynı zamanda korkunçtu.

Kurtarılmak korku üzerine inşa edilmiştir çünkü kişi yalnızca bir tehdit altındaysa kurtarılmaya ihtiyaç hisseder. Dolayısıyla bu tehdidin de (lanetlenmiş olmak) ayrıntılarıyla açıklanması, cehennem azabıyla süslenmesi ve Dante'nin İnferno'sundaki[1] gibi tasvir edilip Hieronymus Bosch'un tablolarındakine benzer ete kemiğe büründürülmesi gerekliydi. Sonsuz cezalandırmanın kılıcı inananların başının üzerinde sallanıp duruyor, insanları biat etmeye zorluyordu. Tıpkı dünyadaki tüm baskıcı rejimlerde olduğu gibi orta çağ kilisesi de korku salma yöntemiyle kontrolü temin ediyordu.

Üstelik ucunda ahirette de sonsuz azap olasılığı bulunuyorsa ölüm gerçekten de çok korkunç bir ihtimal. O ne idüğü belirsiz cennet havucunun sürekli vaat ediliyor olmasına rağmen azizlik mertebesine layık bulunanlara pek seyrek rastlandığını kurnaz kilise rahipleri gayet iyi biliyordu. Aslına bakarsanız kurtarılma beklentisi hayatın kendisini reddeden bir olumsuzlamadır: ölümü değil ama hayatı inkâr anlamına gelir. İster kendinizi böbürlenerek hak ettiğiniz ahiret beklentisine hazırlamış olun ister ondan korkarak tir tir titremiş olun aslında yaşamış olduğunuz hayat ona kıyasla anlamsızlaştırılmıştır. Sürekli tehdit altında ve bir tür dayatılmış teolojik Stockholm sendromuna biat ile katlanılmış azap dolu yaşamdır.

1 **ÇN:** Dante'nin İlâhî Komedya adlı destanında [İnferno=]Cehennem'i tasvir eden uzun manzume.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Bunun üzerini iyimserlik cilasıyla kaplamak adına yapılan birçok girişim nihayetinde bir şekilde durumu daha da kötüleştirir. Örneğin "misyon yüklü" papaz Rick Warren, "*Siz buraya ahirete hazırlanasınız diye getirildiniz, yeryüzü aslında bir konaklama alanı, hazırlık okulu, ahiretteki yaşamınızdan evvel bir deneydir.*" diye vaaz verir. Sahiden mi? Alıştırma idmanı olarak bir hayat mı? Aklı başında kim bunu ciddiye alabilir? Warren, bizim adına var oluş dediğimiz karmaşık, muazzam ve gizemli fenomenin cevabına vakıf olduğunu iddia ederken dahi halıyı altından çekip bunun aslında gerçek yaşam olmadığını ilan ediyor.

Ve Silikon Vadisinin ölümsüzlük havarileri de sonsuz yaşamın ruhânî olmak yerine dünyevî olduğunu düşünseler bile aşağı yukarı aynısını yapıyorlar. Özünde destekledikleri şey ise dinî bir savı seküler biçimde yeniden tanımlama çabası. PayPal'in kurucularından Peter Thiel'in hayret verici açıklaması da bu fikirden yola çıkarak gelmişti, "*İnsanlar öleceklerini düşünecek olurlarsa bu onların moralini bozar. Ölümsüzlük fikri motivasyon sağlar.*" Erken dönem papazları bile bundan iyisini söyleyemezdi.

Öleceğini zannedecek denli gülünç insanlardan birisi olarak Thiel'in bu sözlerine birçok kez gözümü dikip baktım ama buna rağmen varoluşçu sorunsalların kurumsal yönetim lisanına tercümesiyle baş etmeyi beceremedim. Ölecek olmamız gerçeği karşısında hayatlarımızın sanki bir hükmü olmadığını ima ediyor ve hayatın değerini kaç yıl yaşandığıyla ölçerek belirleyen sayılabilir bir nesneye indirgiyor. Genom teknolojisi

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

rüyaları gören diğer varsıllarla birlikte sanki Thiel de bizi sabah kalkıp işe gitmeye sevk eden şeyin Oliver Sacks'ın mükemmel bir belagat ve zarafetle ifade ettiği haz alma değil de bizim bunu sonsuza dek yapacağımız ümidi hatta beklentisi olduğunu düşünüyormuş gibi görünüyor.

İster basit bir dini öğretiyle ister biyoteknoloji evangelizmiyle motive edilmiş olun, ruhsal ya da bedensel ölümsüzlük yarışı kişinin kendi varoluşunu tasavvur ediş biçiminin içinde gizli çelişkiyi daima görmezden gelir. Bir tarafta, eğer hayata gerçekten değer veriyorsak ölümden korkarız çünkü bizi değer verdiğimiz hayatın daha fazlasından mahrum edecektir; ama öte yandan da eğer ölüm hiç olmazsa yaşama bu değeri hiç veremeyecektik. Ölümlüğün farkında olmak yaşama anlam kazandıran şeyin bir parçasıdır; tam da sonsuza dek yaşamayacağımızı bildiğimiz için hayatta olmaktan duyduğumuz minnettarlığı pekiştirir. Yaşamın anlamının içini boşaltan şey ölümlülük değil asıl ölümsüzlük fikridir.

Birisine sonsuza dek aşk veya sadakat sözü verirken bile içimizdeki bir şey "sonsuzluk" kavramının ne kadar dehşet verici biçimde gayrı insanî olabileceğinin farkındadır. Yunanlılar bunun farkındaydılar. Ölümsüzlük tanrıların evreniydi: onlar ölümsüzler diye bilinirdi, öte yandan ölümlü sözcüğü insan kelimesiyle eş anlamlıydı (kelimenin bu şekilde kullanımı yirminci yüzyıl ortalarına dek sürmüştü). Ve elbette tanrılar da bir hayli kıskanç oldukları için insanlar onların evrenine yalnızca büyük riskleri göze

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

alarak el uzatabilirdi. Tanrılara benzeme hevesinde olanlar tam da bulmayı ümit ettikleri şekilde cezalandırılmışlardı: ölememekle. Örneğin etrafı envâi çeşit yiyecek ve içecekle çevrili olan Tantalus buna karşılık sonsuza dek yeme ve içme yetilerinden mahrum bırakılmıştı. Veya her seferinde uğradığı yenilgiye karşın ebediyen kayayı tepeye yuvarlamaya mahkûm olan ve Albert Camus'nün "*Sisyphus'u mutlu hayal etmek zorundayız*," dediği, umutsuz direniş içindeki Sisyphus.

Kitab-ı Mukaddes ölümlülüğü bir lanet olarak açıklamış olabilirdi ama Yunanlılar aynı fikirde değildi. Gerçek lanet ölümsüzlüktü ve kilisenin öğretisi her ne derse desin, yüzyıllar boyunca bunun farkındalığı popüler kültür ve folklorda kendine yer buldu. Yahudi aleyhtarı *'Gezgin Yahudi'* efsanesini düşünün, çarmıha gerilmeye giderken kapısının eşiğinde Hz. İsa'nın soluklanmasına izin vermemekle suçlanan kunduracı bu yüzden sonsuza dek dünya yüzünde gezgin olarak yaşamaya mahkûm edilmiştir. Veya insanları korkutan ama kendisi de her gece kan bulamama korkusuyla yaşamak zorunda olan vampir Kont Drakula'yı düşünün. Geçmişteki hatalarından ötürü terk edilmiş evlerin içinde görüntüden ibaret yarı-hayata çarptırılmış hayaletleri. Hatta Süpermen gibi bir çizgi roman kahramanını hayal edin; kaderinde asla normal bir Clark Kent hayatı yaşamak ve sıradan bir insan gibi hayat sürüp sevmek ve ölmek yoktur.

Bizim sonlara ihtiyacımız var. Sonsuza dek yaşamak karabasan malzemesidir ve bunu temelde pek kabul etmesek de en azından günlük konuşmalarımızda

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ediyoruz. Uzun ve sıkıcı bir konuşmaya maruz kaldığımızda "Konuştu da konuştu, hiç bitmeyecekmiş sandım." deriz. "Ardı arkası kesilmeyen gevezelikten" şikâyet eder ve sonu gelmeyen "ölümsüz nesir" metinlerine, kötü ve uzun filmlerin sonunda "çok şükür bitti" deriz. Bilinçlice veya değil ama zaman içinde gelişen bir anlatı duygusuna gereksinim duyarız. Örneğin bunu çok sık kullanılan ve zamanla sınırlandırılmış olan "hayat bir yolculuktur" mecazında görebiliriz yani bir başlangıç ve bir son arasındaki bir gezintidir bu. Felsefeci Samuel Scheffler'ın Zen türü bir benzetişe oturttuğu gibi; "*Etrafına çizgi çekilmemiş bir daire ne kadar daire olabilirse zamanla sınırlanmamış bir hayat o da o kadar hayat olabilir.*"

Ölümlü olma veya ölebilmek de diyebileceğimiz şey bizi insan yapan olgunun ayrılmaz parçasıdır. Dolayısıyla erken dönem kilise otoritesi Cennet Bahçesinden kovulma olayına "Düşüş" diye bir ad uydurdu (bu terim İncil ile ilgili hiçbir kaynakta görülmüyor) artık ne kadar geçerli olabilecekse aynı şekilde "Yükseliş" de denilebilirdi. Havva o elmadan bir ısırık alana kadar Âdem ile kendisi insan şeklinde olabilirler ama insana özgü akla sahip değiller. Daha ziyade iyi eğitimli evcil hayvan gibiler, yasaklanmış iki ağaç dışında çıkıp oynayabilecekleri bir bahçeleri var. Heyhat bilgelik ağacının meyvesini tadar tatmaz ikisi de birdenbire bilince ve onun getirdiği kişisel farkındalığa erişiveriyorlar. Tam da bu noktada kendi varoluşlarının ayırdına varıyorlar. Dolayısıyla Cennet Bahçesi'ndeki ehlileştirilmiş ve düşünmeye gerek olmayan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

varoluşlarından kovulmak bu yönüyle özgürleşmek diye de okunabilir. İlk çift artık insan ve ölümlü olma adına özgürdür ve ahlâk-bilimci Hans Jonas'ın sarsıcı ifadesiyle *"sınırlı ömürlerinde acı ve sızıyı"* deneyimleme kabiliyetine erişmişlerdir.

Acı ve sızı olmaksızın (ölümün farkında olmadan) hayat kelimenin tam anlamıyla *ad infinitum*[1] denilen birbiri ardına tekdüze, şekilsiz bir açıklık halini alır. Başı sonu olmayan bir hikâyenin yokluğu varoluşun canlılığını emer ve yeryüzünde kendimizi bireysel olarak birçok farklı şekilde anlamamızı sağlayan içinde yüklü manadan mahrum bırakır. Aslına bakarsanız bu, kronikleşmiş depresyonun simgesi olan bezginlik ve anlamsızlığı tanımlamanın da bir yoludur. Ama ne var ki, hayattan en az keyif alanlar tam da onun sona ermesinden en çok ürkenlerdir. Bu tip insanlar, *"hayatı sevmenin altında yatan şey yalnızca ölüm korkusudur"* diyen Alman felsefeci Arthur Schopenhauer'ın kasvetliliğini yeğlerler ki bu bana hiç sevgiyi çağrıştırmaz. Ama bu çağrıştırıyor: *"Ölüm korkusunun ardında hayattan korkmak gelir."* İşte bu Mark Twain ve ben de entellektüel jargonumdan sapma riskini göze alarak sürekli tatminsiz bir maddeötecinin yerine daima Mississippi'li bilgenin yanında saf tutmayı tercih ederim.

Kendi adıma, farazî bir sonraki yaşam umuduyla bu hayatı yarım yamalak geçirmeye hiç niyetim yok. Hayatımı olabildiğince iyi ve mümkün olduğunca dolu yaşamak istiyorum — tüm zorluklarının ve elbette ara sıra verdiği ödüllerin, acıların, hazların, abuklukların

1 **ÇN:** Latince "Ebediyen"

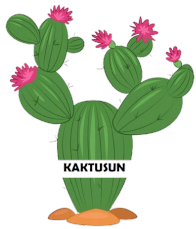
BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ve gizemlerinin bilincinde, sorumluluğunda ve ayırdında. Hayattan dileyebileceğim en son şey onun asla sona ermemesi, kendimi sonsuzluğun ufuksuz düzlüğünde sürükleniyor bulmak olabilir. Tek isteğim bu ölümlü hayatı yaşamak.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

YEDİ

HER ŞEY VE DAHA FAZLASI

BELONGS TO KAKTUS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

Dokuz yaşındayken evde oturma odasında yere uzanmış okul defterimin üzerine tekrar tekrar adresimi yazmaya uğraşıyordum. Bu evimizin mümkün olduğunca eksiksiz tam adresi olmalıydı. Çok sonraları, Fransa'da yaşarken Picasso'nun da buna benzer, kahverengi kapaklı ve üzerinde sadece *Cahier* yazan bir defter kullandığını öğrenmiştim. Sahibinin künyesini yazması için ayrılmış alana ünlü sanatçı "*Monsieur Picasso, ressam, 13 Rue Ravignan, Paris XVIII*ème" diye yazmış ve ardından defter ibaresinin üzerine yaptığı üç küçük kelime eklemesiyle farkını göstermişti: "*Je suis le Cahier*"[1] Keşke bende de öyle bir zarafet ve muziplik olabilseydi ama ne yazık ki dokuz yaşında ben Picasso kadar evrendeki yerimin ayırdında değildim; çoğu insan asla değil. Ve ayrıca ben sahici olmaya kararlıydım.

Adresimin ilk birkaç satırı hayli kolaydı: sokak, mahalle, şehir, ülke gibi alışıldık posta adresi biçimindeydi. Ne var ki, kıta, gezegen, güneş sistemi ve galaksi meselesine bulaşınca güvenimi kaybetmeye

1 **ÇN:** Fr. "*Ben bir defterim.*"

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

başlamıştım... peki ya sonrası? O çocuksu "peki ya sonrası" daha ilerisini düşünme, bir satır daha yazabilme, kavramsal bir seviye daha genişleme çabasıydı. Ancak aklım bu çabaya hazır olsa bile henüz bilgi dağarcığım yetersizdi. Nihayet başka bir seçenek kalmadığında adresimi "Evren" diye bitirip altına da düzgün bir çizgi çekmiştim. O kadar düzgün bir çizgiydi ki garip bir şekilde beni tatmin etmediğini hissetmiştim, anlamlandırabildiğim kadarıyla bir tür steno işareti olabilirdi ama kavramama imkân yoktu. Büyük harfle yazılmış olmasının ifade ettiği kararlılığa rağmen sanki "Evren" bir genellemeden bile daha muğlâk bir konum ifade ediyor, yazar David Foster Wallace'ın sonsuzluk üzerine yazdığı kitabını adlandırdığı gibi "her şey ve daha fazlası" demenin simgesel bir biçimiymiş gibi geliyordu. Ben de bundan daha iyi bir tasvir düşünemezdim.

O zamanlar böyle bir kavramın varlığından dahi bîhaberdim. Gittiğim Katolik manastır okulundaki rahibeler elbette bize Tanrı'nın sonsuz iyiliğinden ve bilgeliğinden bahsediyorlardı ama bu birisi hapşırdığında ancak ona "çok yaşa" demek ne kadar ciddiye alınacak bir dinî saygı içeriyorsa bu da bana öyle lafı gevelemek gibi geliyordu. Matematikçilerin kuantum teorisinin temeline sonsuz küçüklüğü (sonsuz küçük değer) çoktan arıtıp yerleştirdiklerinden en ufak bir fikrim olmadığı gibi sonlu-ötesiyle veya büyüklüğün ne kadar büyük olabileceğiyle kafasını meşgul eden tek kişinin kendim olmadığını da bilmeme imkân yoktu.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Sayı sayarız ve sayarak metaya bir düzen atfederiz. Benim de oturma odasında yerde adresimi yazmaya çalışmayı bırakıp atlasın sayfasını açıp sayfa sayfa sırayla denizlerden başlayıp ilerleyerek yapmaya çalıştığım şey buydu. Dağlar veya çöller dururken tam da neden denizlerden işe girıştiğimi pek hatırlamıyorum; o yaşta benim denizle olan yegâne deneyimim İngiltere kıyılarının çakıl taşlı ürpertici serinliğiydi. Belki de kadim "yedi denizler" deyiminin aşikâr yanlışlığı beni de etkilemişti ve tam sayısını bulabilirsem dünya hakkında daha fazla şeyleri anlayabileceğimi ummuştum. Ne var ki denediğim her seferinde de farklı bir sayıya ulaşıyor ve sil baştan yapmak zorunda kalıyordum.

O zamanlar denizlerin sayılarla sınırlanamayacağı hiç aklımın ucundan geçmemişti. Ya da sayıların kendisinin sınırlanamayacağı. Veya benim gezegende ve evrendeki kendi konumumu anlama çabamın sonsuzluğa meydan okuma ya da en azından onu yeniden tasarlama olduğunu da bilmiyordum.

Sonsuzluğun dayanağı aldatıcı bir biçimde basittir: sayıların sonu yoktur. Ne kadar büyük bir sayı bulursanız bulun ona daima bir 1 daha eklenebilir. Çok basit ama bir o denli de çileden çıkartıcıdır. Bizim gibi sayı saymasını beceren türler için sonu gelmeyen sayılar olasılığı korkunç bir kargaşaymış gibi görünür. Öte yandan çelişkili yaratıklar olduğumuzdan ötürü de sayısız sözcüğünü olur olmaz her yerde kolayca kullanıveririz. Eminim hepimiz bunu sayısız kereler yapmışızdır. Bu kerelerden bazıları saymakla

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

uğraşamadığımız içinse diğerlerinde de sayısızın gerçekte ne manaya geldiğinden kaçınmak hatta onu inkâr için yapmışızdır.

İnsan bilincinin en büyük bilmecelerinden biri de aslında kavrayamadığımız şeyleri kavrayabilme yeteneğimizdir. Sonsuzu bu denli tarifi mümkünsüz biçimde korkutucu yapan şey de zaten kavranamayanı kavramamızdır. Sonsuzluk hiçbir yerden görünmeyendir. Yalnızca bizim sağduyu olarak düşündüğümüzü değil bütün dünya kavramımızı da yerle bir eder. Benmerkezcilikle birlikte insan-merkezciliği de anlamsız kılar, aslına bakarsanız her türlü merkezciliği. Ve elbette bu, Kitab-ı Mukaddes'deki ünlülerin[1] antropomorfik ilahlarından bile ölçülemeyecek denli çok daha büyük ve muazzam oldukları için teolojinin şimdiye dek kavramış olduğu diğer her şeyden ziyade çoğu insanın gerçekte Tanrı diye düşündüğü kavrama aslında sonsuzluk daha yakın olabilir.

Sonsuzluğun matematikteki simgesi (∞) olan lemniskat Yunanca kurdele gibi demektir kendi içinde dolandığı için halka gibi kıvrılıp ağzıyla kendi kuyruğunu ısıran kadim arketipik kuyruğunu yiyen yılana benzetme yapılmıştır. Kendi kuyruğunu yiyen yılanlar ebedî yenilenmeyi simgelerler, o ebedî sözcüğü kulağa şiirsel pus içinde gezinen dinî bir terim olarak bir nebze çağdışı gelse de ebediyeti bilimsel açıdan saygıdeğer yapan olgunun sonsuzluğun matematik

1 **ÇN:** Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 6:4; "*İlahi varlıkların insan kızlarıyla evlenip çocuk sahibi oldukları günlerde ve daha sonra yeryüzünde Nefiller vardı. Bunlar eski çağ kahramanları, ünlü kişilerdi.*"

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

bilimindeki araştırmalarıdır diyebiliriz. "Sonu olmayan dünya" ile "sonsuza dek" gibi basmakalıp ifadeler saf akıl merceğinden görüldüğünde canlanır ve hatta yüce bir kesinliğe erişirler. Matematiğin dış sınırlarındaki bu noktada, *musica universalis* tabir edilen kadim kürelerin uyumu fikri insanı tahrik eder ve sanki yakalayabileceğiniz kadar yakınmış gibi görünür zihin uçar, sayılar parıldar.

Aşırı şiirsel mi geldi? O halde bir de yirminci yüzyılın en etkileyici matematikçilerinden olan David Hilbert'ın öğrencilerinden birinin şiir yazmak için matematiği bıraktığını duyduğunda söylediklerine kulak verin: "*İyi olmuş, zaten matematikçi olmak için yeterli hayal gücüne sahip değildi.*" Ya da Hilbert'ın sonluluk ve sonsuzluk üzerine yaptığı çalışmalarını ilk yayınlamaya başladığında önde gelen eleştirmenlerden birinin söylediklerine bakın, "*Bu matematik değil, teoloji!*" Aynı eleştirmen daha sonraları "*Artık teolojinin bile kendine göre meziyetleri bulunduğuna ikna oldum.*" diyerek tükürdüğünü yalamış fakat sonsuzluk da çelişkilerle dolu olduğu için çok iyi bir noktaya değinmiş olduğu da söylenebilir. Sonsuzluk konusunda uzman sıfatıyla matematikçileri yirmi birinci yüzyılın teologları olarak da düşünebiliriz.

Sonsuzluk bir yana çoğumuz sınırsızlık kavramını bile düşünemiyoruz. Uzayda milyarlar hatta trilyonlarca kilometre mesafeleri okurken zihinlerimiz ya sersemliyor ya da uyuşuyor. Bu gibi sayılarla uğraşmak kafa yapan bir iş çünkü uyuşturan şey sayıların var olduğu yer. Bunlar somutmuş gibi görünüyor ama o

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

da bir illüzyon. Aslına bakarsanız tüm sayılar hayal ürünüdür ki matematik terminolojisi de bunu kabul eder. Rasyonel ve irrasyonel sayılar vardır; dost canlısı ve sokulgan sayılar, garip ve narsist sayılar ve belki de teolojiye yatkın olanlar için içlerindeki en baştan çıkarıcı olan transendental sayılar vardır. Bu sonuncular matematiksel analizin gerçekten ötesine geçerler ve bu nedenden ötürü de bunlara sayılar evreninin kara maddesi adı verilir.

En bilinen transendental sayılar π ve *e* (üstel büyümenin sabiti) soyutlamanın ötesinde ısrarcı bir gerçeklikle bir çeşit kendi var oluşlarını yaşıyormuş gibidirler.

Sınırsızlığın boyutlarını yalnızca karşımıza somut görüntüler çıkartıldığında algılamaya başlıyoruz. Meselâ otuz bir yaşını kutlayan bir kişi o sene ömrünün milyarıncı saniyesini yaşamış olacaktır. Kafa uçtu gitti değil mi? Peki ya googol gibi yanında milyarın bile cüce kaldığı bir sayıya ne demeli? Bu terim matematiksel olarak birin on üzeri kuvveti anlamına geliyor yani 1'in ardından yüz adet sıfır. Googol adı, sayıyı 1937 yılında bulan matematikçinin dokuz yaşındaki yeğeni tarafından uydurulmuş ve altmış sene sonra Google'ın kurucuları tarafından (rivayete göre kasıt olmaksızın) yanlış yazılarak kullanılmış.

Bir googol gerçekten de büyük bir sayı ama yine de kavranabilirlik sınırları içinde; yeterince takıntılıysanız iki satırda yazabilirsiniz. Ama kısa bir süre sonra aynı genç yeğenin *"1'in ardından kolunuz kopana kadar sıfır yazın."* diye tarif ettiği googolpleks onu da cüce bırakmış. Ama daha somut bir kesinlik arayan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

amcası sayıyı 10 üzeri googol kuvveti ya da 1'in ardından googol kadar sıfır diye tarif etmiş. Oturun yazın derdim ama ne kadar takıntılı olursanız olun yazamazsınız. Evrendeki her bir atom parçasının üzerine bir sıfır yazsanız bile googolpleksin sıfırlarını yazmak için yeterince yeriniz olamayacaktır. Dahası, en büyük sayı hâlâ bu değil. Sayıların mantığı *'büyük daima büyüyebilir'* olduğundan googolpleks de ilk bulanın adıyla anılan Graham Sayısı gibilerle gölgelenecektir. Googolpleks 10'un yanında nasıl kalıyorsa googolpleks de Graham Sayısı'nın yanında öyle kalıyor. Bunu tasavvur etmiş olabilen Ronald Graḥam 'in haricinde kavranamaz biçimde büyük olduğunu itiraf etmeliyim. Ama Graham Sayısı'nı yazmayı aklınızdan çıkarın çünkü ifade edilemez. Matematikçiler sayının var olduğunu biliyorlar ancak hem bilindik sayısal ifadelerle hem de evrendeki tüm atomların sayısı gibi az çok anlayabileceğimiz örneklerle temsil edilebilme çabasını reddeden bir sayı. Ne var ki, bunun gibi tasvir edilemez bir sayının dahi nihayet bir sonu var. Ne denli büyük olursa olsun sıfırla sonsuzluğun mukayese edilmesi gibi de denilebilir. Graham'in kendi ifadesiyle, "*Sonsuzluk orada bir yerde. Ama o farklı bir canavar.*" Ve canavarla savaşmanın sonu haz da olabilir hüsran da.

Haz, Matematik Bilimleri Araştırma Enstitüsü'nden saçı başı birbirine karışmış genç akademisyenlerin çarşaf kadar kâğıtlar üzerine denklemler çiziktirirken gözlerinden taşan neşeli halleriyle YouTube'daki Numberphile kanalında sürekli gösterimde. Üzerinde en ateşli tartışmalar yaşanan ve benim de favorim olanlardan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

biri de Kraliyet Bilim Cemiyeti üyesi fizikçi Tony Padilla'nın 1'den sonsuza kadar bütün pozitif sayıları topladığınızda çıkan sonucun -1/12 olduğu denklem (yazım hatası yok burada). Bu gerçekten eksi birin on ikiye bölümü. Bunun birçok teknik kanıtının bulunmasının yanı sıra Padilla bunu neredeyse benim bile anlayabileceğim bir yöntemle yapıyor. "*Bu inanılmaz. Harika bir şey!*" diyor sonunda ve yüzünde kocaman bir gülümsemeyle arkasına yaslanıp yaptığı işi seyre dalıyor. 1'den googolplekse kadar bütün sayıları toplarsa ortaya ne çıkacağı sorulduğundaysa yüzünde kıl kıpırdamadan dümdüz cevabı yapıştırıyor: "*Çok büyük bir sayı elde edersiniz. -1/12 çıkmaz. -1/12 elde edebilmeniz için sonsuza gitmeniz şarttır.*"

Çıkan bu sonuca sezgiye karşı demek bariz bir eksik beyan olurdu. Alışıldık tepki "Olamaz," olsa gerek. Matematiksel analizin serinkanlı mantığının aklın eriştiği en üst düzey olarak görürüz, ne var ki buna benzer örnekler makul diye düşündüğümüz her şeyi yerle bir ediyor. İşte sonsuzluğun yaptığı şey budur. İçi çelişkiler ve bilmecelerle dolu. Alışıldık akılcı ve akıldışı fikirlerin ötesine taşıyor ve insana ya şaşkınlıktan küçük dilini yutturuyor ya da bildiğini sandığı her şeye aciz bir şekilde acı acı güldürüyor. Ve anlaşılan bu daha sadece başlangıçmış. Ortada tek bir sonsuzluk bulunmadığı fikrine karşı gelindiğindeyse mantık sakin serinkanlılıktan kızıl köze (ya da bazıları için karadeliğe) dönüşüyor. Meğer sonsuzluklar içinde de sonsuzluklar mevcutmuş.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Bu bir çeşit gizemli söz falan değil. Bazı sonsuzluklar diğerlerinden daha geniştir ve bu kanıtlanabilen bir olgudur. Örneğin en basit düzeyde anlatımıyla, iki sayı listesi yaptığınızı hayal edin: ilkinde sonsuza kadar bütün tam sayılar bulunsun ve ikincisinde de sonsuza dek bütün tek sayılar bulunsun. İkinci listede birincisinin yarısı kadar sayı bulunacağı için ilkine göre yalnızca yarı uzunlukta olacağını varsaymak makul olacaktır ne var ki buna karşılık her iki liste de prensipte aynı boyuttadır çünkü her ikisi de sonsuza dek gider. David Hilbert, Büyük Otel paradoksu olarak adlandırılan bundan çok daha karmaşık başka bir örnek hayal etmişti. Bu hayal mahsulü otelin sonsuz sayıda odası vardır ve daima yüzde yüz doludur. Yine de matematik kafası iyi çalışan otel müdürü son dakikada otobüsler dolusu gelen yeni konukları konaklatmanın bir yolunu daima bulabilmektedir — sonsuz sayıda otobüsler dolusu ve her otobüsün sonsuz sayıda koltuk kapasitesi olsa bile. Dolayısıyla bu da sonsuz sayıdaki sonsuzluklar da dâhil, sonsuzluğun her türlü sayıdaki başka sonsuzluklarını emebileceği demek oluyor. Daima daha fazlasına yer vardır. Şimdi bu size, insanın kafasını sorularla dolduran baş döndürücü mantık bulmacası türünden bir oyun kurgusuymuş gibi görünse de işin gerçeği bu tam da ayaklarımızı bastığımız gerçek dünyada bu şekilde işlemektedir. Kuantum seviyesinde (parçalara ayrılamayacak küçük değerlerde) fizikçiler -1/12 gibi gizemli toplamların bir hayli sık rastlanır olduklarını bulmuşlar. Ve David Foster Wallace'ın adlandırdığı şekliyle "*insanın başını döndüren seviyelerde soyutlama*"

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

gibi görünen şeylerin pratikte olağanüstü uygulanabilir oldukları görülmüş. Başka şeylerin yanı sıra bu gelişme tüm bir bilgi işlem ve iletişim teknolojisinin gelişiminin yolunu açtı. Fakat sonsuz küçükten sonsuz büyüğe dönüş (kozmiğin sonlu ötesi seviyesi) olasılığı o kadar ürkütücü görünebilir ki matematik dünyasının aksakallılarından biri "*Şahsen sonlu bir evreni yeğlerim çünkü kafam o kadarını tasavvur edebilir. Sonsuz bir evren bana bir şey ifade etmiyor.*" açıklamasını yapmak zorunda hissetmişti. Einstein'ın bile bu fikre direndiği rivayet olunur.

Yanılsamanın içinde, bazı şeyleri kafamızda toparlayabilmenin ve sanki onları belirli bir noktaya oturttuktan sonra daha fazlasını düşünmek zorunda kalmamanın verdiği belirli bir rahatlık vardır. Ama işte o "fazlası" düşünceyi makul gibi görünenin kenarından alıp uzaklara götüren şeydir. Dolayısıyla kimileri sonsuzluk fikrini ortak akla yapılmış bir aşağılama diye görürken başkalarıysa bunu muhteşem bir meydan okuma, beşerî düşüncenin kabul edilmiş sınırlarını aşmak için yapılan bir çağrı olarak alır. Ve bunu yaparken de bizzat evren kavramı hakkında ortaya ciddî sorular atıyorlar zira terim tek ve sınırlı bir bütünü ima ediyor — pekâlâ bizim kendi hayal ürünümüz denebilecek bir evren.

Sayılar evreni rahatlatıcı bir biçimde anlaşılır kılıyor veya öyleymiş gibi görünüyor. Örneğin biz ışığın saniyede yaklaşık 300 bin, saatte 1,08 milyar veya yılda yaklaşık 9,46 trilyon kilometre (9,461 trilyon kilometre= 1 ışık yılı) kat ettiğini biliyoruz. Bu da aslında

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

demek oluyor ki başınızı kaldırıp göğe baktığınızda gördüğünüz yıldızlar eski ışıklardır. Uzayın derinliklerinde yatan geçmiş zamana bakıyorsunuz. Ayın size ulaşan görüntüsü 1,282 saniye, güneşinkiyse 8,3 dakika öncesine aittir. Hubble Uzay Teleskobu tarafından şimdiye dek saptanan dünyaya en uzak galaksinin görüntüsü (UDFj-39546284 adlı, bir başka dokuz yaşındakinin ona ad takmasını bekleyen kırmızı bir leke) ise 13 milyar yıl geçmişten geliyor

Bu gibi sayıların aşikâr kesinliğine rağmen bizler yine de hâlâ Kopernik devrinde yaşıyoruz. Kopernik dünyanın evrenin merkezi olmadığını tespit ettiğinden beri anlayışımız katlanarak arttı ama benmerkezcilik yerçekiminin bizi çektiğine benzer bir güçle aklımızı kavrıyor. Evrenin sanki bizim gözleyebileceğimizden ibaret (büyük patlamadan beri ışığın bize ulaşmak için kat ettiği zamandan oluşan küresel bir uzay boşluğu) tekil bir varlık olduğunu düşünme eğilimindeyiz. Ve tabiî büyük patlamadan da bunun gerçekten de bizim büyük patlamamız olması tamamen muhtemel görünürken hem uzay hem de zaman içerisinde süregiden sonsuz sayıda patlamalardan biri yerine sanki olmuş bitmiş yegâne tek patlama buymuş gibi bahsediyoruz. MIT'den[1] kozmolog Max Tegmark olaya şu şekilde bakıyor, *"Anlamadığımız Büyük Patlama nükleosentezinden önce neler olduğu hakkında yapılan araştırmalara ve harcanan sonsuz mesailere karşılık henüz evrenimizin gerçekten bir başlangıcı olup olmadığını bile kesin olarak bilmiyoruz."*

1 **ÇN:** MIT= Massachusetts Teknoloji Enstitüsü.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Ne kadar çok şey bilirsek bir o kadar daha çok şeyi de bilmediğimizi fark ederiz denilir. Hani şu insanlara bilgiç bir tavırla başlarını sallatıp ardından da "Ama…" ile bir cümle kurdurtan söz. Hepimiz prensipte bunu kabul etsek de kendimizi gerçekliği anladığımıza ikna ederiz ve kendine yeten bir sistem içerisinde her şeyin ayaklarımızın altına serilebileceği güvencesinin özlemini duyarız. Kötü bilim ile kötü dinin her ikisi de bu varsayım temelleri üzerinde çalışır. Thomas Kuhn'un evrilen bir paradigmalar dizisi olarak gördüğü bilimsel düşünce, Bilim 101'in temeli haline gelmiş olsa da (ki bu da kendi içinde bir paradigmadır) kesinliğin cazibesi bizi hâlâ mevcut paradigmalarımız dil uzatılamaz gerçeklermiş gibi düşünmeye sevk ediyor.

En iyi bilim insanları, tıpkı iyi teologlar gibi her şeye vakıf olma gibi bir yanılsama içerisinde değillerdir. Kuantum teorisyenleri, fiziksel bağıntısı bulunmayan ve akla karşı gelen matematiksel kavramlarla çalışmanın ne denli garip olduğunu açıkça ifade ediyorlar. "Kuantum garabeti" diyorlar buna. Ve onları daha da fazlasını keşfetmeye yöneltip bizim kapatmaya hayli meyilli olduğumuz entelektüel kutunun sınırlarını zorlatan şey tam da bu garabettir.

Sonsuzluk, bilme yanılsamasının zavallılığını teşhir eder. Muhtemelen en büyük kişileştirme uğraşı içerisinde üzerine matematiksel simgeler ile Leonardo'nunkilere benzer kadın ile erkeğin çizimleri iliştirilmiş uzay kapsülleri gönderip başka yerlerdeki entelektüel yaşamın bunları deşifre edebileceği varsayımıyla

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

"evrende zekî yaşam" ararız. Böylesi muhtemel bir zekanın kendimizinkine benzeyeceğini düşünürüz çünkü başka türlüsünü kavramamız olanaksızdır. Bilinmeyeni aradığımız sırada bile önümüze çıkan engel bilinendir. Tegmark'ın da kaydettiği gibi, *"Uzayı evrenin diğer her yerinde aynı özellikler bulunacak diye gözlemlediğimiz için hata yaparak uzay da diğer her yermiş sonucuna varma eğilimindeyiz."*

Tegmark, artık kozmosta birden çok hatta kelimenin tam anlamıyla sayılamayacak kadar çok ve kendimizinkinde geçerli olduğunu belirlediğimiz fizik kanunlarına göre işleyebilecek veya işlemeyecek başka evrenler olduğu iddiasında bulunan birçok fizikçiden biri. Bu diğer evrenlerdeki yaşam pekâlâ insanın hayal gücünün çok ötesinde hatta Stanley Kubrick'in artık klasikleşmiş olan '2001: Bir Uzay Macerası' filmindeki nüfuz edilemez muhteşem siyah taşın ötesinde bile şekillenmiş olabilir. Dolayısıyla çoğumuz hâlâ "yaşam" derken ve sanki ondan bizim bildiğimize benzer bir şey olması gerekirmiş gibi bahsederken, bilim insanları artık çok daha doğru bir terim kullanarak "karbon-temelli yaşam şekilleri" diyorlar. Bunlar (en azından prensipte ve fazla bilim-kurguya bulaşmadan) diğer yaşam şekillerinin evrenin veya içinde çok küçük bir parçasını oluşturan bizimkinin de bulunduğu çoklu evrenin farklı bölgelerinde var olabilmelerine izin veriyor.

Kimileri bu genişletilmiş perspektif anlayışını özgürleştirici buluyor. Başkalarıysa '*çok fazla olasılık ve tutunacak kesin diye bildiğimiz ne kaldı?*' duygusuyla yoğun

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

şekilde iç karartıcı ve hatta öfkelendirici buluyor. Nasıl bir rahatlama bulsun ki? Kubrick'in taş bloku gibi sonsuzluk bildiğimizi zannettiğimiz şeylere meydan okuyor. Hiçbir inanç talebinde de bulunmuyor. Yalnızca olduğu, olabileceği veya olması gerektiği gibi. Bunun hakkında düşünmek biraz da ortada tahtası ve taşları olmayan ya da daha ziyade fiziksel gerçekliğin ötesinde var olan bir satranç oyunu oynamaya benziyor bu da insana gerçekten aklını kaçırtacak ve bu yüzden de beşerî duyusal deneyimden çıkarılmış başka bir gerçeklik şeklidir.

Matematikteki kümeler kuramının mucidi, çalışmalarında "sonsuzlukların sonsuzluğu" ifadesini ilk kullanan ve hayatının son otuz yılını akıl hastanelerine girip çıkarak geçiren Georg Cantor'un başına gelenler tam da buydu. Sanki sonsuzluk, akıl ve manasızlık ile bilim ve gizemciliğin sınırları arasında bir yerde çözünüyormuş gibi Cantor da matematiksel ve dinî simgeciliği birbirine katmıştı. Sonsuz kümeler için hâlâ kullanılan simgeyi tanıtırken İbranice a*lef* א[1] harfiyle Yunancadan 'yı ödünç alarak Yaratılış Kitabı'ndaki "alfa ve omega, ilk ve son, başlangıç ve bitiş"i yansıttı. Onun halefi David Hilbert Kitab-ı Mukaddes'den bir metafor kullanarak, "*Kimse bizi Cantor'un yarattığı Cennet'ten kovamayacak*," diye ilan etti.

Cennet? Yaratılış? Belki de bu kaçınılmazdı: matematik lisanı muazzam bir bilgelik dayatırken dinî lisan da orada öylece görev bekliyordu. Sonsuzluk, matematiğin gizeme büründüğü ve fizik biliminin

1 **ÇN:** İbranice Alfabedeki ilk harf alef (=alfa).

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

madde-ötesine saptığı bir alandır. Ben bunun mantığıyla boğuşurken kendimi Kabalist *Ein Sof* yani "*Sonsuz*" kavramını düşünür buldum. Yeniden T. S. Eliot'un baştan sona Hindu gizemciliğiyle bezeli ve '*Başlangıcımdadır sonum,*' dizesiyle açılıp, '*Sonumdadır başlangıcım.*' ile kapanan "East Coker" şiirini geçirdim aklımdan. Ve YouTube'da o hevesli matematik araştırmacılarını izlerken aklımdan geçen cümle, John Muir'in Yosemite'ı tasvir etmek için kullandığı "*Tanrı'nın sonsuz oyun bahçesi,*" diye ifade ettiği coşkulu natüralizminden esinle Peter Matthiessen'ın uyarladığı bir söz olan "*Tanrı'nın çayırlarında oynarken,*" oldu. Edebiyata meraklı bir yaratık olduğum için sözcükleri aşan sözcükleri ifade etmek için ne denildiğini aradım.

En seküler düşünceye sahip olanlar bile gizlenemeyeni gizlemek, kavranamayanı kavramanın bir yolu olarak kulakların aşina olduğu dinî anlatıma meyletme yolunu seçiyorlar. Belki de bu dil o kadar da aşina değildir. Sonsuzluğun şaşırtıcı kesinliği nasıl bizi ebediyetin muğlaklığının ötesine taşıyorsa bilim de aynı şekilde bizi basitleştirilmiş dinin ötesinde dinî deneyimin özüne çok daha yakın bir şeye taşıyabilir. Einstein şöyle yazmıştı, "*Az ötede biz insanoğlundan bağımsız var olan ve karşımıza ebedî bir bilmece gibi dikilmiş ve en azından bir kısmıyla araştırma ve düşünmemiz için erişilebilir muazzam bir dünya var.*" Bu "*büyük, ebedî bilmece*"yi Tanrı şeklinde mi tasavvur ettiği sorulduğundaysa şöyle cevap vermişti. "*Derinlere gömülü karşılıklı ilişkilerin mantıklı anlaşılırlığının deneyimlenmesi sonucu ortaya çıkan dinî duygu, kişinin genellikle*

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

dinî diyebileceği hissiyattan bir şekilde daha farklı bir şey. Bu daha ziyade maddesel evrende sergilenen tasarıma karşı duyulan büyük hayranlık hissi. İnsanı kendi görüntüsünde tanrıya-benzer biçim vermeye sevk eden bir duygu veya bize bir şeyler dayatan, birey olarak bizlere ilgi gösteren bir kişilik değil." Ve bilinçli olarak Spinoza'dan bir vecize aktararak, "*Tanrı kendisi olarak bir varlık değildir, ortada ne bir irade ne de bir amaç ya da bir mecburiyet vardır, yalnızca saf bir mevcudiyet.*" diye bitirmişti.

Artık mevzunun ayaklarını yere değdirmeye ya da yüksek yerlere çekilip kendimi dağlara vurduğumda hep yaptığım gibi olabildiğince yakın olmasına çalışayım. Orada ay ışığı olmayan ve suni aydınlatmalardan uzak bir gecede Samanyolu'nu görebiliyorum. Kollarımı genişçe yanlara açıp yıldızlardan oluşan o muazzam kavisi göğe doğru çevirdiğim avuçlarımın birinden diğerine boşaltıyormuş hissiyle eğleniyorum. Ellerimde dengelediğim bu yıldız kemeriyle öylece dururken sonsuz uzayı kucaklamış gibi görünüyorum.

Samanyolu'nun sonsuz olmadığını biliyorum: çapı yaklaşık yüz bin ışık yılı ya da kabaca 966.000 trilyon kilometre genişliğinde. Ve bir avucumdan diğerine dengede tuttuğumu hayal ettiğimin galaksimizin tamamı değil onun birçok spiral dış kenarlarından yalnızca biri olduğunun da farkındayım. Dahası bu galaksinin kendisi de varlığını bildiğimiz milyarlarca ve varlıklarından haberdar olmadığımız muhtemelen sonsuz sayıdaki galaksilerden sadece biri. Yine de bunu bilmek anın yüce duygusuna hiçbir şekilde gölge düşürmüyor. Aksine daha da artırıyor. İster Cascade

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Dağlarında olayım ister Sina'da son derece yoğun iğne başı gibi ışıklarla bezeli gökyüzünün altında dururken üzerimde yıldızlardan oluşan bir tente varmış gibi hissediyorum. Hem son derece küçük ama aynı zamanda (garip bir biçimde neşeli) evrende yuvamdaymışım gibi, var olmaktan zevk alıyor ve sufîlerin diyeceği şekilde dünyayla bir olmuş hissediyorum.

Aynı anda hem büyük hem de küçük olmak fizik biliminin geldiği yer artık bu — genel görecelik kuramındaki büyük ile kuantum fiziğindeki küçük arasında temas. Bir yanda uzay ve zamanın sürekliliği ve diğer yandaysa fiziksel var oluşun kesinlikler değil ihtimaller neticesi gerçekleştiği sonsuz kere bölünebilir gerçeklik. Ve tabiî kişisel anlamda çoğumuz da şimdi bu şekilde yaşıyoruz.

Hayatlarımız bundan yüz veya hatta elli yıl öncesine göre çok daha büyük — içimden sonsuz biçimde daha büyük deme isteği geliyor. Uzay teleskoplarının çektiği muazzam nebulaların fotoğraflarına bakıyor ve ardından gündelik yaşamımızda her zamanki gibi birbirimizle olan aşk, dostluk, komşuluk, iş arkadaşlığı veya komşuluk hemşerilik şeklindeki kişisel ilişkimizi sürdürüyoruz. Kendi sınırlarımıza direnerek kozmik ve dünyevî olanlara aynı anda odaklanma yetisindeki zihinlerimizle hem büyük hem de küçük yaşıyoruz.

Sonsuzluk içindeki sonlu varlıklar olarak yaşıyoruz ve elbette bunun ayırdındaysak bu da bizim var oluşumuzdaki gizemli gerçeklikten aldığımız hazzı daha da artırıyor.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Sonsuzluğun farkında olmak ise merhametsizce mantığa aykırı ve bizim de onu sevmemizin nedeni zaten tam da bu. Bunun düşüncesi bile beni benden alıyor ama aynı anda ayaklarımı yere bastırıp gündelik insan olma uğraşına gömülmüş haldeyken bile muazzam bir insanlık ötesi perspektif yaratıyor. Ve bu da bana hiçbir şeyin bahşedilmediğini gösteriyor. Nükleer çağın başlangıcında bir çocuk olarak beni şaşırtan her şey şimdi bir yetişkin olarak modern fizik biliminin garipliğini kavramaya çalışırken yine beni afallatıyor. Dokuz yaşındaki ben adresinin sonuna sonsuzluk kelimesini yazdıktan sonra halinden memnun arkasına yaslanabilir miydi? Sonsuzluk kavramındaki ihtişamın anlamı içinde daima daha fazlasına yer olmasıdır. Daha geniş ve rahat yaşamak adına açık bir davetiyedir.

Burada bir sonuca varmıyorum (konu sonsuzluk olunca nasıl ulaşabilirim ki?) sadece agnostik bakışla o dağın başında evrende kendimi evimde hissetmem (o kısa süren ama derin bir bağlılık hissi veren duygu) belki de gerçek dinî duygunun özü olabilir. Bu cennet ya da vahiy veya hatta kısa bir aydınlanma anı demek değil sadece daha mütevazı ve daha tanıdık olmasını ümit ettiğim bir şey: Kendi inatçı, inkâr edilemez hayranlık ve umulmadık yaşamımın, gayet basit ama sonsuz biçimde karmaşık gerçeğinin tamamen farkında ve şaşkınlık içinde Samanyolu'nun altında durabilmeye şükranlık.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

SEKİZ

KUSURLU RUH

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM

Bazen bir hikâye hiç inanılır gibi değildir ama buna rağmen gayet tatminkârdır. Belki de en iyi hikâyelerin hepsi böyledir. O halde bunların içindeki en iyilerden birisi de kesinlikle Kabala'da geçen en azından benim kendi yeniden yorumlamama göre bir tür ilâhî "Eyvah!" ile dünyanın başladığı an olan "çanakların kırılması" efsanesi olsa gerektir.

Bu hikâye on altıncı yüzyılda yaşamış ve geniş çevrelerce Kabala'nın babası olarak kabul edilen gizemci Isaac Luria'nın öğretilerinden geliyor. Efsanedeki *"Ein Sof"* (*Sonsuz*) dünyaya yer açmak için kendini büzmüş ve bunu yaparken de ışığını on ayrı çanağa akıtmış. Neden on adet olduğu ya da tam olarak ne oldukları pek açık değil. Net olarak anlaşılan şey ise bunların garip şekilde pek kırılgan oldukları. Bu çanaklardan yedisi çatlayıp kırılmış ve un ufak olmuşlar ve ardından ilkel zamanların karmaşa ve karanlığının dipsiz çukuru *tohu ve'bohu*'nun içine düşmüşler. Ama ilâhî ışık düşerken bile kırık çanak parçalarına tutunmuş dolayısıyla Kabalacıların da görevi, *tikkun olam* ya da

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

dünyayı düzeltmek diye bilinen süreçte bu kıvılcımları karanlıktan çıkartmak ve böylece Mesih'in gelmesi için yol açmak olmuş.

Mesih'e ait kronikler daima biraz gariptir ama içlerindeki en abuk olan bu olsa gerek zira dünyanın mükemmel hale getirilmesi için mükemmel olması gerektiğini anlatıyor. Ya da Kafka'nın deyişiyle, "*Mesih sadece artık ona ihtiyaç kalmadığında gelecektir.*" Bildiğimiz şekliyle dünyanın başlangıcı sadece bir kaza mıydı? Kozmik bir hata? Yoksa ilâhî bir hata mı? Hikâye insan biçimcilikten sakınmaya çalışırken bile onu çağırıyor. Aynı sizin ya da benim yapabileceğimiz bir akılsızlıkla on şişe şarabı taşımaya çalışırcasına Michelangelovâri bir Tanrı'nın aynı anda elinde on çanağı tutmaya çalışarak yürüdüğünü hayal ediyorum. Ya sonra? Nasıl da insanî bir şekilde ayağı takılır, sendeler ve elinde tuttuğu o ilâhî "Eyvah"ı düşürürdü değil mi?

Buna benzer hikâyeleri herkes kendi gözünden okur. Kabala felsefesinin büyük akademisyeni Gershom Scholem için hikâye sürgünün bir görüntüsüydü — dünyadan ilâhî gücün çekilmesinin mecaz ifadesi. "*Tarihi sürgün kavramı kozmik bir simge haline dönüştü.*" diye yazmıştı. Belki de Almanya'dan kaçmış ve sürgünü sonlandırmak için sürgün edilenler tarafından kurulmuş bir ülke olan İsrail'de yaşayan biri olduğu için böyle görmesi son derece doğaldı. Fakat yirmi birinci yüzyılın küresel gezginleri açısından (benim gibi birden fazla ülkede ve üç ayrı kıtada yaşayanlar için) sürgün yurdundan koparılmaktan ziyade bir kişisel seçim mevzusu olabilir. Onlar bu hikâyeyi bir

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

çeşit gizemli kaos teorisi diye görebilirler: sonu gelmez bir karışıklık gibi görünenlerin içerisinde düzen arayışı. Ya da benim gördüğüm şekliyle, yanılgı ile mükemmellikte ısrar eden öğretilmiş teolojilere karşı zapt edilemez hatta azgınca bir meydan okuma hakkında bir hikâye.

Hz. İsa, Matta İncil'inde, "*Göklerdeki Babanız mükemmel olduğu için sizler de mükemmel olun*," (Matta, 5:48) diyor. Sofu Müslümanlar Hz. Muhammed'in mükemmel bir insan olduğunda ısrar ederken Aziz Augustine yalnızca Tanrı'nın mükemmel olduğu konusunda kararlıdır ama beşerî mükemmeliyete ilâhî kutsama ile erişilebileceğine dair açık kapı bırakır. Ne var ki geleneklerde buna pek nadir rastlanır.

Ortodoks Yahudiler ilâhî mükemmelliğe özenme böbürlenmesine karşı önlem almak adına hâlâ daha evin duvarında boyanmamış küçük bir alan bırakırlar. Müslüman zanaatkârlar ise dokudukları halıda mahsus görünmeyecek hatalar yaparlar, bu sanki kadim Latin atasözü *Errare humanum est* "*Hata insana mahsustur*," sözünün kabulü gibidir. (Bunun sonuna "*Affetmek Tanrı'ya*," eklentisini 1711'de Alexander Pope yapmıştır.)

Fakat hata yapanlar yalnızca insanlar değilse ve Tanrı da yanılabiliyorsa? Çanakların kırılmasında sergilendiği şekliyle yanılabilir bir dünyayı açıklama adına hayli sakar bir yaratıcı, yanılan bir tanrıyı ortaya koyuyor. Ne kadar uygunsuz bir önerme. Ama aynı zamanda ne denli de rahatlatıcı bir durum: böbürlenmeci mükemmellik fikrini dengeleyici. Eğer "*Ein Sof*

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

– *Sonsuz*" mükemmel değilse bekli insanlar da kendilerine mükemmel olmama izni verebilirler.

Mükemmellik bir ideal olabilir ama bu arzu edilen bir şey midir orası başka mesele. İdealler tanımı gereği gerçeklikten ziyade hayal gücünün ürünüdür; idealler vardır ama fikir olarak, somut gerçeklik değil. Teolojide mükemmel doğruların "mutlak doğrular" olduğu iddia edilir bu yüzden de içinde kendisiyle çelişirler çünkü William James'in de kaydettiği üzere gerçek sürekli evrilen bir fikirdir. "*Doğru geçicidir ve bizim kendi tecrübelerimizle inşa edilmiştir...*" diye yazmış. "*Bir daha asla değişmeyecek olan anlamına gelen 'mutlak' doğru, günün birinde geçici doğrularımızın hepsinin değişeceğini hayal ettiğimiz ideal yok olma noktasına giden idealdir.*" Yani kısacası hayal mahsulüdür.

Bir yüzyıl sonra bu artık pek gündeme gelen bir fikir olmayacaktır. Dört bir yanımız mükemmellik satanlarla çevrili. Çoktan seçmeli bir imtihana giren her öğrenci yüzde 100 doğru yapmanın mükemmel bilgi demek olduğuna inanır; televizyon seyreden herkes reklamlarda mükemmel ürünler pazarlanan diyetlerle yavaş yavaş beslenir; estetik müdahale yaptırma niyetindeki herkes mükemmelleştirme kurnazlığına inanır. Nietzsche'nin *Übermensch*[1] fikrini ortaya atmasından bir asır kadar sonra genetik mühendisleri çok tartışma konusu olan DNA'yı düzenleme ve insan genomuna güzellik ve zekadan kendi anladıklarını yerleştirme aşamasına eriştiler. İnsanlık tarihinde ilk kez

1 **ÇN:** Almanca Üstün İnsan.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

mükemmelliğe bir sonraki farazi olanda değil ama bu dünyada erişilebilir olması fikriyle yaşıyoruz.

İyi de mükemmellik nelerden oluşacak? Koyunla yan yana yatan bir aslan mı? Belki koyun için harika olabilir ama aslan açlıktan ölür. Birleşik Devletler Anayasası'nın daha mükemmel bir Birleşiği dilbilgisi açısından imkânsızlığı bir yana tam da içerdiği erişilmezlik yüzünden muğlâk kalıyor. Öte yandan Kitab-ı Mukaddes'teki Cennet Bahçesi ilk insanların yaşaması için mükemmel bir mekân diye sunulsa da içindeki hayatın Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* kitabında anlattıklarının erken versiyonuna benzer sersemletici bir sıkıntıdan ibaret olduğu rahatlıkla görülebilir.

Mükemmellikte bir çeşit yankı yapan boşluğa benzer soğuk bir katılık var. Bu ruhsuz ve cansız bir mükemmelliktir. Sözcüğün gerçek anlamı Latince bitirmek, sonlandırmak demek olan *perficere* kökeninde yatıyor. Dolayısıyla mükemmel bir hayat tamamlanmış olan demekse bunun gerçekleşmesinin de tek bir yolu vardır. Mükemmellik kelimenin tam anlamıyla çıkmaz sokak demektir. Ve hayatta olmak da her insan için kendine has bakımlardan eksik yani kusurlu olmaktır.

İşte bu nedenle mükemmelleştirilebilirlik fikri bana çok içi boş görünüyor. Kesinliği, mutlaklığı ve çıkmaz sokak olmasının tümü yaşama alanı bırakmıyor. Damakta değil de tezgâhta güzel görünsün diye genetiğiyle oynanmış manavdaki mükemmel domates tatsız yavan bir şey çıkıyor. Pürüzsüz bir yüz, ifadesiz ve yaklaşılmaz görünüyor ve doğal olmayan simetrisine

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

takılıp kalmaktan başka bir şey yapamıyorum. Karşımda söylediğim her şeyi onaylayan yüz, entelektüel bir nefes için iç çekmeme neden olurken keşke düşüncelerimi görebileceğim bir ayna olsaydı dedirtiyor.

Ya da en yüksek Michelin yıldızı verildikten ve ahçısı Jiro Dreams of Sushi (Jiro Suşi Rüyasında) adlı belgeselde yıldızlaştıktan sonra Tokyo'daki minnacık bir suşi bara neler olduğuna bakalım. Bütün dünyadan gurmeler suşi yemek ve mükemmel denilen bir deneyimi yaşamak için hevesle oraya akın ettiler. Benim tepkim biraz daha farklıydı, ama bu suşi sevmediğimden değil. Aksine bayılırım ve her akşam yesem bıkmam. Ama gitmek isteyebileceğim son yer de Jiro olurdu. Çünkü bir an için bütün o jet sosyete gurmelerinin haklı olduğunu varsayalım ve mükemmel suşi diye bir şey varmış ve bu da Jiro'nun yeriymiş diyelim. Peki ya sonra? Mükemmelliği de tattıktan sonra geriye ne kaldı? Artık hiçbir suşi o kadar güzel gelmeyecek ve hep Jiro ile kıyaslanmaktan nasibini alacaktır. O mükemmel suşi sonrasında hayat boyu hayal kırıklığına neden olacaktır. Aslına bakarsanız bütün suşilerin de sonu olabilir. Dolayısıyla beni bir ütopya hayaliyle bırakmak yerine Jiro'nun takıntılı mükemmeliyetçiliği bana ruhsuz hatta robotumsu geldi. Ayrıca mükemmellik Japonya'nın en iyi bilinen ruhanî geleneklerinden birine de aykırı gibi görünüyor.

Büyük Zen Budist ustaları mükemmelliği arayanların bilmediği şeyi biliyorlardı: insanı ruhsuzlaştırdığını. Klasik Zen egzersizlerinden biri, *enso* tabir edilen elin kesintisiz tek bir hareketiyle daire çizimidir.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Mükemmele yakındır ama asla kusursuz değildir. Eğer istediğiniz mükemmellikse istediğiniz zaman pergel veya bilgisayar kullanarak çizebilirsiniz ama *enso* mekanik kusursuzluğu reddeder; gerçekten de çoğu zaman daire birazcık, sanki ötesindeki her şeyi davet edercesine açık kalır. Ve her biri farklı bir dairedir aynısı asla ikinci kez tekrarlanamaz. Kâğıdın üzerindeki mürekkep izlerinin içinde fırçanın geride bıraktığı kılları görebilirsiniz; meditasyonun durağanlığının süratli tek bir harekette boşaldığı anın akışkanlık izlerini takip edebilirsiniz; sanatçının sakin zarafetini hissedebilirsiniz. Zen dairesinin güzelliği tam da onun mükemmel olmamasında gizlidir. Bizimle konuşan kendine çeken şey budur. Mükemmel çizilmiş, içinde hiçbir şey bulunmayan kapalı bir dairenin ilginç hiçbir yanı yoktur ama kusurlu daireden bir sıcaklık yayılır. Bizi yaratıldığı ana, havada tek harekette hızla kavis çizen ele, kâğıdın üzerinde gezinen fırçaya ve mürekkebe çağırır. Açık, insanî ve kusurludur, beşerî ruhun ifadesidir.

Seküler anlamda ruh hakkında konuşmak için belki de hafiften çatlak olmak gerektir. Ne kadar uğraşsanız (her hâlükârda ne kadar uğraşsam da) basmakalıp laflara, genelleştirme banalliğine, genellikle ruhsal içgörüyle karıştırılan sıcak belirsizliklere dalma riski o denli artar. Örneğin birisinin hisli olması fikrine karşı gösterilen aşırı kolay bir duygusallık vardır. Veya benim İrlandalı annemin yöntemiyle, insanı bir hayli yoran bir tanıdığımız için, "Ama o çok iyi ruhludur."

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

diyerek uydurduğu bahaneler gibi. Buradaki tehlike her derde deva tek reçete alanına girer.

Ruh sözcüğünün üzerinden aynı kutsanmış ve ölümsüz pekiştiricilerinde de olduğu gibi kesif bir yalancı dindarlık kokusu yayılır. Sözcüğe eklenen iyelik takısının zorbalığı da kendini amansız bir inançla öne atar ve geleneksel teoloji bir kez daha yardımdan ziyade ayak bağına dönüşür. Bu ruh kelimesini bu kadar çok kullandığımıza göre buna has bir dil vardır diye düşünürsünüz değil mi? Ama gerçekte yoktur. Soul müzik, ruha hitap eden yemek, ruh ikizleri, ruh bacıları, biraderleri veya ruhlu ruhsuz insanlar, iyi ruhlular, örselenmiş ruhlar, kayıp ruhlar, talihli ruhlar, ince, özlü veya iyi ruhluluk dediğimiz halde aslında hep iyi niyetli bir duygu sisi içinde dolanıp dururuz. Ruh denilen şey dokunaklı bir kavramdır. Ruh konusunda gerçekçi olmak mı? Köpek yavruları hakkında gerçekçi olmayı deneseniz daha iyi olur.

Ama ben yine de inat ediyorum çünkü ruhu, kendi başına bedenden ayrı, ölümsüz, hayatı olan bir şeymiş gibi kavrayanlardan geri almanın önemli olduğunu hissediyorum (burada hissetmek kullanabileceğim tek sözcük) Ruh konusunda ne kadar muğlâk olabilsek de sanırım çoğumuz dogmaların dar kalıplarına karşı gelen, örneğin benim içinde yetiştiğim geleneksel dinî fikirlerin çok ötesinde, ruhun bir şey değil varlığın bir boyutu olduğunu kabul ediyoruz.

İlk defa ruh konusunda konuşulduğunu duyduğumda tam olarak kaç yaşımdaydım emin değilim (eğer konuşmada açıkça ruhsuz bir şeyler olmasaydı

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

adına ruh muhabbeti de demeyi çok isterdim) ama manastır okulunda epey küçük olsam gerek. Rahibelerden hiçbirisi bize ruhun tam olarak ne olduğunu açıklamadı, buna karşılık kayıp olanlar için epeyce dua edip dururlardı ve benim de kendiminkini kaybedecek kadar dikkatsiz bir kız olmamam için beni uyarmışlardı. Ruhun ne olduğunu bilmiyor olmam da bunun en büyük kanıtı gibi görünüyordu. Kafamdan uydurabildiğim en iyi şey ondan ayrıldığında başına epey dert açan ve Wendy'nin yeniden yerine diktiğinde rahatlamayla ona derin bir oh çektiren Peter Pan'ın gölgesiydi. İnsanın gölgesini kaybetmesi belli ki korkunç bir şeydi ve ben bir süre sürekli arkama bakıp gölgemin hâlâ yerinde durup durmadığını kontrol ettim. "Gölge kavramı" ile bilinçaltı teorisini ortaya çıkaran Carl Jung sanırım beni çok severdi.

Bir süre sonra gölgemi sınamaya terfi ettim ve kendi etrafımda dönerek onu şaşırtabilir veya ondan kurtulabilir miyim diye denemelere başladım. Epey bir şekilden şekle girdiyse de inatçı bir şekilde hiç peşimi bırakmadı. Bu gölge benimdi ama bana ait değildi, görülebilirdi ama somut değildi, vardı ama gerçek değildi. Bir müddet sonra hayaletlere bir zamanlar gölgeler dendiğini ve örneğin F. W. Murnau'nun *Nosferatu*'su gibi erken dönem tüm vampir filmlerinde muazzam görselliklerde kullanılmış olmalarına rağmen vampirlerin gölgelerinin olmadığını keşfettiğimde içten içe sevinmiştim. Daimî bulutlu İngiltere'nin yalnızca yaz günlerinde de olsa en azından kendi gölgemi görebiliyordum. Benim de bir tane olmasına hâlâ ne kadar

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

izin veriliyorsa, ruhum çileden çıkarırcasına saklı durmayı sürdürdü.

Öte yandan başkaları belli ki ruhu son derece soyut bir şey olarak ele aldılar. Örneğin Descartes kendinden gayet emin bir şekilde ruhun günümüzde hâlâ belirli ruhanî çevrelerde sözde "üçüncü göz"ün bulunduğu yer olarak kabul edildiği beyin epifizinde yer aldığını savunmuştu. Yirminci yüzyılın başlarında Massachusettsli bir doktor ölüm anında ruhun bedeni terk ettiği sırada ağırlığını ölçtüğünü iddia etmiş ve tam yirmi bir gram çektiğini belirtmişti. (Gerçek bilime aldırmayan popüler efsane bu buluşu tepe tepe kullandı ve nihayetinde Meksikalı yönetmen Alejandro González Iñárritu'nun en iyi filmlerinden birinin adı oldu.) Fakat bundan yüz yıl evvel ruhun da fiziksel bir varlığının olduğunu düşünmek gayet kolaydı çünkü insanlar hâlâ bu şekilde konuşuyordu. İnsanlar aynı zamanda ruhlardı.

"Ortalıkta tek bir ruh bile dolaşmıyor," denirdi boş bir sokak görüldüğünde ya da "Tüm ruhları denizde kaybettik." Bu şekilde kullanım, ölümlüden ziyade ölümsüzle uğraşan dinî doktrini yansıtıyordu. Bu taraftaki yaşam yerine farazî öteki dünyadaki var oluş ayrıcalıklandırılarak, militan köktencilerin hâlâ yaptıklarına benzer şekilde bedenlerin harcanabilir ve kaybedilen bir hayatın kazanılan bir ruh olduğu iddia edilen iğrenç bir fikre dönüştü.

Peki ya kaybettiğimiz ruhları kayıp çalıntı bürolarından geri alabilsek ne olurdu? Sonuçta bu işler hep dinin ayrıcalıklı bölgesinde değildi. Eskiden zenginlerin

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

akşam yemeğinde hâlâ kaz yediği zamanlarda kazın ciğerine ruh denir ve en kıymetli yiyecek muamelesi görürmüş. Daha da beteri, bir topun namlusunun içi için de aynı terimin kullanılmış olması. Kelime günümüzde de daha geniş bir yankılanmayla kemanların ses direği için de kullanılıyor — eşik altında bulunan ve enstrümanın titreşimini yayıp dağıtan kendine has ton ve derinlik veren mandal. Kemanın tınısını yaymasını sağlayan ve sesini dünyaya duyuran şey ruhudur.

Neden biraz daha ileriye uzanıp o iyelik ekini tamamen terk edemiyoruz? Ruhu içimizde gizli bir iç bileşenmiş gibi tasavvur etmek yerine dünyada ve dünyayla birlikte olma hali diye düşünsek nasıl olur? Ruh sahip olunan, öldükten sonra yaşamayı sürdüren bir parçanız veya Peter Pan'ın gölgesi gibi kaybedilecek ya da bir kilisenin gasilhanesinde veya hastane laboratuvarında olsun bulunup tartılacak bir şey değil, var olmanın niteliği gibi bir şeydir. Kendimizi bu fikre açsak ve buna... yeniden bir ruh katsak acaba nasıl olurdu?

Belki burada boşuna kürek çekiyorumdur. Doğrudan ruhun anlamına yaklaşırsanız gözden yiter. Aynı zaman gibi parmaklarınızın arasından kayıp gider. Birinin ruhu var demenin ne olduğunu birilerine sorun ve karşınıza bonkörlük, sıcaklık, kucaklayıcılık, mütevazılık, candanlık ve duygudaşlık gibi kocaman bir nitelik kontrol listesi çıkacaktır. Kısacası hepsi iyi niyetli genellemeler. Bu gibi niteliklerin hepsi de hayatî öneme haiz olsalar da bu şekilde sıralandıklarında tam da hayatta olmanın bizzat kendisinin sanki yer çekimiyle bastırılmışçasına sıralamada olmadığı görülür.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Mizah anlayışının listede göze çarpmamasının nedeni de bu olabilir. Kabalcı Luria'nın diyebileceği gibi, çünkü ortada bir kıvılcım eksiktir.

Bu şekilde çabalamak yine de hiç denememiş olmaktan yeğdir. Ama belki bodoslamadan değil. Dolaylı bir yaklaşım en azından ruh derken aslında ne kast ettiğimize en azından kapıyı aralayabilir. Ve bu sadece bir insan için de değil. Örneğin ben arada sırada bir şehir ya da bir semt hatta bir ülke için bile çarpıcı bir manşete rast geliyorum: "Şehriniz [semtiniz] ruhunu ne zaman kaybetti?" Bu elbette mecazî ve cevabı beklenmeyen bir soru çünkü varsayım eğer sorulmuş olsa cevabı zaten evettir. Ama yine de önemli bir noktaya, bir yerin yaşattığı "hisse" işaret ediyor. Bu bir semti, mekânı eviniz gibi hissettiğiniz eşsiz bir yer yapan kendine özgü iyi ya da kötü niteliklerin karışımıdır. Bunları alışıldık yaşam kalitesi denilen ulaşım, hizmetler ve kolaylık gibi etkenlerle ölçemezsiniz. Dolayısıyla bu soru ölçülmeyi reddeden bir şeye hitap ediyor bu da bir dizi birbirine benzeyen bina yığınıyla içine kapanmış olmaktan ziyade sizi davet eden yer hissidir. Bunu bir yere ait olmak, o yerle bir temas hissetmek duygusal bağ kurmak olarak düşünürüz.

Bu tür ruh anlayışında yıpranmış bir nitelik vardır. Tıpkı defalarca oradan oraya taşınmaktan eskimiş üzerinde iki üç kuşak çocuğun tepindiği hatta kenarlarında çoktan unutulmuş bir kediden arta kalan tırmık izlerini görebildiğiniz deri bir kanepedeki gibi yaşamı okuyabilirsiniz. Çok kibar olmanızı veya oraya uygun giyinmenizi dayatmaz size, orada rahat

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

edersiniz. Bu tıpkı Teju Cole'un Open City romanındaki baş karakterin New York'ta Amerikan Folk Sanatı Müzesi'ni ziyaret ettiğinde hoşlandığı resimler için "*Sanatçılar okuldan eğitimli değildiler ancak çalışmaları birer ruh taşıyordu.*" dediği gibi resmi ya da gayrı resminin çok ötesinde bir olgudur. Ve bu da zaten onun güzelliğinin bir parçasıdır: alışıldık başarı ölçümleri geçersizdir. Az ya da hiç eğitim almamış birisinin ruhu vardır ama öte yandan bilmem kaç diploması bulunanın ruhu yokmuş gibi görünür. Dağdaki kulübesinden bir kere bile dışarıya adım atmamış bir kadının veya boyundan aşağısı felçli yerinden kımıldayamayan birinin de ruhu olabilir ama çok gezmiş her türlü fiziksel aktiviteyi yapmış bir maceracı tamamen ruhsuz biri olabilir.

Genellikle derin acıları dile getiren ama belirli bir simyanın ıstırabı güzelliğe, acıyı zor unutulur bir tatlı-acıya dönüştürdüğü *soul* (ruh) müzik nedeniyle bu terime en çok da Amerikalılar aşinadır. Soul müzik mükemmel olmayanı huşunetle över, yaşanan tecrübeleri atlatılan vartaları dile getirir ama nihayetinde yaşamın acımasızlığını ona duyulan minnettarlığa dönüştürür. Bu insanı zaman zaman gerçekten sarsan bir müziktir. Belki de tam da bu yüzden bazen kendimi, en azından etrafta kimse yokken Beethoven'ın bir senfonisiyle ya da Nusrat Fateh Ali Khan'ın mest edici şarkıları eşliğinde dans ederken buluveririm. Müzik yalnızca ruhun ifadesinden ibaret değil aynı zamanda onu taşıyandır da ve bu nedenle köktenci rejimler müziği yasaklar. Ruh dogmalarla asla bir arada barınamaz.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

İster bir kişi için olsun ister bir yer ruhun varlığını yadsıyamadığımız gibi aynı şekilde onun yokluk hissi de yadsınamaz. Gözler ruhun aynasıdır deyişini hayatında hiç duymamış olan birisi bile birisinin boğazına bıçak dayamış olan bir fanatiğin gözlerindeki kararlı inancı veya travma sonrası stres bozukluğundan oluşan paniklemiş donukluğu ya da kronik sefalet ile süregiden kötü muamele yüzünden çökmüş insanların feri sönmüş gözlerindeki uyuşukluk karşısında mutlaka ezilecektir. Bu sanki kişinin içinde derin insaniliğin koparılıp alınmış olması gibidir. Bu gibi gözlerin içine baktığınızda sanki evde kimse yokmuş hissine kapılırsınız. Hatta birisinin ruhunu çalmak sahiden de mümkünmüş diye düşünebilirsiniz.

Fakat duygululuk veya ruhsuzluk açısından düşünmenin yarattığı bir de sorun var burada: ruh ne bir var oluş ne de bir yokluk meselesidir. Herhangi bir ruh muhtemelen sahiplenilir, çalınır ya da hatta Faustvâri bir iş birliği içinde satılabilirken özünde bir nitelik olan ruha bunlar yapılamaz. Bazen ruh hakkında düşünmek ve başka yollarla özüne daha yaklaşabilmek için kendimi başka lisanlar ararken buluyorum ama tarif edilemez olanı tarif etmeye uğraşırken sonunda kelimeleri tüketmiş bir yazarın mahcup olmuş konumuna düşüyorum. Fakat inatçı bir ruh da diyebileceğiniz türden birisi olduğum için elimizdeki lisanda yeni bir yaklaşım daha denememe izin verirseniz cesur ve ürkek ruhlar derken ne demek istediğimizi sorgulayacağım.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Bir cesaret öznesi olarak ruh? Eğer öyleyse, bu alkışlanan kahramanın göz önündeki cesareti değil de her gün dünyaya açılma cesaretini gösterebilen türde sessiz cesaret. Bazı insanların ruhu yok değil ama onların içindeki ruhun niteliği sanki çekilip içine kapanmış büzüşmüş gibi görünüyor. Bunlar savunma konumu almış ve etraflarına bir duvar örmüşler.

Duvarlar korku yüzünden, dünyayı dışarıda tutma arzusundan örülür. Eskiden şehirlerin etrafında surlar varken, duvarların ötesinde kalan her şey tehlikeli, bilinmez ve beklenmedik diye görülür vahşi yaşam olarak düşünülürmüş. Yaklaşmak yerine uzakta durmak daha güvenliymiş. Geceleri şehir sakinleri içeri çekilir ve şafak sökene dek kapılar kapanırmış. Surların içi güvenliymiş gibi görünse de bu aslında tecrit edilmişlik ve altta yatan derin bir güvensizlik hissini de içeriyordu. Güçlendirilmiş surların ardında yaşamak muhtemel bir saldırıya karşı sürekli tetikte beklemek demekti. İnsanları güvende tutmak amacını taşıyan şey aynı zamanda onların ne denli tehlikede olabileceğini de bilinçlere kazıyordu.

Surların çifte etkisi vardır. "*Bir duvar örmeden önce bilmek isterdim / Neyi duvarın içinde ve dışında bırakıyorum*," diye yazmış Robert Frost Duvarı Onarmak[1] adlı şiirinde. Bence bu harika bir soru çünkü taş ve beton duvarlar için geçerli olan şeylerin aynısı zihinsel duvarlar için de geçerlidir. En kötüsünü beklerken insan kendi etrafına bir duvar örer. Tanıdığın şeytan tanımadığın dosttan, bilinmezliğin öngörülemezliğinden

1 **ÇN:** Türkçesi, İsmail Aksoy – www.antoloji.com

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

yeğdir der kendine; farklı bir gelecek umudu yerine geçmişle yaşamak daha iyidir. Kendini nüfuz edilemez kıldığı için güçlü olduğuna inandırır kişi ama buna rağmen korku içinde yaşıyordur. Görüşü kapanmıştır. Sur kapıları çekilmiş ve dünyayla arasına hatta bazı uç durumlarda dünyaya karşı duvar örmüştür.

Ya kapılar açık kalırsa? Ruhu olmak incinebilir olmaya yetecek denli cesur olmak mı demektir? İncinebilirliğin risklerini kabul etmek ve bunları yine de isteyerek kucaklamak mıdır? Çünkü bunlar risktir. Güçlü ruhlar diye tanıdığım kişiler bunu bilir. Onlar soul müziğin bir tür özneleridir. Çoğunlukla acı tecrübelerin izlerini taşırlar ama korku veya dargınlığın kendilerini yönetmesine izin vermezler. Aziz değillerdir, aynı bizim gibi kusurları vardır ama hem kendi kusurlarını kabul ederler hem de başkalarınınkini.

Ve eğer dünyaya karşı daha barışık olabilmişlerse bu zor kazanılmıştır. Bunu direnmiş, dayanmış ve diğer taraftan yorgun argın yara bere içinde ama zaferle çıkıp elde etmiş ve fakat hayatta olmanın anlamına dair çok daha derin bir minnettarlık da hissetmişlerdir. Onlar hem bilinmezi hem de bilinmeyebilir olanı kucaklar önyargısız keşfeder ve inançlarını güven üzerine inşa eder, daima haklı olmanın aldatıcı kesinliği yerine haksız çıkma şansını tercih ederler.

Açık ve kapalı: belki konuyu bu şekilde düşünmeye ihtiyacımız var. Duygulu veya ruhsuz değil veya cesur ruhlar ya da ürkek olanlar şeklinde hiç değil de açık ruhlu veya kapalı ruhlu olarak düşünmeliyiz. İkincisi büzüşüp diğerlerinden kaçarken ilki

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

genişleyip elini uzatır kendini dünyadan sakınmak yerine dünyaya açılır.

Elbette pek az insan tamamen bu ya da şu taraftadır. Çoğumuz ara sıra açılırız ama gerginlik altındayken içimize kapanma eğilimindeyizdir. Güven, belirsizlik ve şüphe ile boğuşuruz ve kendimizi onun aldatıcı olduğunu bilsek de inancın güvenli sularına ulaşmaya çalışırken buluruz. Bazen cesur, başka zamanlarda korku doluyuzdur; çelişkili, çatışan ve hatalıyızdır. Bu da biz insanız demektir. Fakat en iyi halimizde bir ruhtan diğerine cevap veririz aynı gerçek adını dahi bilmediğim bir okurun benim bir zaman önce, "*Birisinin ruhu var derken ne kast ediyoruz*?" diyerek ortaya attığım bir sorgulama girişimime cevap yolladığında başıma gelen olayda olduğu gibi.

"*Anladığımdan emin değilim*," diye yazmış (pek iyi ifade edemediğimi belirtmenin nazikçe bir yöntemiyle) "*ama sanırım tanıyorum. Kalbimi coşturan, bana yaşama sevinci veren şey bu.*" Ve ardından: "*Sizce de bu o mu?*"

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

TEŞEKKÜRLERİMLE

Yıllar içinde hem kitaplarla hem de sohbetleriyle düşüncelerimi arıtmama (ne kadar arınmışlarsa) yardımcı olan birçok insana buradan teşekkür edebilmeme imkân yok. Ama sitenin "din, siyaset ve varoluş üzerine agnostik bakış" olarak verdiğim kısıtlı tanımını kabul etmeyerek beni sıkıştırıp "daha fazlasını" talep eden accidentaltheologist.com okurlarına özel minnettarlığımı ifade etmek isterim. Bu kitap "daha fazlası."

İlk taslakları okuyup fikirlerini cömertçe paylaşan harika yazar, düşünürler Rebecca Brown, David Guterson, ve Pico Iyer'a derin şükranlarımı sunarım. Şüphe konusunda hayatî bir rolü keşfetmeye başlamamı sağlayan olağanüstü bir platform olan TED'den Chris Anderson ve Bruno Giussani'ye ve Seattle, New York, Londra ve Kudüs'teki iyi dostlara eksik etmedikleri destek ve cesaretlendirmeleri için çok teşekkür ederim.

Bu kitabın fikir aşamasından itibaren Riverheads Books'ta fikirlerine kelimelerle anlatamayacağım kadar değer verdiğim yayın yönetmeni Rebecca Saletan ile çalışma şansına ve ayrıcalığına sahiptim. Ayrıca her biri destek ve yardımlarının çok ötesine geçen bütün Riverhead ekibinden Katie Freeman, Anna Jardine, Sabina Khan, Geoff Kloske, Michelle Koufopoulos, ve Jynne Dilling Martin'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ve her zaman olduğu gibi yazarlık hayatımda bana olan inancını hiç kaybetmeyen destekçim büyük minnettarlık duyduğum dostum ve temsilcim Gloria Loomis, sana çok teşekkür ederim.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

KAYNAKLAR

Not: Eksiksiz kaynakça listesi uzun sayfalar süreceğinden burada sadece bu kitap için başvurduğum veya doğrudan atıfta bulunduğum eser, yazar ve diğer kaynakların listesini veriyorum.

Auden, W. H. "*Friday's Child, in Collected Poems.*" Vintage, 1991.

Augustine. "*Confessions.*" Oxford University Press, 2009.

Becker, Ernest. "*The Birth and Death of Meaning.*" Free Press, 1971.

————. "*The Denial of Death.*" Free Press, 1997.

Benjamin, Walter. "*Reflections.*" Schocken, 1986.

Berger, Peter L. "*The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion.*" Anchor, 1990.

Blake, William. "*Songs of Innocence, in Complete Poems.*" Penguin, 1978.

Burkert, Walter. "*The Creation of the Sacred: Tracks of Biology in Early Religion.*" Harvard University Press, 1998.

Camus, Albert. "*The Myth of Sisyphus.*" Vintage, 1991.

Cole, Teju. "*Open City.*" Random House, 2011.

Coleridge, S. T. "*Biographia Literaria.*" Princeton University Press, 1985.

Dawkins, Richard. "*The God Delusion.*" Houghton Mifflin, 2006.

Dennett, Daniel. "*Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon.*" Viking, 2006.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Dickinson, Emily. *"I Dwell in Possibility,"* in Complete Poems. Back Bay Books, 1976.

Dyson, Freeman. *"The Two Windows,"* in How Large Is God?

Marks Templeton. Editor *"Voices of Scientists Theologians"* John Templeton Foundation Press, 1997.

Einstein, Albert. *"Ideas and Opinions."* Broadway Books, 1995.

————. In Max Jammer, *"Einstein & Religion: Physics & Theology."* Princeton Uni. Press, 2002.

Eliot, T. S. *"East Coker"* in Four Quartets. Mariner Books, 1968.

Erigena, John S. In *"Deirdre Carabine John Scottus Eriugena."* Oxford University Press, 2000.

Feynman, R. P. *"The Pleasure of Finding Things Out."* Perseus, 1999.

Firestein, Stuart. *"Ignorance: How It Drives Science."* Oxford University Press, 2012.

Freud, S. *"Civilization and Its Discontents."* W. W. Norton, 2010.

————. *"The Future of an Illusion."* W. W. Norton, 1989.

Frost, Robert. *"Mending Wall,"* in Collected Poems. Library of America, 1995.

Gawande, Atul. *"Being Mortal."* Metropolitan Books, 2014.

Gee, Henry. *"The Accidental Species: Misunderstandings of Human Evolution."* University of Chicago Press, 2013.

Geertz, Clifford. *"The Interpretation of Cultures."* Basic Books, 1973.

Goldstein, Rebecca. *"Betraying Spinoza."* Schocken, 2009.

————. *"Plato at the Googlepex."* Pantheon, 2014.

————. *"36 Arguments for the Existence of God."* Pantheon, 2010.

BELONGS TO KAKTUS TEAM

Graham, Ronald. In "*To Infinity and Beyond.*" BBC Horizon, 2010. https:// www.youtube.com/ watch? v= UPrT2I0Nti0.

Greene, Graham. "*The Heart of the Matter.*" Penguin, 2004.

————. "*The Power and the Glory.*" Penguin, 2003.

————. "*The Quiet American.*" Penguin, 2004.

Guillaume, A. "*Life of Muhammad: Translation of Ishaq's Sirat Rasulullah.*" OUP, 1955.

Harris, Sam. "*The End of Faith: Religion, Terror and the Future of Reason.* W.W. Norton, 2004.

Hilbert, David. "*In David Foster Wallace, Everything and More.*" W. W. Norton, 2003.

Hitchens, C. "*God Is Not Great: How Religion Poisons Everything.*" Twelve Books, 2006.

Huxley, Aldous. "*Brave New World.*" Harper Perennial, 2006.

————. "*The Doors of Perception.*" Harper Perennial, 2008.

James, Henry. "*The Turn of the Screw.*" Bantam Classics, 1981.

James, William. "*Pragmatism.*" Penguin, 2000.

————. "*The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature.*" Penguin 1982.

————. "*The Will to Believe and Other Essays in Popular Philosophy.*" Dover, 1960.

Jonas, Hans. "*Mortality and Morality.*" Northwestern University Press, 1986.

Judt, Tony. "*When the Facts Change.*" Penguin, 2015.

Kafka, Franz. "*Parables and Paradoxes.*" Schocken, 1961.

Keats, John. In Ou Li "*Keats and Negative Capability.*" Bloomsbury, 2011.

Kierkegaard, Søren. "*Concluding Unscientific Postscript,*" in "*The Essential Kierkegaard,*" edited by Howard

BELONGS TO KAKTUS TEAM

V. Hong and Edna H. Hong. Princeton University Press, 2000.

Kuhn, Thomas. *"The Structure of Scientific Revolutions."* University of Chicago Press, 1962.

La Haye, Tim, & Jerry B. Jenkins. *"The Rapture."* Tyndale House, 2007.

Lakoff, George, & Mark Johnson. *"Metaphors We Live By."* University of Chicago Press, 2003.

Larkin, Philip. *"Aubade,"* in Complete Poems. Farrar, Straus and Giroux, 2013.

Lightman, Alan. *"The Accidental Universe."* Vintage, 2014.

Maimonides. *"A Maimonides Reader,"* edited by Isadore Twersky. Behrman House, 1972.

Maslow, Abraham. *"Religions, Values, and Peak Experiences."* Penguin, 1994.

Matthiessen, Peter. *"At Play in the Fields of the Lord."* Vintage, 1991.

Montesquieu. *"Persian Letters."* Penguin, 1973.

Muir, John. *"My First Summer in the Sierra."* Dover, 2004.

Nagel, Thomas. *"Mind and Cosmos."* Oxford University Press, 2012.

———. *"Mortal Questions."* Cambridge University Press, 2012.

———. *"Secular Philosophy and the Religious Temperament."* OUPress, 2009.

———. *"The View From Nowhere."* Oxford University Press, 1986.

———. *"What Is It Like to Be a Bat?"* in Mortal Questions.

Nietzsche, F. *"Thus Spake Zarathustra."* Cambridge University Press, 2006.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Otto, Rudolf. *"The Idea of the Holy."* Oxford University Press, 1958.

Padilla, Tony. In *"Astounding: 1+ 2+ 3+ 4+ 5+... = – 1/12."* Numberphile, 2014. https:// www.youtube.com/ watch? v=w-I6XTVZXww.

Pascal, Blaise. *"Pensées."* Penguin, 1995.

PEW Forum on Religion & Public Life. *"Religious" Landscape Study.* http:// www.pewforum.org/religious-landscape-study.

Mevlâna C. Rumî *"The Essential Rumi,"* translated by Coleman Barks. HarperOne, 2004.

———. *"The Soul of Rumi,"* translated by Coleman Barks. HarperOne, 2002.

Ruskin, John. *"Selected Writings."* Oxford University Press, 2009.

Sacks, Oliver. *"My Own Life,"* in The New York Times, February 19, 2015.

Sartre, Jean-Paul. *"Being and Nothingness."* Washington Square Press, 1993.

Scheffler, Samuel, & Niko Kolodny. *"Death and the Afterlife."* Oxford University Press, 2013.

Scholem, Gershom. *"Sabbetai Zevi."* Princeton University Press, 1976.

Schopenhauer, A. *"Essays and Aphorisms."* Penguin, 1973.

Shanley, John Patrick. *"Doubt: A Parable."* Theatre Communications Group, 2005.

Shelley, Mary. *"Frankenstein."* Penguin Classics, 2013.

Solnit, Rebecca. *"A Field Guide to Getting Lost."* Viking Penguin, 2005.

BELONGS TO KAKTUS TEAM

Spinoza, Benedict de. *"A Spinoza Reader: The Ethics and Other Works,"* edited and translated by Edwin Curley. Princeton University Press, 1994.

Tegmark, Max. *"Our Mathematical Universe."* Vintage, 2015.

Thiel, Peter. In *"When I'm Sixty-Four,"* by R. Cohen in The New York Times, Dec. 24, 2013.

Twain, Mark. *"Autobiographical Writings,"* edited by R. Kent Rasmussen. Penguin, 2012.

Voltaire. *"Letters,"* in The Portable Voltaire, edited by Ben Ray Redman. Penguin, 1980.

Wallace, David Foster. *"Everything and More."* W. W. Norton, 2003.

Warren, Rick. *"The Purpose Driven Life."* Zondervan, 2002.

Weisman, Alan. *"The World Without Us."* St. Martin's, 2007.

Woolf, Virginia. *"Moments of Being,"* edited by Jeanne Schulkind. Mariner Books, 1985.

Yeats, William Butler. *"The Second Coming,"* in The Collected Poems and Four Plays, edited by M. L. Rosenthal. Scribner, 1996.

Zilboorg, Gregory. *"Psychoanalysis and Religion."* Farrar, Straus and Cudahy, 1962.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

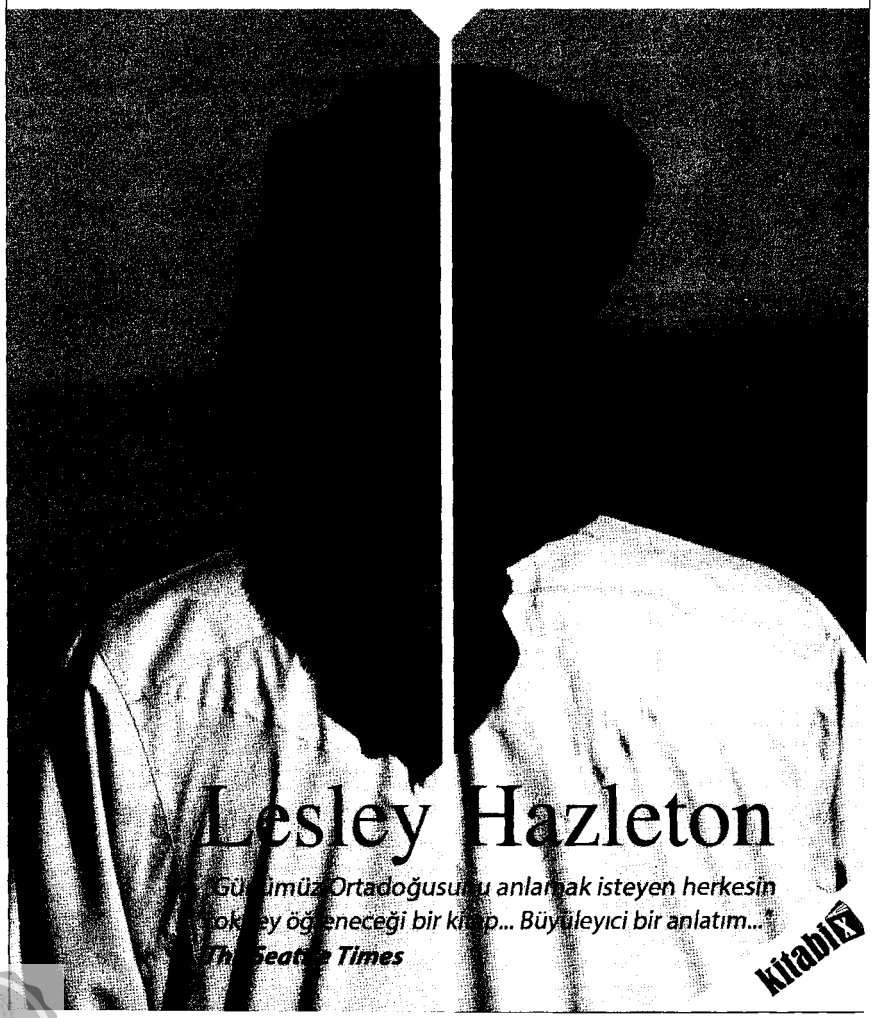
İLK MÜSLÜMAN

LESLEY HAZLETON

BELONGS TO KAKTUS TEAM

Peygamberden sonra

SÜNNİ-Şİİ BÖLÜNMESİNİN EPİK HİKAYESİ

Lesley Hazleton

Günümüz Ortadoğusunu anlamak isteyen herkesin okuyacağı bir kitap... Büyüleyici bir anlatım...
The Seattle Times

kitabix

BELONGS TO KAKTUS TEAM

BELONGS TO
KAKTUS TEAM